ਸਿੱਖ ਇਤਿਹਾਸ ਦੇ ਮੁੱਢਲੇ ਫ਼ਾਰਸੀ ਤੇ ਉਰਦੂ ਸਰੋਤ

ਡਾ. ਜਸਬੀਰ ਸਿੰਘ

www.ggssc.net

ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਸਟੱਡੀ ਸਰਕਲ

ਸਿੱਖ ਇਤਿਹਾਸ ਦੇ ਮੁੱਢਲੇ ਫ਼ਾਰਸੀ ਤੇ ਉਰਦੂ ਸਰੋਤ

ਡਾ: ਜਸਬੀਰ ਸਿੰਘ

SIKH ITIHAS DE MUDLEY FARSI TE URDU SAROT

BY : ***Dr. Jasbir Singh©***
Sant Niwas
Mian Mir Nagar, Hamdania Colony-4
Bemina, Srinagar-190018 (Kashmir)
Mobile : 99065-66604

ISBN : 978-81-86741-24-5

ਪਹਿਲੀ ਐਡੀਸ਼ਨ : ਨਵੰਬਰ, 2008 (2000)

ਛਾਪਕ : *ਵਿਰਸਾ ਪ੍ਰਿੰਟਰਜ਼, ਲੁਧਿਆਣਾ*

Published by :
Directorate of Publications
Guru Gobind Singh Study Circle
Model Town Exntenion, Ludhiana-141002
Ph : 0161-2450352 Fax : 91-161-4610145
Email : info@ggssc.net

ਭੇਟਾ : 20/- ਰੁਪਏ

ਸਮਰਪਣ

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀ

300 ਸਾਲਾ ਗੁਰਤਾ ਗੱਦੀ ਸ਼ਤਾਬਦੀ

ਮਨਾਉਂਦਿਆਂ

ਉਹਨਾਂ ਗੁਰਸਿੱਖ ਰੂਹਾਂ ਨੂੰ

ਜੋ ਇਤਿਹਾਸਕ ਦਸਤਾਵੇਜਾਂ ਦੀ

ਸੇਵਾ ਸੰਭਾਲ

ਦੇ ਕਾਰਜਾਂ ਲਈ

ਚੇਤੰਨ ਤੇ ਤੱਤਪਰ ਹਨ।

ਤਤਕਰਾ

ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ ਮਨੋਰਥ

ਪੰਦਰਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਪਿਛਲੇ ਅੱਧ ਵਿੱਚ ਵਹਿਮਾਂ ਭਰਮਾਂ, ਪਾਖੰਡਾਂ ਅਤੇ ਮਨਮਤੀ ਕਰਮਾਂ ਵਿੱਚ ਉਲਝ ਕੇ ਲੰਗਾਰ ਹੋ ਚੁੱਕੀ ਮਨੁੱਖਤਾ ਦੀ ਪਾਕਿ ਚਾਦਰ ਨੂੰ ਗੰਢ ਤੁਪ ਕੇ ਨਵਿਆਉਣ ਅਤੇ ਸੁੱਤੇ ਦੇਸ਼ਵਾਸੀਆਂ ਨੂੰ ਜਗਾਉਣ ਦਾ ਇਤਿਹਾਸਕ ਕਾਰਜ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਕੀਤਾ। ਸਥਾਪਿਤ ਹੋ ਚੁੱਕੇ ਭਰਮ-ਭੁਲੇਖਿਆਂ ਨੂੰ ਤੋੜ ਕੇ ਸਮੁੱਚੀ ਮਨੁੱਖਤਾ ਨੂੰ ਬਰਾਬਰਤਾ ਦਾ ਸਬਕ ਸਿਖਾਉਣਾ ਅਤੇ ਔਰਤ ਨੂੰ ਜਨਣੀ ਦਾ ਸਤਿਕਾਰ ਦਿਵਾਉਣਾ ਭਾਰਤੀ ਇਤਿਹਾਸ ਦਾ ਤੀਖਣ ਮੋੜ ਸੀ। ਦਸ ਜਾਮੇ ਧਾਰਨ ਕਰਕੇ ਸ਼ਮਸ਼ਾਨ ਭੂਮੀ ਦੀ ਰਾਖ ਤੋਂ ਵੀ ਹਲਕੀ ਤੇ ਨਿੱਘਰ ਚੁੱਕੀ ਭਾਰਤ ਵਾਸੀਆਂ ਦੇ ਪੰਜ ਭੂਤਕ ਜਿਸਮਾਂ ਦੀ ਮਿੱਟੀ ਨੂੰ ਜਿਸ ਕਦਰ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਂ ਨੇ ਉਲੱਦਿਆ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਮਾਤਾ-ਪਿਤਾ, ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦਿਆਂ ਅਤੇ ਜਾਨ ਤੋਂ ਵੀ ਵੱਧ ਪਿਆਰੇ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਰੱਤ ਨਾਲ ਸਿੰਜ ਕੇ ਮੋਏ ਸਰੀਰਾਂ ਵਿੱਚ ਨਵੀਂ ਰੂਹ ਫੂਕ ਦਿੱਤੀ ਉਸ ਦਾ ਭਾਰਤ ਵਰਸ਼ ਸਦਾ ਰਿਣੀ ਰਹੇਗਾ।

ਪਰ, ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੇ 300 ਸਾਲਾ ਗੁਰਤਾ ਪੁਰਬ ਮਨਾਉਂਦਿਆਂ ਸਾਨੂੰ ਇਸ ਹਕੀਕਤ ਨੂੰ ਪ੍ਰਵਾਨ ਕਰ ਲੈਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿ ਗੌਰਵਮਈ ਵਿਰਸੇ ਦੇ ਵਾਰਸ ਹੁੰਦਿਆਂ ਵੀ ਆਪਣੇ ਇਤਿਹਾਸਕ ਸੋਮਿਆਂ ਨੂੰ ਸੰਭਾਲਣ ਪ੍ਰਤੀ ਜਿਹੜੀ ਖੌਫਨਾਕ ਲਾਪ੍ਰਵਾਹੀ ਅਸੀਂ ਕੀਤੀ ਹੈ ਉਹ ਕਿਸੇ ਕੌਮ ਨੇ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ। ਚੇਤੇ ਰਹੇ ਧਨ ਦੌਲਤ ਖੋਹੀ ਜਾਏ ਤਾਂ ਮੁੜ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ, ਪਰ ਇਤਿਹਾਸਕ ਖੋਜਾਂ ਅਤੇ ਲਿਖਤਾਂ ਐਸੀ ਦੌਲਤ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ ਜੋ ਜੇ ਅਲੋਪ ਹੋ ਜਾਣ ਤਾਂ ਆਉਂਦੀਆਂ ਨਸਲਾਂ ਇਸ ਤੋਂ ਸਦਾ ਲਈ ਮਹਿਰੂਮ ਹੋ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਇਹ ਖ਼ਜ਼ਾਨਾ ਕਿਸੇ ਮੁੱਲ ਵੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ। ਇਤਿਹਾਸ ਕੌਮਾਂ ਦੀ ਜਿੰਦ-ਜਾਨ ਹੁੰਦੈ ਤੇ ਫੇਰ ਉਹ ਇਤਿਹਾਸ ਜਿਹੜਾ ਮੋਈਆਂ ਰੂਹਾਂ ਨੂੰ ਮੁੜ ਜਿਵਾਲਣ ਦੀ ਸਮਰੱਥਾ ਰੱਖਦਾ ਹੋਵੇ ਉਸ ਦੀ ਸੰਭਾਲ ਪ੍ਰਤੀ ਵੀ ਜੇ ਅਵੇਸਲੇ ਹੋ ਜਾਈਏ ਤਾਂ ਇਹ ਭਾਰੀ ਕੁਤਾਹੀ ਹੋਵੇਗੀ।

ਸਾਨੂੰ ਇਹ ਮਾਣ ਹੈ ਕਿ ਸਮਾਜ ਦੀ ਅਜ਼ਾਦੀ ਲਈ ਸਾਨੂੰ ਐਸੀਆਂ ਅਤੇ ਐਨੀਆਂ ਹੈਰਾਨਕੁੰਨ ਕੁਰਬਾਨੀਆਂ ਕਰਨ ਦਾ ਸੁਭਾਗ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਇਆ ਕਿ ਸਾਡਾ ਹਰ ਪਲ ਇਤਿਹਾਸ ਹੋ ਨਿਬੜਿਆ। ਜੇ ਸਿੱਖਾਂ ਦਾ ਰੋਜ਼ਨਾਮਚਾ ਦੇਖੀਏ ਤਾਂ ਹਰ ਦਿਨ ਸਾਡਾ ਇਤਿਹਾਸਕ ਦਿਹਾੜਾ ਹੈ। ਇਸ ਅਣਮੁੱਲ ਵਿਰਸੇ ਤੋਂ ਠੋਸ ਸੇਧ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨੀ ਤਾਂ ਦੂਰ ਦੀ ਗੱਲ ਹੋ ਗਈ ਅਸੀਂ ਇਸ ਇਤਿਹਾਸ ਨੂੰ ਨਾ ਤਾਂ ਗੁਰਮਤਿ ਦੀ

ਰੋਸ਼ਨੀ ਵਿੱਚ ਕਲਮਬੱਧ ਕਰ ਪਾਏ ਤੇ ਨਾ ਹੀ ਕੋਈ ਵਿਧੀਬੱਧ ਤਰਤੀਬ ਦੇ ਪਾਏ। ਸਾਡਾ ਬਹੁਤਾ ਇਤਿਹਾਸ ਗੈਰਾਂ ਨੇ ਲਿਖਿਆ ਅਤੇ ਲਿਖੇ ਹੋਏ ਮਸਾਲੇ ਵੀ ਅਸੀਂ ਨਾ ਤਾਂ ਸਮੇਂ ਸਿਰ ਪੜ੍ਹੇ ਤੇ ਨਾ ਹੀ ਕਿਸੇ ਇੱਕ ਪੁਸਤਕਾਲੇ ਵਿੱਚ ਸੰਭਾਲੇ ਤੇ ਇਹ ਅਨਮੋਲ ਰਤਨ ਜਿਵੇਂ ਰੇਤ ਵਿੱਚ ਹੀ ਖਿਲਰ ਗਏ।

ਤੇ ਹੁਣ ਕੌਣ ਛਾਣੇ ਇਹ ਰੇਤ? ਇਕ ਸਵਾਲ ਹੀ ਬਣ ਕੇ ਰਹਿ ਗਿਆ। ਇਹ ਚਾਓ 1902 ਈ: ਨੂੰ ਖਾਲਸਾ ਕਾਲਜ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਦੇ ਇਕ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਕਰਮ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਆਇਆ ਤੇ ਆਖਿਰ ਇਹ ਚਾਓ ਉਸ ਲਈ ਜਨੂਨ ਹੀ ਬਣ ਗਿਆ। ਇਤਿਹਾਸਕ ਮਸਾਲੇ ਅਤੇ ਦਸਤਾਵੇਜ਼ਾਂ ਨੂੰ ਇਕੱਤਰ ਕਰਨ ਅਤੇ ਘੋਖਣ ਲਈ ਆਪਣਾ ਜੀਵਨ ਅਰਪਣ ਕਰ ਦੇਣ ਦਾ ਪ੍ਰਣ-ਪੱਤਰ ਲਿਖ ਕੇ ਉਸ ਨੇ ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੂੰ ਸੌਂਪ ਦਿੱਤਾ। ਆਪਣੇ ਇਸ ਮਿਸ਼ਨ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਲਈ ਇਤਨਾ ਉਤਾਵਲਾ ਹੋਇਆ ਕਿ ਪੜ੍ਹਾਈ ਵੀ ਵਿੱਚ ਹੀ ਛੱਡ ਦਿੱਤੀ ਅਤੇ ਪਿੰਡ ਪਿੰਡ ਜਾ ਕੇ ਇਤਿਹਾਸ ਦੀਆਂ ਪੜਤਾ ਫਰੋਲਣ ਵਿੱਚ ਮਗਨ ਹੋ ਗਿਆ। ਅਨੇਕਾਂ ਹੀ ਬਜ਼ੁਰਗ ਸੱਜਣਾਂ ਨੂੰ ਮਿਲ ਮਿਲ ਕੇ ਉਹਨਾਂ ਵਲੋਂ ਸਿੱਖ ਰਾਜ ਦੀਆਂ ਅੱਖੀਂ ਡਿੱਠੀਆਂ ਘਟਨਾਵਾਂ ਦੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ, ਇਤਿਹਾਸਕ ਦਸਤਾਵੇਜ਼ਾਂ ਨੂੰ ਲੱਭਿਆ, ਖੋਜਿਆ ਅਤੇ ਮੱਖੀ 'ਤੇ ਮੱਖੀ ਮਾਰਨ ਦੀ ਥਾਂ ਵਿਗਿਆਨਕ ਲੀਹ 'ਤੇ ਖੋਜ ਦੀ ਨੀਂਹ ਰੱਖੀ। 18ਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸ ਦੀ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਰਚਨਾ 'ਜੰਗਨਾਮਾ-ਕਾਜੀ ਨੂਰ ਮੁਹੰਮਦ' ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਦੀ ਸੇਵਾ ਵੀ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਹੀ ਬਖਸ਼ਿਸ਼ ਹੋਈ ਸੀ। ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਲਿਖੇ ਲੇਖਾਂ ਨੇ ਇਤਿਹਾਸਕ ਦਸਤਾਵੇਜ਼ਾਂ ਦੀ ਸੰਭਾਲ ਅਤੇ ਘੋਖ ਲਈ ਕੌਮ ਨੂੰ ਹਲੂਣਿਆਂ ਅਤੇ 22 ਦਸੰਬਰ, 1929 ਨੂੰ ਸ੍ਰੀ ਅਕਾਲ ਤਖ਼ਤ ਸਾਹਿਬ ਵਿਖੇ ਇਸ ਸਬੰਧੀ ਵਿਚਾਰ ਵਟਾਂਦਰੇ ਉਪਰੰਤ ਸਿੱਖ ਇਤਿਹਾਸ ਸੁਸਾਇਟੀ ਦਾ ਗਠਨ ਕਰਕੇ ਸ੍ਰ: ਕਰਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੂੰ ਇਸ ਦਾ ਸਕੱਤਰ ਬਣਾ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਪਰ 10 ਸਤੰਬਰ, 1930 ਨੂੰ ਅਕਾਲੀ ਸੱਦਾ ਆ ਜਾਣ 'ਤੇ ਆਪ ਜੀ ਦੇ ਸੰਸਾਰ ਤੋਂ ਕੂਚ ਕਰ ਜਾਣ ਕਾਰਨ ਇਹ ਕਾਰਜ ਕਿਸੇ ਜਥੇਬੰਦਕ ਲੀਹ 'ਤੇ ਚੜ੍ਹਨ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਅੱਧਵਾਟੇ ਰਹਿ ਗਿਆ ਤੇ ਉਪਰੰਤ ਕੌਮ ਨੇ ਵੀ ਨਾ ਤਾਂ ਇਸ ਕਾਰਜ ਦੀ ਮਹਾਨਤਾ ਨੂੰ ਪਛਾਣਿਆ ਤੇ ਨਾ ਹੀ ਕੋਈ ਠੋਸ ਉਪਰਾਲੇ ਹੋਏ।

ਕੋਈ 77 ਵਰ੍ਹੇ ਉਪਰੰਤ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਸਟੱਡੀ ਸਰਕਲ ਦੇ ਨੌਜਵਾਨਾਂ ਨੇ ਇਸ ਵਿਸ਼ੇ ਦੀ ਅਹਿਮੀਅਤ ਨੂੰ ਮਹਿਸੂਸਦਿਆਂ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਰੈਫਰੈਂਸ ਆਰਕਾਈਵਜ਼ ਅਤੇ ਖੋਜ-ਕੇਂਦਰ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਕਰਕੇ 3-4 ਫਰਵਰੀ, 2007 ਨੂੰ ਇਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਜਥੇਬੰਦਕ ਕਾਰਜਸ਼ਾਲਾ ਵਿੱਚ ਇਹਨਾਂ ਕਾਰਜਾਂ ਨੂੰ ਲਾਮਬੰਦ ਕਰਨ

ਦਾ ਉਪਰਾਲਾ ਕੀਤਾ। ਇਤਿਹਾਸਕ ਦਸਤਾਵੇਜਾਂ ਨੂੰ ਵਿਧੀਬੱਧ ਢੰਗ ਨਾਲ ਸੰਭਾਲਣ ਅਤੇ ਪੁਰਾਤਨ ਇਤਿਹਾਸਕ ਲਿਖਤਾਂ ਦੀ ਖੋਜ ਲਈ ਨੌਜਵਾਨਾਂ ਦਾ ਕਾਫਲਾ ਆਪਣੇ ਰਾਹੇ ਤੁਰ ਪਿਆ। ਇਹਨਾਂ ਕਾਰਜਾਂ ਦੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਕਸ਼ਮੀਰ ਨਿਵਾਸੀ ਡਾ: ਜਸਬੀਰ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਈ ਤਾਂ ਉਹਨਾਂ ਆਪਣੀਆਂ ਸੇਵਾਵਾਂ ਅਰਪਨ ਕਰਦਿਆਂ ਸਿੱਖ ਇਤਿਹਾਸ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਉਰਦੂ ਅਤੇ ਫ਼ਾਰਸੀ ਸਰੋਤਾਂ ਦੀ ਸੂਚੀ ਤਿਆਰ ਕਰਨ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਉਹਨਾਂ ਲਿਖਤਾਂ ਦੀ ਉਪਲਬਧੀ ਦੀ ਖੋਜ ਕਰਨ ਦੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਲਈ ਅਤੇ ਦਿਨ ਰਾਤ ਦੀ ਘਾਲਣਾ ਨਾਲ ਇਹ ਖਰੜਾ ਤਿਆਰ ਕੀਤਾ। ਇਸ ਮਿਹਨਤ ਲਈ ਉਹ ਸੱਚਮੁੱਚ ਵਧਾਈ ਦੇ ਪਾਤਰ ਹਨ ਅਤੇ ਸਾਡੀ ਅਰਦਾਸ ਹੈ ਕਿ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਕਲਮ ਨੂੰ ਬਖ਼ਸ਼ਿਸ਼ਾਂ ਭਰਪੂਰ ਕਰਕੇ ਵਧੇਰੇ ਸੇਵਾ ਲੈਣ।

ਉਰਦੂ ਅਤੇ ਫ਼ਾਰਸੀ ਦੇ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਨਾਲ ਲੰਬੀਆਂ ਵਿਚਾਰਾਂ ਉਪਰੰਤ ਇਸ ਖਰੜੇ ਨੂੰ ਪੁਸਤਕ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਕਰਦਿਆਂ ਮੈਨੂੰ ਅਤਿਅੰਤ ਖੁਸ਼ੀ ਹੈ। ਇਹ ਪੁਸਤਕ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਸਟੱਡੀ ਸਰਕਲ ਦੇ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਰੈਫਰੈਂਸ ਆਰਕਾਈਵਜ਼ ਅਤੇ ਖੋਜ ਕੇਂਦਰ ਵਲੋਂ ਪ੍ਰਾਰੰਭ ਕੀਤੇ ਗਏ ਕਾਰਜਾਂ ਦੀ ਠੋਸ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਹੈ ਅਤੇ ਸਦਾ ਹੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਕਾਰਜਾਂ ਨੂੰ ਅੱਗੇ ਤੋਰਨ ਲਈ ਹਵਾਲਾ ਦਸਤਾਵੇਜ਼ਾਂ ਵਜੋਂ ਕੰਮ ਆਏਗੀ ਅਤੇ ਖੋਜ ਕਾਰਜਾਂ ਵਿੱਚ ਜੁੱਟੇ ਵਿਦਵਾਨ ਸੱਜਣਾਂ ਲਈ ਵੀ ਲਾਹੇਵੰਦ ਹੋਵੇਗੀ।

ਡਾ: ਵਰਿੰਦਰਪਾਲ ਸਿੰਘ
ਨਿਰਦੇਸ਼ਕ
ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ ਡਾਇਰੈਕਟੋਰੇਟ

ਮੁੱਖ ਬੰਦ

ਸਿੱਖ ਇਤਿਹਾਸ ਉਤਨਾ ਲਿਖਿਆ ਨਹੀਂ ਗਿਆ ਜਿਤਨਾ ਵਿਗਾੜਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਉਤਨਾ ਸਾਂਭਿਆ ਨਹੀਂ ਗਿਆ ਜਿਤਨਾ ਉਜਾੜਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਸਿੱਖ ਸਾਹਿਤ ਦਾ ਅਨਮੋਲ ਭੰਡਾਰ ਜੋ ਸ੍ਰੀ ਹਰਿਮੰਦਰ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਲਾਇਬ੍ਰੇਰੀ ਵਿੱਚ ਬੜੀ ਸ਼ਿੱਦਤ ਤੇ ਮਿਹਨਤ ਨਾਲ ਇਕੱਤਰ ਹੋਇਆ ਸੀ, ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਗਾਇਬ ਕੀਤਾ ਜਾਂ ਸਾੜਿਆ ਗਿਆ ਹੈ ਉਹ ਇਸ ਉਜਾੜਨ ਵਾਲੀ ਸਾਜਿਸ਼ ਦਾ ਵੱਡਾ ਹਿੱਸਾ ਸਮਝਿਆ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਵਿੱਚੋਂ ਏਧਰ ਉਜੜ ਕੇ ਆਉਣ ਵੇਲੇ ਵੀ ਬਹੁਤ ਵੱਡਾ ਸਿੱਖ ਸਾਹਿਤਕ ਖ਼ਜ਼ਾਨਾ ਪਿੱਛੇ ਰਹਿ ਗਿਆ ਸੀ।

ਸਿੱਖ ਇਤਿਹਾਸ ਨੂੰ ਸੰਭਾਲਣ ਦੇ ਯਤਨ ਟਾਵੇਂ ਟਾਵੇਂ ਹੀ ਨਜ਼ਰ ਆਉਂਦੇ ਹਨ। ਭਾਈ ਸੰਤੋਖ ਸਿੰਘ, ਭਾਈ ਕਾਹਨ ਸਿੰਘ ਨਾਭਾ, ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ, ਡਾ: ਬਲਬੀਰ ਸਿੰਘ ਆਪਣੀ ਆਪਣੀ ਲੋੜ ਮੁਤਾਬਕ ਸਿੱਖ ਇਤਿਹਾਸ ਤੇ ਦਸਤਾਵੇਜਾਂ ਨੂੰ ਸੰਭਾਲਦੇ ਰਹੇ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਹੁਣ ਕਈ ਗਾਇਬ ਹੋ ਚੁੱਕੇ ਹਨ। ਭਾਈ ਤਖ਼ਤ ਸਿੰਘ ਫਿਰੋਜ਼ਪੁਰ ਵਾਲਿਆਂ ਨੇ ਆਪਣੀ ਲਾਇਬ੍ਰੇਰੀ ਵਿੱਚ ਬੜੀਆਂ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਪੁਸਤਕਾਂ ਇਕੱਠੀਆਂ ਕੀਤੀਆਂ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਕਈ ਕਿਤਾਬਾਂ ਪੰਜਾਬੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਵਿੱਚ ਸੰਭਾਲੀਆਂ ਪਈਆਂ ਹਨ ਪਰ ਕਈ ਦਸਤਾਵੇਜ ਗਾਇਬ ਹੋ ਗਏ ਹਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਰਹਿਨੁਮਾਈ ਵਿੱਚ ਸ੍ਰ: ਕਰਮ ਸਿੰਘ ਹਿਸਟੋਰੀਅਨ ਨੇ ਸਿੱਖ ਦਸਤਾਵੇਜਾਂ ਨੂੰ ਸੰਭਾਲਣ ਵਿੱਚ ਵੱਡਾ ਭਾਰਾ ਯੋਗਦਾਨ ਪਾਇਆ। ਇਸ ਪਿਛੋਂ ਡਾ: ਗੰਡਾ ਸਿੰਘ ਨੇ ਸਥਾਪਿਤ ਤੌਰ 'ਤੇ ਦਸਤਾਵੇਜ਼ਾਂ ਇਕੱਠੀਆਂ ਕੀਤੀਆਂ। ਸ੍ਰ: ਸ਼ਮਸ਼ੇਰ ਸਿੰਘ ਅਸ਼ੋਕ, ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਭਾਗ ਪੰਜਾਬ ਤੇ ਸਟੇਟ ਲਾਇਬ੍ਰੇਰੀ ਪਟਿਆਲਾ ਵਿੱਚ ਵੀ ਕਾਫੀ ਦਸਤਾਵੇਜ਼ਾਂ ਇਕੱਠੀਆਂ ਹੋਈਆਂ। ਵੱਖ ਵੱਖ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀਆਂ ਵਿੱਚ ਵੀ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਨੇ ਇਸ ਸਬੰਧੀ ਉਪਰਾਲੇ ਕੀਤੇ ਪਰ ਠੋਸ ਕਾਰਜ ਅਜੇ ਹੋਣੇ ਬਾਕੀ ਹਨ।

ਹੁਣ ਡਾ: ਜਸਬੀਰ ਸਿੰਘ ਨੇ ਪੁਰਾਤੰਨ ਲਿਖਤਾਂ ਦੀ ਸੂਚੀ ਤਿਆਰ ਕੀਤੀ ਹੈ ਜੋ ਫ਼ਾਰਸੀ ਤੇ ਉਰਦੂ ਲਿਖਤਾਂ ਬਾਰੇ ਹੈ। ਸਮਕਾਲੀ ਸਿੱਖ ਇਤਿਹਾਸ ਲਿਖਣ ਦਾ ਸਿਲਸਿਲੇਵਾਰ ਕਾਰਜ ਬੜਾ ਘੱਟ ਮਿਲਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿੱਚੋਂ ਜ਼ਿਆਦਾਤਰ ਉਰਦੂ ਤੇ ਫ਼ਾਰਸੀ ਲਿਖਾਰੀਆਂ ਨੇ ਕੀਤਾ ਜੋ ਜਾਂ ਤਾਂ ਸ਼ਾਹੀ ਰਿਕਾਰਡਾਂ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਸਨ ਤੇ ਜਾਂ ਸ਼ਾਹੀ ਘਟਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਬੜੀ ਨੇੜੇ ਤੋਂ ਦੇਖ ਸਕਦੇ ਸਨ। ਸਿੱਖ ਆਪ ਖੁੱਦ ਯੁੱਧਾਂ ਵਿੱਚ ਉਲਝੇ ਰਹਿਣ ਕਰਕੇ ਸਿਲਸਿਲੇਵਾਰ ਇਤਿਹਾਸ ਲਿਖਣੋਂ ਅਸਮਰਥ ਰਹੇ। ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ 52 ਕਵੀਆਂ ਤੋਂ ਕਾਫੀ ਰਚਨਾਵਾਂ ਤਿਆਰ ਕਰਵਾਈਆਂ

ਪਰ ਇਹਨਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਜ਼ਿਆਦਾਤਰ ਅਨੰਦਪੁਰ ਸਾਹਿਬ ਤੋਂ ਨਿਕਲਣ ਵੇਲੇ ਸਰਸਾ ਨਦੀ ਦੀ ਭੇਟ ਹੋ ਗਈਆਂ। ਸੋ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਪਿਛਲੇ ਇਤਿਹਾਸ ਦੇ ਮੁੱਖ ਸੋਮੇ ਉਰਦੂ ਤੇ ਫ਼ਾਰਸੀ ਦੇ ਹੀ ਰਹਿ ਗਏ। ਉਰਦੂ ਫ਼ਾਰਸੀ ਸਰਕਾਰੀ ਭਾਸ਼ਾ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨੀ ਵੀ ਉਰਦੂ ਫ਼ਾਰਸੀ ਵਿੱਚ ਲਿਖਣ ਦੇ ਅਭਿਆਸੀ ਹੋ ਗਏ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵਿਦੇਸ਼ੀ ਤੇ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨੀ ਲਿਖਾਰੀ ਜ਼ਿਆਦਾਤਰ ਉਰਦੂ ਤੇ ਫ਼ਾਰਸੀ ਵਿੱਚ ਇਹਿਤਾਸ ਲਿਖਦੇ ਰਹੇ। ਗੁਰਮੁਖੀ ਤਾਂ ਕੁੱਝ ਡੇਰਿਆਂ ਤੱਕ ਹੀ ਸੀਮਿਤ ਰਹਿ ਗਈ ਸੀ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਅਧਿਆਤਮਕਤਾ ਨੂੰ ਪਹਿਲ ਦਿੱਤੀ ਜਾਂਦੀ ਸੀ ਤੇ ਇਤਿਹਾਸ ਨੂੰ ਗੌਲਿਆ ਨਹੀਂ ਸੀ ਜਾਂਦਾ। ਇਸ ਲਈ ਮੌਜੂਦਾ ਸਮੇਂ ਪੰਦਰਵੀਂ ਤੋਂ ਅਠ੍ਹਾਰਵੀਂ ਸਦੀ ਦਾ ਸਿੱਖ ਇਤਿਹਾਸ ਬੜਾ ਘੱਟ ਲਿਖਿਆ ਮਿਲਦਾ ਹੈ।

ਡਾ: ਜਸਬੀਰ ਸਿੰਘ ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਬਾਰੇ ਖੋਜ ਕਰਨ ਲਈ ਇਕ ਜਾਣਿਆ ਪਛਾਣਿਆ ਨਾਮ ਹੈ। ਜੰਮੂ-ਕਸ਼ਮੀਰ ਦੀ ਧਰਤੀ ਤੋਂ ਮਿਲੀ ਵਿਲੱਖਣਤਾ ਸਦਕਾ ਉਹ ਸਿੱਖੀ ਬਾਰੇ ਨਵੇਂ ਰਾਹ ਖੋਜਣ ਵਿੱਚ ਤੇ ਸਥਾਪਿਤ ਰਾਹਾਂ ਉਪਰ ਨਵੇਂ ਢੰਗ ਵਰਤਣ ਲਈ ਪਰਬੀਣ ਹੈ। ਜੰਮੂ-ਕਸ਼ਮੀਰ ਵਿੱਚ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਬਾਰੇ ਉਸ ਦੀਆਂ ਖੋਜ ਭਰਪੂਰ ਰਚਨਾਵਾਂ, ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿੱਚ ਜੀਵ-ਜੰਤੂ ਤੇ ਪੌਦਿਆਂ ਆਦਿ ਦੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਮੌਲਿਕ ਖੋਜਾਂ ਕਿਸੇ ਪਛਾਣ ਦਾ ਮੁਥਾਜ ਨਹੀਂ। ਹੁਣ ਡਾ: ਜਸਬੀਰ ਸਿੰਘ ਨੇ ਸਿੱਖ ਇਤਿਹਾਸ ਤੇ ਸਭਿਆਚਾਰ ਦੇ ਉਰਦੂ ਫ਼ਾਰਸੀ ਸ੍ਰੋਤਾਂ ਦੀ ਸੂਚੀ ਤਿਆਰ ਕਰਕੇ ਇਕ ਬੜਾ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਕਾਰਜ ਕੀਤਾ ਹੈ ਜਿਸ ਨਾਲ ਸਿੱਖ ਇਤਿਹਾਸ ਤੇ ਸਭਿਆਚਾਰ ਦੇ ਖੋਜੀਆਂ ਨੂੰ ਬੜੀ ਮਦਦ ਮਿਲੇਗੀ।

ਸਿੱਖ ਇਤਿਹਾਸ ਤੇ ਸਭਿਆਚਾਰ ਦੇ ਖੋਜੀਆਂ ਲਈ ਇਹ ਸੂਚੀ ਤਾਂ ਲਾਹੇਵੰਦੀ ਹੈ ਹੀ, ਹਰ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਤੇ ਖੋਜ ਕੇਂਦਰ ਲਈ ਵੀ ਇਹ ਬੜੀ ਫਾਇਦੇਮੰਦ ਹੋਏਗੀ।

ਕਰਨਲ (ਡਾ:) ਦਲਵਿੰਦਰ ਸਿੰਘ
ਡਾਇਰੈਕਟਰ ਪ੍ਰਿੰਸੀਪਲ,
ਭਾਈ ਮਹਾਂ ਸਿੰਘ ਕਾਲਜ ਆਫ਼ ਇੰਜੀ:, ਮੁਕਤਸਰ

ਲੇਖਕ ਵਲੋਂ

ਇਤਿਹਾਸ ਨਿਰੋਲ ਸੱਚਾਈ ਦਾ ਅਜਿਹਾ ਪਾਂਧੀ ਹੈ ਜੋ ਬੀਤੀਆਂ ਘਟਨਾਵਾਂ ਦੀ ਬੁਝੱਕੀ ਮੋਢੇ 'ਤੇ ਚੁੱਕ ਭਰੋਸੇਯੋਗ ਗਵਾਹੀਆਂ ਦਾ ਲਿਬਾਸ ਪਹਿਨ ਕੇ ਮੰਜ਼ਿਲਾਂ ਦੀਆਂ ਪੈੜਾਂ ਸਿਰਜ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਸਿੱਖ ਇਤਿਹਾਸ ਸਮੇਂ ਸਮੇਂ ਕੁਰਬਾਨੀਆਂ ਦੀ ਧਰਾਤਲ 'ਤੇ ਤੁਰਦਾ ਸ਼ਹੀਦੀ ਪਰਤਾਂ ਦੇ ਬੀਜ ਬੀਜਦਾ ਤਵਾਰੀਖ ਦਾ ਲਕਸ਼ ਬਣ ਕੇ ਉਗਿਆ ਹੈ।

ਭਾਵੇਂ ਨਿਰੋਲ ਇਤਿਹਾਸ ਲਿਖਣ ਦੀ ਪਿਰਤ ਮੁਸਲਮਾਨ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਨੇ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤੀ ਪਰ ਦੂਜਿਆਂ ਨੇ ਵੀ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਮਗਰ ਤੁਰਨਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ। ਪ੍ਰਾਰੰਭ ਤੋਂ ਹੀ ਸਿੱਖ, ਜ਼ੁਲਮ ਦੇ ਖ਼ਾਤਮੇ ਲਈ ਹਥਿਆਰਬੰਦ ਜੰਗਾਂ/ਯੁੱਧਾਂ ਵਿੱਚ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਤੇ ਮੌਤ ਦੀਆਂ ਲੜਾਈਆਂ ਲੜਦੇ ਰਹੇ ਸਨ। ਆਪਣੇ ਇਤਿਹਾਸ ਜਾਂ ਘਟਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਕਲਮਬੰਦ ਕਰਨ ਦਾ ਉਹਨਾਂ ਕੋਲ ਸਮਾਂ ਹੀ ਕਿਥੇ ਸੀ? ਬਹਾਦਰ ਸ਼ਾਹ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦਾ 10 ਦਸੰਬਰ 1710 ਈ:[1] ਦਾ ਹੁਕਮ ਕਿ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਨੇਸਤੋ-ਨਾਬੂਦ ਕਰ ਦੇਵੋ ਅਤੇ 5 ਮਾਰਚ, 1716 ਈ:[2] ਦਾ ਹੁਕਮ ਵੀ ਇਸੇ ਲੜੀ ਦੀ ਦੂਜੀ ਕੜੀ ਸੀ।

ਸਿੱਖਾਂ ਬਾਰੇ ਜੋ ਵੀ ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ ਲਿਖਿਆ ਗਿਆ, ਉਹ ਫ਼ਾਰਸੀ ਅਤੇ

---

(1) "December 10, 1710 Sunday

The Emperor asked Bakhshi-ul-Mumalik Mahabat Khan that under his name orders should be issued to the fanjdars around shahjahanabad that wherever the Nanak-worshippers be found they should be murdered."

(Akhbar-i-Darbar-i-Mualla)
The Punjab past and present, Pbi. Uni., Patiala, Vol. XVIII-II, oct 1984, P : 49

(2) "March 5, 1716 Monday

"..... A was submitted to the emperor that Sarbarah Khan Kotwal killed one hundred companions of the rebel Guru (Banda Singh) in front of the platform of the Kotwali. The emperor ordered that one hundred men be murdered everyday and they should be free from this massacre in a weeks time."

(Akhbar-i-Darbar-i-Mualla)
(op.cit, P. 161)

ਉਰਦੂ ਲਿਖਤਾਂ ਵਿੱਚ ਸਾਂਭਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਹ ਲਿਖਤਾਂ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ, ਪਾਕਿਸਤਾਨ, ਅਫ਼ਗਾਨਿਸਤਾਨ, ਇੰਗਲੈਂਡ, ਯੂਰਪ ਜਾਂ ਹੋਰ ਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਪਈਆਂ ਹਨ। ਸਵਰਗਵਾਸੀ ਸ੍ਰ: ਕਰਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਹਿਸਟੋਰੀਅਨ ਅਤੇ ਡਾ: ਗੰਡਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਲਿਖਤਾਂ ਨੂੰ ਇਕੱਠਾ ਕਰਨ ਦਾ ਕੰਮ ਵੀ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ ਸੀ।

ਇਬਨ-ਅਨ-ਨਦੀਮ ਨੂੰ ਪੁਸਤਕ-ਸੂਚੀ ਦਾ ਪਿਤਾਮਾ ਆਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਨੇ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਪੁਸਤਕ-ਸੂਚੀ ਦਾ ਮੁੱਢ 988 ਈ: ਵਿੱਚ ਬੰਨਿਆ। ਇਸ ਕੁਤਬਫ਼ਰੋਸ਼ ਨੇ ਜੋ ਪੁਸਤਕ-ਸੂਚੀਆਂ ਦੀ ਫ਼ਿਰਿਸਤ 988 ਈ: ਵਿੱਚ ਇਕੱਠੀ ਕੀਤੀ ਉਹ ਅਰਬੀ ਸਾਹਿਤ ਦੀ ਸੀ ਪਰ ਬਦਕਿਸਮਤੀ ਨਾਲ ਉਹ ਸਾਰਾ ਕੁੱਝ ਗਵਾਚ ਗਿਆ। ਜਦੋਂ ਹਲਾਕੂ ਖਾਨ ਨੇ ਬਗਦਾਦ ਨੂੰ ਤਬਾਹ ਤੇ ਬਰਬਾਦ ਕੀਤਾ ਤਾਂ ਉਸ ਦੇ ਆਦਮੀਆਂ ਨੇ ਹਰ ਘਰ ਅਤੇ ਕੁਤਬਖਾਨਿਆਂ ਨੂੰ ਸਾੜ ਕੇ ਸਵਾਹ ਕਰ ਦਿੱਤਾ, ਜਿਸ ਦੇ ਫਲਸਰੂਪ ਦਜ਼ਲਾ ਦਰਿਆ ਦਾ ਪਾਣੀ ਪੁਸਤਕਾਂ ਦੀ ਰਾਖ ਕਾਰਨ ਕਾਲਾ ਹੋ ਗਿਆ। ਸਮੇਂ ਦੇ ਗੁਜ਼ਰਨ ਨਾਲ ਹਾਜੀ ਖਲੀਫ਼ਾ ਨੇ ਚਾਰ ਭਾਗ ਪੁਸਤਕ-ਸੂਚੀਆਂ ਦੇ ਤਿਆਰ ਕੀਤੇ ਅਤੇ ਉਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਆਗਾ ਮੁਹਸਨ ਤਰਾਨੀ ਨੇ ਉਸ ਦੇ ਕੰਮ ਨੂੰ ਅੱਗੇ ਤੋਰਿਆ।

15ਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਅਖ਼ੀਰ ਤੇ ਵਿਵਰਣਾਤਮਕ ਪੁਸਤਕ-ਸੂਚੀਆਂ ਤਿਆਰ ਕਰਨ ਦੀ ਸ਼ੁਰੂਆਤ ਹੋਈ। ਜੋਨ ਤਰਾਇਥੰਮ ਨੇ ਪਹਿਲੀ ਵੇਰ ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ੀ ਪੁਸਤਕ-ਸੂਚੀ 1494 ਈ: ਵਿੱਚ ਤਿਆਰ ਕੀਤੀ। ਉਸ ਤੋਂ ਮਗਰੋਂ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਪੁਸਤਕ-ਸੂਚੀਆਂ ਲਗਾਤਾਰ ਤਿਆਰ ਹੁੰਦੀਆਂ ਰਹੀਆਂ। ਜੇ.ਐਫ. ਫਲੰਮਹਾਰਡ ਨੇ ਪਹਿਲੀ ਵੇਰ ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ੀ ਵਿੱਚ ਪੰਜਾਬੀ ਕਿਤਾਬਾਂ ਅਤੇ ਲਿਖਤਾਂ ਦੀ ਪੁਸਤਕ-ਸੂਚੀ ਤਿਆਰ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਉਸ ਨੂੰ ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼ ਅਜਾਇਬ ਘਰ ਅਤੇ ਇੰਡੀਆ ਆਫ਼ਿਸ ਲੰਡਨ ਵਿੱਚ ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਕਰਕੇ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਕੀਤਾ, ਜਿਸ ਦਾ ਸਿਰਲੇਖ ਕੈਟਾਲਾਗਜ਼ 1893 ਅਤੇ 1899 ਰੱਖਿਆ ਅਤੇ ਬਾਅਦ ਵਿੱਚ 1902 ਅਤੇ 1977 ਵਿੱਚ ਸੰਖੇਪ ਕੀਤਾ। ਇਹ ਪੁਸਤਕ-ਸੂਚੀਆਂ ਬਾਅਦ ਵਿੱਚ ਹਿੰਦੀ, ਪੰਜਾਬੀ, ਸਿੰਧੀ ਅਤੇ ਪਸ਼ਤੋ ਪੁਸਤਕਾਂ ਇਕੱਠੀਆਂ ਕਰਕੇ ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼ ਅਜਾਇਬ ਘਰ ਲੰਡਨ ਦੀ ਲਾਇਬ੍ਰੇਰੀ ਵਿੱਚ ਸੀ.ਸਕਲੇ ਨੇ 1983 ਵਿੱਚ ਸੰਪੂਰਨ ਕੀਤੀਆਂ। ਜਾਰਜ ਗ੍ਰਿਰਸਨ ਨੇ 1906 ਵਿੱਚ ਪੰਜਾਬੀ ਪੁਸਤਕ-ਸੂਚੀ ਤਿਆਰ ਕੀਤੀ ਜੋ 1916 ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਹੋਈ।

ਪੰਜਾਬੀ ਲਿੱਖਤਾਂ, ਜੋ ਅਮਰੀਕਾ, ਰੂਸ ਅਤੇ ਯੂਰਪੀਨ ਕੁਤਬਖਾਨਿਆਂ ਵਿੱਚ ਮੌਜੂਦ ਸਨ, ਨੂੰ 1971 ਵਿੱਚ ਜੇ.ਡੀ. ਪਰਸਨ ਨੇ ਸੰਕਲਿਤ ਕੀਤਾ। ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਦੇ ਕੁਤਬਖਾਨਿਆਂ, ਜੋ ਲਾਹੌਰ ਵਿੱਚ ਹਨ, ਉਰਦੂ ਵਿੱਚ ਸ਼ਹਿਜ਼ਾਦ ਬੁਖਾਰੀ ਨੇ

ਆਪਣੇ ਥੀਸਸ (ਸ਼ੋਧ ਪ੍ਰਬੰਧ) 1972 ਵਿੱਚ ਜ਼ਿਕਰ ਕੀਤਾ। ਫਿਰ ਐਸ਼ ਬਸ਼ੀਰ ਹੁਸੈਨ ਨੇ 1972-73 ਅਤੇ ਸ਼ਹਿਬਾਜ਼ ਮਲਕ ਨੇ 'ਖੋਜ' ਦੇ 1982 ਦੇ ਅੰਕ ਵਿੱਚ ਸੰਪੂਰਣ ਕੀਤਾ। ਇਕ ਹੋਰ ਮਹੱਤਵਪੂਰਣ ਸੂਚੀ-ਪੱਤਰ ਅਣਵੰਡੇ ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਪੰਜਾਬ ਪਬਲਿਕ ਲਾਇਬ੍ਰੇਰੀ ਲਾਹੌਰ ਵਿੱਚ 1946 ਨੂੰ 'ਪੰਜਾਬੀ ਪੁਸਤਕਾਂ ਦਾ ਸੰਪੂਰਣ ਸੂਚੀ-ਪੱਤਰ' ਨਾਂ ਹੇਠ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਹੋਇਆ। ਪੰਜਾਬੀ ਪੁਸਤਕਾਂ ਦਾ ਸੂਚੀ-ਪੱਤਰ ਜੋ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਹੋਇਆ, ਉਸ ਨੂੰ ਪੰਜਾਹ ਸਿਰਲੇਖਾਂ ਹੇਠ 'ਪੰਜਾਬੀ ਕਿਤਾਬਾਂ' (1977) ਹੇਠ ਵਿਦਵਾਨ ਲੇਖਕ ਸਿੱਬਤਲ ਹਸਨ ਜ਼ੇਗਮ ਨੇ ਤਰਤੀਬ ਦਿੱਤਾ। ਇਕ ਹੋਰ ਸੂਚੀ-ਪੱਤਰ 'ਖੋਜ-ਦਰਪਣ' (1978, 1983) ਵਿੱਚ ਸ਼ਹਿਬਾਜ਼ ਮਲਕ ਨੇ ਛਪਵਾਇਆ। 1935 ਵਿੱਚ ਚੀਫ਼ ਖਾਲਸਾ ਦੀਵਾਨ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਨੇ ਪੰਜਾਬੀ ਪੁਸਤਕਾਂ ਅਤੇ ਹੱਥ-ਲਿਖਤਾਂ ਦਾ ਸੂਚੀ-ਪੱਤਰ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਕੀਤਾ। ਡਾ: ਗੰਡਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਪੰਜਾਬੀ ਪੁਸਤਕਾਂ ਦੀ ਸੂਚੀ, ਜੋ ਪੰਜਾਬ ਇਤਿਹਾਸ ਅਤੇ ਸਿੱਖਾਂ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਸੀ 'ਸਿੱਖ ਇਤਿਹਾਸ ਵਲ' (1946) ਛਾਪੀ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ 1965 ਅਤੇ 1966 ਵਿੱਚ ਪੁਸਤਕ-ਸੂਚੀਆਂ ਤਿਆਰ ਕੀਤੀਆਂ। ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਭਾਗ, ਪਟਿਆਲਾ ਨੇ ਸਾਰੀਆਂ ਪੰਜਾਬੀ ਪੁਸਤਕਾਂ ਦੀ ਸੂਚੀ 1953 ਵਿੱਚ ਸ੍ਰ: ਸ਼ਮਸ਼ੇਰ ਸਿੰਘ ਅਸ਼ੋਕ ਕੋਲੋਂ ਤਿਆਰ ਕਰਵਾਈ ਅਤੇ ਨਾਂ 'ਪੰਜਾਬੀ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨਾਵਾਂ ਦੀ ਸੂਚੀ' ਰੱਖਿਆ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ 5000 ਪੁਸਤਕਾਂ, 42 ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਹੇਠ, 1500 ਲੇਖਕਾਂ ਬਾਰੇ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦਿੱਤੀ ਹੈ। ਇਹ ਸਾਰੀਆਂ ਪੁਸਤਕਾਂ 1845-1953 ਵਿਚਲੇ ਸਮੇਂ ਨਾਲ ਸਬੰਧਿਤ ਸਨ। ਇਸ ਸੂਚੀ ਦਾ ਵੱਡ ਅਕਾਰੀ ਭਾਗ ਸ੍ਰ: ਗੁਰਨਾਮ ਸਿੰਘ ਆਦਿ ਨੇ 1971 ਵਿੱਚ ਤਿਆਰ ਕੀਤਾ ਜਿਸ ਵਿੱਚ 12,000 ਪੁਸਤਕਾਂ ਦਾ ਵਰਨਣ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਨੂੰ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਭਾਗ ਪੰਜਾਬ ਨੇ ਛਾਪਿਆ। ਇਸੇ ਦਾ ਇਕ ਛੋਟਾ ਭਾਗ 'ਪੰਜਾਬੀ ਪੁਸਤਕ ਕੋਸ਼' ਤਿਆਰ ਹੋਇਆ। ਸ੍ਰ: ਸ਼ਮਸ਼ੇਰ ਸਿੰਘ ਅਸ਼ੋਕ ਨੇ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਭਾਗ ਪੰਜਾਬ ਵਲੋਂ ਦੋ ਭਾਗਾਂ ਵਿੱਚ 1961 ਅਤੇ 1963 ਵਿੱਚ ਵਿਵਣਾਤਮਕ ਸੂਚੀ-ਪੱਤਰ 'ਪੰਜਾਬੀ ਹੱਥ ਲਿਖਤਾਂ ਦੀ ਸੂਚੀ' ਤਿਆਰ ਕੀਤੀ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ 1500 ਹੱਥ-ਲਿਖਤਾਂ (ਕੇਵਲ ਭਾਰਤੀ ਪੰਜਾਬ) ਦੀ ਨਿਸ਼ਾਨਦਹੀ ਕੀਤੀ ਗਈ ਸੀ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵਿੱਚ ਸਿੱਖ ਰੈਫਰੈਂਸ ਲਾਇਬ੍ਰੇਰੀ, ਖਾਲਸਾ ਕਾਲਜ ਲਾਇਬ੍ਰੇਰੀ, ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਲਾਇਬ੍ਰੇਰੀ ਵਿਚਲੀਆਂ ਪੁਸਤਕ-ਸੂਚੀਆਂ ਕ੍ਰਮਵਾਰ ਭਾਈ ਰਣਧੀਰ ਸਿੰਘ, ਸ੍ਰ: ਸ਼ਮਸ਼ੇਰ ਸਿੰਘ ਅਸ਼ੋਕ, ਨਵਜੋਤ ਕੌਰ ਅਤੇ ਕਿਰਪਾਲ ਸਿੰਘ ਨੇ ਤਰਤੀਬ ਦਿੱਤੀਆਂ। ਇਹੋ ਜਿਹੀਆਂ ਸੂਚੀਆਂ ਸਿੱਖ ਹਿਸਟਰੀ ਸੁਸਾਇਟੀ ਅਤੇ ਸਿੱਖ ਹਿਸਟਰੀ ਰਿਸਰਚ ਬੋਰਡ ਪਟਿਆਲਾ ਨੇ ਵੀ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਕੀਤੀਆਂ।

'ਪੰਜਾਬੀ ਅਲੋਚਨਾ ਸਾਹਿਤ ਸੂਚੀ' ਸ੍ਰ: ਹਾਕਮ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਸ੍ਰ: ਅਮਰ ਸਿੰਘ ਨੇ ਤਿਆਰ ਕੀਤੀ ਜੋ 1978 ਵਿੱਚ ਪੰਜਾਬੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਨੇ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਕੀਤੀ। ਸੈਂਟਰਲ ਰੈਫਰੈਂਸ ਲਾਇਬ੍ਰੇਰੀ ਕੋਲਕਤਾ ਨੇ ਪੰਜਾਬੀ ਪੁਸਤਕਾਂ ਦੀ ਸੂਚੀ-ਤਿਆਰ ਕੀਤੀ ਜੋ ਨੈਸ਼ਨਲ ਲਾਇਬ੍ਰੇਰੀ ਵਿੱਚ 1958 ਵਿੱਚ ਮੌਜੂਦ ਸਨ ਅਤੇ ਸ੍ਰ: ਗੁਰਨੇਕ ਸਿੰਘ ਤਾਜ ਨੇ ਪਹਿਲੀ ਵੇਰ 1959 ਵਿੱਚ 'ਇੰਡੀਅਨ ਨੈਸ਼ਨਲ ਬਿਬਲੋਗ੍ਰਾਫੀ' ਦੇ ਸ਼ੁਮਾਰੇ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਕੀਤੀ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਮਿਆਂ ਵਿੱਚ ਹੀ 'ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਪੁਸਤਕ-ਸੂਚੀ' ਛਾਪੀ ਗਈ। 1958 ਅਤੇ 1959 ਵਿੱਚ ਛਪੀਆਂ ਪੁਤਸਕਾਂ ਨੂੰ ਪੰਜਾਬ ਵਿਭਾਗ ਨੇ 1961 ਵਿੱਚ ਛਾਪਿਆ। ਇਸ ਦੀ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨਾ ਬਾਅਦ ਵਿੱਚ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਭਾਗ ਪੰਜਾਬ ਨੇ ਆਪਣੇ ਹੱਥ ਵਿੱਚ ਲੈ ਕੇ 1971-72 ਅਤੇ 1973-74 ਦੇ ਸ਼ੁਮਾਰਿਆਂ ਵਿੱਚ ਛਾਪਿਆ ਜਿਸ ਨੂੰ ਕਰਮਵਾਰ ਸ੍ਰ: ਨੱਥਾ ਸਿੰਘ ਜੱਗੀ ਅਤੇ ਹਰਿੰਦਰ ਕੌਰ ਨੇ 1977 ਅਤੇ 1980 ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਕੀਤਾ। ਡਾਕਟਰ ਸ਼ੋਧ ਪ੍ਰਬੰਧ (Doctoral Thesis) ਪੀ.ਐਚ.ਡੀ. ਦੇ ਵਿਵਰਣਾਤਮਕ ਸੂਚੀ ਧਰਮ ਸਿੰਘ ਨੇ 1978 ਵਿੱਚ 'ਖੋਜ-ਦਰਪਣ' ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵਿੱਚ ਛਾਪੇ। 1993 ਵਿੱਚ ਹਿੰਦੀ, ਪੰਜਾਬੀ, ਸਿੰਧੀ ਅਤੇ ਪਸ਼ਤੋ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਪੁਸਤਕਾਂ ਦੀਆਂ ਪੁਸਤਕ-ਸੂਚੀਆਂ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਕੀਤੀਆਂ ਗਈਆਂ, ਜੋ ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼ ਲਾਇਬ੍ਰੇਰੀ ਅਤੇ ਲੰਡਨ ਦੇ ਅਜਾਇਬਘਰ ਵਿੱਚ ਮੌਜੂਦ ਹਨ। ਪੰਜਾਬੀ ਪੁਸਤਕ-ਸੂਚੀ ਜੋ ਇੰਡੀਅਨ ਆਫ਼ਿਸ ਲਾਇਬ੍ਰੇਰੀ ਲੰਡਨ ਵਿੱਚ ਮੌਜੂਦ ਹਨ ਨੂੰ ਡਾ: ਗਨੇਸ਼ ਗੋਹਰ ਅਤੇ ਮਿਸ ਕੈਅਲੋ ਡਿਗਸ ਨੇ 1975 ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਤ ਕੀਤਾ।

ਖਾਲਸਾ ਕਾਲਜ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਦੇ ਸਮੇਂ ਦੌਰਾਨ ਮੈਂ ਕਈ ਫ਼ਾਰਸੀ ਅਤੇ ਉਰਦੂ ਕਿਤਾਬਾਂ ਅਤੇ ਲਿਖਤਾਂ ਦੇ ਨੋਟ ਲਏ ਸਨ। ਕਸ਼ਮੀਰ ਦੀ ਰੈਫਰੈਂਸ ਲਾਇਬ੍ਰੇਰੀ, ਪੁਰਾ ਲੇਖ ਵਿਭਾਗ ਵਿੱਚੋਂ ਵੀ ਕਈ ਹੱਥ ਲਿਖਤਾਂ ਦੇ ਨੋਟ ਲਏ ਸਨ। ਕਈ ਪੁਸਤਕਾਂ ਜਾਂ ਹੱਥ-ਲਿਖਤਾਂ ਦੇ ਲੇਖਕਾਂ ਦੇ ਨਾਂ ਅਸਲੀ ਲਿਖਤਾਂ ਵਿੱਚ ਮੌਜੂਦ ਨਹੀਂ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਬਾਰੇ ਸੂਚਨਾ ਮੁਹੱਈਆ ਕਰਵਾਉਣੀ ਅਤਿ ਕਠਨ ਹੈ, ਸੋ ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਰੱਖ ਦਿੱਤੇ ਹਨ। ਕਈ ਰਚਨਾਵਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ ਬਾਰੇ ਤਫ਼ਸੀਲ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦੀ, ਤਾਂ ਉਥੇ 'ਮਿਤੀ ਹੀਨ' ਲਿਖ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਕਈ ਪੁਸਤਕਾਂ ਜਾਂ ਹੱਥ-ਲਿਖਤਾਂ ਦੀ ਉਪਲਬਧਤਾ ਦੇ ਸਰੋਤਾਂ ਬਾਰੇ ਜਾਣਕਾਰੀ ਨਹੀਂ ਮਿਲ ਸਕੀ, ਉਸ ਨੂੰ ਉਵੇਂ ਹੀ ਰੱਖ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਜਿਥੋਂ ਤੱਕ ਸੰਭਵ ਹੋ ਸਕਿਆ ਹੈ ਵਿਵਰਣਾਤਮਕ ਪੁਸਤਕ-ਸੂਚੀ ਦੇ ਦਿੱਤੀ ਹੈ।

ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਅਜਿਹੀਆਂ ਪੁਸਤਕਾਂ, ਖਾਸਕਰ ਉਰਦੂ ਪੁਸਤਕਾਂ, ਮੁੱਢਲੇ ਸਰੋਤਾਂ ਦੀ ਕਤਾਰ ਵਿੱਚ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦੀਆਂ ਜਾਂ 1947 ਈ: ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਛਪੀਆਂ

ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ 'ਅੰਤਿਕਾ' ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ।

ਮੇਰੀ ਇਹ ਸੰਭਵੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਰਹੀ ਹੈ ਕਿ ਪ੍ਰਾਥਮਿਕ ਸਰੋਤਾਂ ਤੱਕ ਪੁੱਜ ਕੇ ਜਾਣਕਾਰੀ ਇਕੱਠੀ ਕੀਤੀ ਜਾਵੇ, ਮੈਂ ਇਸ ਵਿੱਚ ਕਿਥੋਂ ਤੱਕ ਕਾਮਯਾਬ ਹੋਇਆ ਹਾਂ, ਇਹ ਕੇਵਲ ਵਿਦਵਾਨ ਪਾਠਕ ਹੀ ਦੱਸ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਬਹੁਤ ਸਾਰਾ 'ਸਿੱਖ-ਸਾਹਿਤ' ਇਤਿਹਾਸਕ ਨੁਕਤੇ-ਨਿਗਾਹ ਤੋਂ ਦੂਰ ਦੁਰਾਡੇ ਪਿਆ ਹੈ। ਖ਼ਾਸਕਰ ਫ਼ਾਰਸੀ ਅਤੇ ਉਰਦੂ ਸ੍ਰੋਤ। ਇਸ ਦੀਆਂ ਵੀ ਮੁੱਢਲੀਆਂ ਸੀਮਾਵਾਂ ਵੱਖਰੀਆਂ ਹਨ ਜਿਵੇਂ ਫਾਰਸੀ ਭਾਸ਼ਾ ਸਰਕਾਰੀ ਸੀ, ਲੇਖਕ ਬਹੁਤੇ ਮੁਸਲਮਾਨ ਅਤੇ ਤੁਅਸਬੀ ਸਨ, ਮੁਗਲਾਂ ਸਮੇਂ, ਲੇਖਕ ਮੁਗਲਾਂ ਦੀਆਂ ਘਾਟਾਂ ਨੂੰ ਸਫ਼ਲਤਾਵਾਂ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਪੇਸ਼ ਕਰਦੇ ਸਨ, ਸ਼ੁਧ-ਪਾਠ ਦੀ ਸਮੱਸਿਆ, ਕਈ ਥਾਂ ਅਸਲੀ ਤਥਾਂ ਨੂੰ ਪੂਰੀ ਇਮਾਨਦਾਰੀ ਨਾਲ ਪੇਸ਼ ਕਰਨੋ ਘੁਸੇਲ ਮਾਰ ਛੱਡਣੀ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਫ਼ਿਤਰਤ ਦਾ ਮੀਰੀ ਗੁਣ ਬਣ ਗਿਆ ਸੀ।

ਸਿੱਖ ਇਤਿਹਾਸ ਦੇ ਸੂਝਵਾਨ ਪਾਠਕਾਂ ਲਈ ਇਹ ਛੋਟਾ ਜਿਹਾ ਗੁਲਦਸਤਾ ਭੇਟ ਕਰਕੇ ਮੈਨੂੰ ਖੁਸ਼ੀ ਮਹਿਸੂਸ ਹੋ ਰਹੀ ਹੈ। ਜੇਕਰ ਇਹ ਨਵੇਂ ਖੋਜਾਰਥੀਆਂ ਲਈ ਸਿੱਖ ਇਤਿਹਾਸ ਸ੍ਰੋਤਾਂ ਦੇ ਖੋਜ-ਸੰਦਾਂ ਦੀ ਕਤਾਰ ਵਿੱਚ ਆ ਕੇ ਕੰਮ ਆਵੇ, ਤਾਂ ਮੈਂ ਨਿੱਘ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਾਂਗਾ। ਬਹੁਤ ਕੁੱਝ ਰਹਿ ਵੀ ਗਿਆ ਹੋਵੇਗਾ, ਮਿਹਰਬਾਨ ਪਾਠਕ ਘਾਟਾਂ ਵੱਲ ਜ਼ਰੂਰ ਧਿਆਨ ਦਿਵਾਉਣ ਦੀ ਕ੍ਰਿਪਾਲਤਾ ਕਰਨਗੇ।

2008 **ਡਾ: ਜਸਬੀਰ ਸਿੰਘ**

ਸੰਤ ਨਿਵਾਸ

ਸ੍ਰੀ ਨਗਰ (ਕਸ਼ਮੀਰ)

ਆਦਿਕਾ-੧

ਅੱਖਰਾਂ ਦੀ ਤੁਲਨਾਤਮਕ ਸੁਚੀ

ਪੰਜਾਬੀ	ਫ਼ਾਰਸੀ	ਉਰਦੂ
ਅ	ا	ا ع
ਆ ਾ	آ	آ
ਐ ੈ	اَے	اَے
ਔ ੌ	اَو	اَو
ਬ	ب	ب
ਭ	بھ	بھ
ਚ	چ	چ
ਛ	چھ	چھ
ਦ ਡ	د	د ڈ
ਢ	ڈھ	ڈھ
ਧ	دھ	دھ
ਏ ੇ	اے	اے
ੇ	ایے	ایے
ਫ	ف	ف
ਗ	گ	گ
ਘ	گھ	غ
ਹ	ہ ھ	ھ ء
ਇ ਿ	اِ	اِ

ਪੰਜਾਬੀ	ਫ਼ਾਰਸੀ	ਉਰਦੂ
ਈ ੀ	اِی	اِی
ਜ	ج	ج
ਕ	ک	ک
ਖ	کھ	کھ
ਲ	ل	ل
ਮ	م	م
ਨ	ن	ن
ਓ	او	او
ਪ	پ	پ
ਫ	پھ	پھ
ਕ	ق	ق
ਰ ੜ	ر	ڑ
ਸ	س ث	س ث
ਤ ਟ	ٹ ت	ط ٹ
ਉ ੁ	اُ	اُ
ਊ ੂ	اُو	اُو
ਵ	و	و
ਯ	ی	ی
ਜ਼	ض ز ذ	ظ ض

ਸੰਖੇਪ ਚਿੰਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸੂਚੀ

ਅਯਲ	ਅਹਿਲਾਬਾਦ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਲਾਇਬ੍ਰੇਰੀ
ਏਸਕ	ਏਸ਼ੀਆ ਸੁਸਾਇਟੀ ਕਲਕੱਤਾ
ਸਹਸਅ	ਸਿੱਖ ਹਿਸਟਰੀ ਸੁਸਾਇਟੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ
ਸਸਅ	ਸ਼ਮਸ਼ੇਰ ਸਿੰਘ ਅਸ਼ੋਕ
ਸਜਲਹਦ	ਸਾਲਾਰ ਜੰਗ ਲਾਇਬ੍ਰੇਰੀ ਹੈਦਰਾਬਾਦ ਦੱਖਣ
ਹਸਲਹ	ਹੈਦਰਾਬਾਦ ਸਟੇਟ ਲਾਇਬ੍ਰੇਰੀ ਹੈਦਰਾਬਾਦ
ਖਕਅ	ਖਾਲਸਾ ਕਾਲਜ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ
ਖਬਲਬਪ	ਖੁਦਾ ਬਖ਼ਸ਼ ਲਾਇਬ੍ਰੇਰੀ, ਬਾਂਕੀਪੁਰ, ਪਟਨਾ
ਗਨਦਯਅ	ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ
ਜਮਇਦ	ਜਾਮਿਆ ਮਿਲੀਆ ਇਸਲਾਮੀਆ, ਦਿੱਲੀ
ਦਦਯ	ਦਾਰਉਲੂਮ ਦੇਵਬੰਦ, ਯੂ.ਪੀ.
ਨਲਕ	ਨੈਸ਼ਨਲ ਲਾਇਬ੍ਰੇਰੀ ਕਲਕੱਤਾ
ਨਅਇਨਦ	ਨੈਸ਼ਨਲ ਆਰਕਾਈਵਜ਼ ਆਫ਼ ਇੰਡੀਆ, ਨਵੀਂ ਦਿੱਲੀ
ਪਮਸਕ	ਸ੍ਰੀ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਮਯੂਜ਼ਮ, ਸ੍ਰੀ ਨਗਰ, ਕਸ਼ਮੀਰ
ਪਪਲਲ	ਪੰਜਾਬ ਪਬਲਿਕ ਲਾਇਬ੍ਰੇਰੀ, ਲਾਹੌਰ
ਪਯਲਪ	ਪੰਜਾਬ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਲਾਇਬ੍ਰੇਰੀ, ਪਟਿਆਲਾ
ਪਪਲਲ	ਪੰਜਾਬ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਲਾਇਬ੍ਰੇਰੀ, ਲਾਹੌਰ
ਪਵਪਪ	ਪੁਰਾਲੇਖ ਵਿਭਾਗ ਪੰਜਾਬ, ਪਟਿਆਲਾ
ਬਹਯਵ	ਬਨਾਰਸ ਹਿੰਦੂ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਵਾਰਾਨਸੀ
ਬਸਲਦ	ਡਾ: ਬਲਬੀਰ ਸਿੰਘ ਲਾਇਬ੍ਰੇਰੀ, ਦੇਹਰਾਦੂਨ
ਬਮਲਲਇ	ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼ ਮਿਊਜ਼ਯਮ ਲਾਇਬ੍ਰੇਰੀ ਲੰਡਨ, ਇੰਗਲੈਂਡ
ਬਲਅਇ	ਬੁਦਲਿਨ ਲਾਇਬ੍ਰੇਰੀ ਔਕਸਫੋਰਡ, ਇੰਗਲੈਂਡ
ਭਦਸਲਫ	ਭਾਈ ਦਿੱਤ ਸਿੰਘ ਲਾਇਬ੍ਰੇਰੀ, ਫਿਰੋਜ਼ਪੁਰ
ਮਯਲਅ	ਮੁਸਲਿਮ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਲਾਇਬ੍ਰੇਰੀ, ਅਲੀਗੜ੍ਹ
ਮਯਸਪ	ਮਹਾਰਾਜਾ ਯਾਦਵਿੰਦਰ ਸਿੰਘ, ਪਟਿਆਲਾ
ਰਸਪਵਬ	ਰਾਜਿਸਤਾਨ ਸਟੇਟ ਪੁਰਾਲੇਖ ਵਿਭਾਗ, ਬੀਕਾਨੇਰ
ਰਪਲਜਕਸ	ਰਿਸਰਚ ਐਂਡ ਪਬਲੀਕੇਸ਼ਨ ਲਾਇਬ੍ਰੇਰੀ, ਜੰਮੂ ਕਸ਼ਮੀਰ ਸਰਕਾਰ
ਰਸਲਰ	ਰਾਮਪੁਰ ਸਟੇਟ ਲਾਇਬ੍ਰੇਰੀ, ਰਾਮਪੁਰ
ਰਰਲਜਕਸ	ਰੈਫਰੈਂਸ ਰਿਸਰਚ ਲਾਇਬ੍ਰੇਰੀ, ਜੰਮੂ ਕਸ਼ਮੀਰ ਸਰਕਾਰ
ਰਲਜ	ਰਣਬੀਰ ਲਾਇਬ੍ਰੇਰੀ, ਜੰਮੂ

ਸਿੱਖ ਇਤਿਹਾਸ ਦੇ
ਮੁੱਢਲੇ ਫ਼ਾਰਸੀ ਸਰੋਤ

ਸਿੱਖ ਇਤਿਹਾਸ ਦੇ ਮੁੱਢਲੇ ਫ਼ਾਰਸੀ ਸਰੋਤ

ਉਮਦਾ-ਉ-ਤਵਾਰੀਖ਼-ਸੋਹਨ ਲਾਲ ਸੂਰੀ, ਪੰਜ ਭਾਗ, ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਤ, ਆਰੀਆ ਪ੍ਰੈਸ, ਲਾਹੌਰ, 1885-1889 ਈ:।

ਇਸ ਵਿੱਚ ਦਸ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ, ਖ਼ਾਲਸੇ ਦੀਆਂ ਮੁੱਢਲੀਆਂ ਜਿੱਤਾਂ, ਸ: ਚੜ੍ਹਤ ਸਿੰਘ, ਸ: ਮਹਾਂ ਸਿੰਘ, ਮਹਾਰਾਜਾ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ, ਸ: ਖੜਕ ਸਿੰਘ, ਸ: ਨੌਨਿਹਾਲ ਸਿੰਘ, ਸ: ਸ਼ੇਰ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਸ: ਦਲੀਪ ਸਿੰਘ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਹੈ।

ਇਸ ਪੁਸਤਕ ਦਾ ਪੰਜਾਬੀ ਅਨੁਵਾਦ ਅਮਰਵੰਤ ਸਿੰਘ ਨੇ ਕੀਤਾ ਹੈ ਅਤੇ ਸੰਪਾਦਨਾ ਜੇ.ਐਸ. ਗਰੇਵਾਲ ਅਤੇ ਇੰਦੂ ਬਾਂਗਾ ਨੇ ਕੀਤੀ ਹੈ। 2001 ਵਿੱਚ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ (ਗਨਦਯਅ) ਨੇ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਤ ਕੀਤੀ ਹੈ।

ਅਸ਼ਰੀ-ਉਲ-ਅਕਵਾਮ-ਜ਼ੇਮਜ਼ ਸਕੀਨਰ, ਲਿਖਤੀ, 1825 ਈ:, ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼ ਮਿਊਜ਼ੀਅਮ ਲਾਇਬ੍ਰੇਰੀ ਲੰਡਨ, ਇੰਗਲੈਂਡ (ਬਮਲਲਏ)।

ਇਸ ਵਿੱਚ ਸਿੱਖਾਂ, ਨਾਨਕ ਪੰਥੀਆਂ, ਅਕਾਲੀਆਂ, ਸੁਥਰਾ-ਸ਼ਾਹੀਆਂ ਆਦਿ ਬਾਰੇ ਅੰਕਿਤ ਹੈ, ਨਾਲੇ ਫ਼ੋਟੋਆਂ ਵੀ ਛਪੀਆਂ ਹਨ।

ਆਤਿਸ਼-ਇ-ਬੇਦੂਦ-ਅਹਿਸਾਨ-ਉਲਾ-ਖ਼ਾਨ ਸਾਹਿਬ, ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਤ 1297 ਹਿਜਰੀ, ਮੁਸਲਿਮ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਲਾਇਬ੍ਰੇਰੀ, ਅਲੀਗੜ੍ਹ (ਮਯਲਅ)।

ਇਸ ਵਿੱਚ ਥੋੜ੍ਹਾ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਹੈ ਅਤੇ ਕੁੱਝ ਸਫ਼ਿਆਂ 'ਤੇ ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼-ਸਿੱਖ ਜੰਗਾਂ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਆਇਆ ਹੈ।

ਅਹਿਵਾਲ-ਇ-ਸਿੱਖਾਂ-ਉ-ਬੰਦਾ-ਲਿਖਤੀ, 1120 ਹਿਜਰੀ, ਬਮਲਲਏ।

ਇਸ ਵਿੱਚ ਸਿੱਖਾਂ ਤੇ ਬੰਦਾ ਬਹਾਦਰ ਦੀ ਚੜ੍ਹਤ ਦਾ ਵਰਣਨ 4 ਤੋਂ 8 ਪੱਤਰੇ 'ਤੇ ਆਇਆ ਹੈ।

ਅਹਿਵਾਲ-ਇ-ਹਜ਼ਰਤ ਸ਼ਾਹ ਜ਼ਮਾਨ ਬਿਨ ਤਹਮੂਰ ਸ਼ਾਹ ਬਿਨ ਅਹਿਮਦ-ਸ਼ਾਹ ਅਬਦਾਲੀ-ਲਿਖਤੀ, ਮਯਲਅ।

ਇਸ ਵਿੱਚ ਬਹੁਤਾ ਸ: ਜੱਸਾ ਸਿੰਘ ਰਾਮਗੜ੍ਹੀਆ ਬਾਰੇ ਵਰਨਣ ਹੈ। ਇਸ ਲਿਖਤ ਨੂੰ ਤਾਰੀਖ਼-ਇ-ਅਫ਼ਗਾਨਾਂ ਵੀ ਆਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਅਹਿਵਾਲ-ਇ-ਖ਼ਾਨਦਾਨ-ਇ-ਫੂਲਕੀਆ-ਰਾਜੂ ਸਿੰਘ-ਲਿਖਤੀ, ਪੰਜਾਬ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਲਾਇਬ੍ਰੇਰੀ, ਪਟਿਆਲਾ (ਪਯਲਪ)।

ਇਸ ਵਿੱਚ ਫੂਲਕੀਆ ਪਰਿਵਾਰ ਪਟਿਆਲਾ, ਨਾਭਾ ਅਤੇ ਜੀਂਦ ਦਾ ਇਤਿਹਾਸ ਦਰਜ ਹੈ।

ਅਹਿਵਾਲ-ਇ-ਖ਼ਾਨਦਾਨ-ਇ-ਰਾਜਗਾਨ-ਇ-ਪਟਿਆਲਾ-ਮਹਿਨਾ ਸਿੰਘ ਗਰੇਵਾਲ, ਲਿਖਤੀ, 1825 ਈ:, ਰਾਜਾ ਆਲ੍ਹਾ ਸਿੰਘ ਤੇ ਅਮਰ ਸਿੰਘ ਪਟਿਆਲਾ ਬਾਰੇ ਜ਼ਿਕਰ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ।

ਅਹਿਵਾਲ-ਇ-ਜੰਗ-ਇ-ਅਬਦੁਸ ਸਮੰਦ ਖ਼ਾਨ ਬਰ ਖਿਲਾਫ਼-ਇ-ਸਿੱਖਾਂ-ਵਾ-ਬੰਦਾ-ਲਿਖਤੀ, ਬਮਲਲਏ।

ਇਸ ਵਿੱਚ ਅਬਦੁਸ-ਸੰਮਦ ਖ਼ਾਨ ਦੀਆਂ ਸਿੱਖਾਂ ਵਿਰੁੱਧ ਜੰਗਾਂ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਹੈ, ਖ਼ਾਸਕਰ ਬੰਦਾ ਬਹਾਦਰ ਦਾ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਪੰਜਾਬ ਵੱਲ ਭੇਜਿਆ ਸੀ।

ਅਹਿਕਾਮ-ਇ-ਆਲਮਗੀਰੀ-ਮੁਨਸ਼ੀ-ਇਨਾਇਤ-ਉਲਾ-ਇਸਮੀ, ਲਿਖਤੀ, ਰਾਮਪੁਰ ਸਟੇਟ ਲਾਇਬ੍ਰੇਰੀ, ਰਾਮਪੁਰ (ਰਸਲਰ)

ਇਸ ਵਿੱਚ ਕੇਵਲ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀਆਂ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚਲੀਆਂ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਹੈ।

ਅਖਬਾਰ-ਇ-ਦਰਬਾਰ-ਇ-ਮੁਅੱਲਾ-ਲਿਖਤੀ, ਜੈਪੁਰ ਦੇ ਪੁਰਾਣੇ ਤਵਾਰੀਖ਼ੀ ਰੀਕਰਡਾਂ ਵਿਭਾਗ ਵਿੱਚ ਮੌਜੂਦ ਹੈ। ਖ਼ਾਲਸਾ ਕਾਲਜ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ (ਖਕਅ), ਪਯਲਪ ਅਤੇ ਰਾਜਸਥਾਨ ਸਟੇਟ ਪੁਰਾਲੇਖ ਵਿਭਾਗ, ਬੀਕਾਨੇਰ (ਸਸਪਵਬ) ਵਿੱਚ ਕਾਪੀਆਂ ਮੌਜੂਦ ਹਨ।

ਇਸ ਨੂੰ ਡਾ: ਭਗਤ ਸਿੰਘ ਨੇ ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ੀ ਅਨੁਵਾਦ ਕਰਕੇ "The Panjab Past and Present" Vol: XVIII, Oct. 1984, Serial No. 36, ਪੰਜਾਬੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਪਟਿਆਲਾ ਵੱਲੋਂ ਛਾਪ ਦਿੱਤਾ ਹੈ।

ਅਖਬਾਰਾਤ-ਇ-ਸਿੰਘਾਂ-ਲਿਖਤੀ, ਤਿੰਨ ਭਾਗਾਂ ਵਿੱਚ, ਇਹ ਲਿਖਤ ਪੰਜਾਬ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਲਾਇਬ੍ਰੇਰੀ, ਲਾਹੌਰ (ਪਾਕਿਸਤਾਨ) (ਪਯਲਲ) ਵਿੱਚ ਮੌਜੂਦ ਹੈ।

ਇਸ ਵਿੱਚ ਸਿੰਘਾਂ ਦਾ ਵਰਨਣ ਆਇਆ ਹੈ।

ਅਖਬਰਾਤ-ਇ-ਹਿੰਦ-ਲਿਖਤੀ, 1264 ਹਿਜਰੀ, 1847-48 ਈ: ਬਮਲਲਏ,

ਇਸ ਵਿੱਚ ਅਹਿਮਦ ਸ਼ਾਹ ਅਬਦਾਲੀ ਦੇ ਹਵਾਲੇ ਨਾਲ ਸਿੱਖਾਂ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ

ਹੈ। ਸਿੱਖਾਂ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਉਸ ਸਮੇਂ ਵੀ ਆਇਆ ਜਦੋਂ ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ਾਂ ਨੇ ਪੰਜਾਬ ਤੇ ਕਬਜ਼ਾ ਕਰ ਲਿਆ।

ਅਖਬਰਾਤ-ਇ-ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ-ਲਿਖਤੀ, 1825 ਈ:, ਨੈਸ਼ਨਲ ਆਰਕਾਈਵਜ਼ ਆਫ਼ ਇੰਡੀਆ, ਨਵੀਂ ਦਿੱਲੀ (ਨਅਇਨਦ) ਵਿੱਚ ਮੌਜੂਦ ਹੈ।

ਇਹ ਅਸਲ 'ਚ ਮਹਾਰਾਜਾ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਦਾ ਰੋਜ਼ਨਾਮਚਾ ਹੈ।

ਅਮੀਰ-ਉਲ-ਇਮਲਾ (ਮੁਤੰਖ਼ਬ-ਉਲ-ਹਕਾਇਕ)-ਲਿਖਤੀ, 1800 ਈ: ਬਮਲਲਏ, ਇਸ ਦਾ ਲੇਖਕ ਦਲਪੱਤ ਰਾਇ ਹੈ।

ਮਹਾਰਾਜਾ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਹੋਰ ਸਿੱਖ ਸਰਦਾਰਾਂ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਆਇਆ ਹੈ।

ਅਮੀਰ-ਨਾਮਾ-ਬੁਸਾਵਨ ਲਾਲ, ਲਿਖਤੀ, 1241 ਹਿਜਰੀ, ਇਹ ਖ਼ੁਦਾ ਬਖਸ਼ ਲਾਇਬ੍ਰੇਰੀ, ਬਾਂਕੀਪੁਰ ਪਟਨਾ (ਖਬਲਬਪ) ਵਿੱਚ ਮੌਜੂਦ ਹੈ।

ਅਮਰ-ਨਾਮਾ-ਨੱਥਮਲ, ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਤ, 1953, ਡਾ: ਗੰਡਾ ਸਿੰਘ ਨੇ ਸੰਪਾਦਨ ਕਰਕੇ ਸਿੱਖ ਹਿਸਟਰੀ ਸੁਸਾਇਟੀ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ (ਸਹਸਅ) ਵੱਲੋਂ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਤ ਕੀਤਾ, ਪੰਜਾਬੀ ਅਨੁਵਾਦ।

ਇਸ ਵਿੱਚ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਨਾਂਦੇੜ ਦੇ ਅਖ਼ੀਰਲੇ ਦਿਨਾਂ ਦਾ ਹਾਲ ਦਰਜ ਹੈ।

ਅਰਸ਼ਾਦ-ਉਲ-ਮੁਸਤਕੀਮ-ਲਿਖਤੀ, ਪੰਜਾਬ ਪਬਲਿਕ ਲਾਇਬ੍ਰੇਰੀ ਲਾਹੌਰ (ਪਪਲਲ) ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਵਿੱਚ ਮੌਜੂਦ ਹੈ।

ਇਸ ਵਿੱਚ ਅਦੀਨਾ ਬੇਗ ਅਤੇ ਸਿੱਖਾਂ ਦਾ ਵਰਨਣ, ਸਿੱਖਾਂ ਨੇ ਦੁਆਬਾ ਖੇਤਰ ਕਿਵੇਂ ਜਿੱਤਿਆ ਅਤੇ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਘੱਲੂਘਾਰੇ ਬਾਰੇ ਜ਼ਿਕਰ ਆਇਆ ਹੈ।

ਅਵਰਾਕ-ਇ-ਤਾਰੀਖ-ਇ-ਕਸ਼ਮੀਰ-ਲਿਖਤੀ, 20ਵੀਂ ਸਦੀ।

ਇਸ ਵਿੱਚ ਕਸ਼ਮੀਰ ਦੇ ਸਿੱਖ ਗਵਰਨਰ ਸ਼ੇਖ਼ ਮਹਉ-ਉ-ਦੀਨ ਦੇ ਦੇਹਾਂਤ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਮਹਾਰਾਜਾ ਗੁਲਾਬ ਸਿੰਘ ਦੇ ਅਹਿਦ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਹੈ। 1262 ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ 1846 ਦਾ ਇਤਿਹਾਸ ਵੀ ਦਰਜ ਹੈ।

ਅਵਰਾਕ-ਇ-ਪ੍ਰਿਬਿਨ-ਇ-ਤਵਾਰੀਖ਼-ਇ-ਪੰਜਾਬ-ਡਾ: ਗੰਡਾ ਸਿੰਘ, ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਤ, ਸਹਸਅ, 1949

ਸਿੱਖਾਂ ਬਾਰੇ ਕਾਫੀ ਵਿਸਥਾਰ ਨਾਲ ਅੰਕਿਤ ਹੈ। ਫ਼ਾਰਸੀ ਲਿਖਤਾਂ ਦਾ ਪੰਜਾਬੀ ਅਨੁਵਾਦ ਅਤੇ ਸੰਪਾਦਨਾ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ।

ਐਲਾਨ-ਇ-ਦਰਬਾਰ-ਇ-ਖ਼ਾਲਸਾ (ਦਸਤੂਰ-ਉਲ-ਅਮਲ)-ਲਿਖਤੀ, ਇਹ ਨੁਸਖਾ ਡਾ: ਗੰਡਾ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਜਾਹਨ ਲਾਰੇਂਸ ਨੇ ਭੇਟ ਕੀਤਾ ਸੀ। ਪਯਲਪ ਵਿੱਚ ਹੁਣ ਮੌਜੂਦ ਹੈ।

ਇਨਸ਼ਾ-ਇ-ਨਿਆਜ਼ਨਾਮਾ-ਜਾਨ ਰਾਇਪੁਰੀ, ਲਿਖਤੀ, 1832 ਈ: ਬਮਲਲਏ

ਇਹ ਲੇਖਕ ਦੀਆਂ ਚਿੱਠੀਆਂ ਦਾ ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਰਾਇਪੁਰ ਸਿੱਖ ਰਿਆਸਤ (ਅੰਬਾਲਾ) ਦਾ ਖ਼ੂਬ ਵਰਨਣ ਹੈ।

ਇਖਲਾਕ-ਇ-ਨਿਰੰਦਰੀ-ਸ਼ੇਰ ਮੁਹੰਮਦ ਕਾਦਰੀ, ਲਿਖਤੀ,

ਇਹ ਮਹਾਰਾਜਾ ਯਾਦਵਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਦੀ ਹਦਾਇਤ ਅਨੁਸਾਰ ਲਿਖੀ ਗਈ ਸੀ। ਲੇਖਕ ਨੇ ਸਮਰਪਨ ਵੀ ਮਹਾਰਾਜਾ ਨੂੰ ਇਹ ਲਿਖਤ ਕੀਤੀ ਹੈ।

ਇਬਰਤ-ਨਾਮਾ-ਕਾਮ ਰਾਜ, ਲਿਖਤੀ, 1131 ਹਿਜਰੀ,

ਇਹ ਲੇਖਕ ਬੰਦਾ ਬਹਾਦਰ ਦਾ ਸਮਕਾਲੀ ਸੀ। ਬੰਦਾ ਬਹਾਦਰ ਤੇ ਸਿੱਖ ਜੁਝਾਰੂਆਂ ਦੀ ਦਾਸਤਾਨ ਅੰਕਿਤ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ।

ਇਬਰਤ-ਨਾਮਾ-ਸਈਦ ਮੁਹੰਮਦ ਕਾਸਮ ਲਾਹੌਰੀ, ਲਿਖਤੀ, 1131 ਹਿਜਰੀ, ਖਕਅ, ਬਮਲਲਏ, ਪਯਲਲ ਵਿੱਚ ਮੌਜੂਦ ਹੈ।

ਇਸ ਵਿੱਚ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਬਹਾਦਰ ਅਤੇ ਉਸ ਦੇ ਸਾਥੀਆਂ ਦਾ ਵਿਸਥਾਰ ਨਾਲ ਜ਼ਿਕਰ ਆਇਆ ਹੈ। ਗੁਰਦਾਸ ਨੰਗਲ ਦੇ ਘੇਰੇ ਸਮੇਂ ਲੇਖਕ ਚਸ਼ਮਦੀਦ ਗਵਾਹ ਸੀ ਜਦੋਂ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਕੈਦ ਕਰਕੇ ਦਿੱਲੀ ਰਵਾਨਾ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ।

ਇਬਰਤ-ਨਾਮਾ-ਮੁਫ਼ਤੀ ਅਲੀ-ਉ-ਦੀਨ, ਲਿਖਤੀ, 1854 ਈ:, ਖਕਅ ਵਿੱਚ ਮੌਜੂਦ ਹੈ।

ਇਸ ਵਿੱਚ ਪੰਜਾਬ ਅਤੇ ਸਿੱਖਾਂ ਦੀ ਤਵਾਰੀਖ ਹੈ। ਖਾਸਕਰ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ 1846 ਦੇ ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ੀ ਸਮੇਂ ਦਾ ਹਰ ਪਹਿਲੂ ਅੰਕਿਤ ਹੈ। ਸਿੱਖਾਂ ਦੀਆਂ ਰਹੁ-ਰੀਤਾਂ, ਰੀਵਾਜਾਂ, ਖਾਣ-ਪੀਣ, ਪਹਿਰਾਵੇ ਮਹਾਰਾਜਾ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਆਦਿ ਦਾ ਬਾਖ਼ੂਬੀ ਜ਼ਿਕਰ ਹੈ।

1961 ਈ: ਵਿੱਚ ਪੰਜਾਬੀ ਅਦਬੀ ਅਕੈਡਮੀ ਲਾਹੌਰ ਨੇ ਦੋ ਭਾਗਾਂ ਵਿੱਚ ਛਾਪ ਦਿੱਤਾ ਹੈ।

ਇਬਰਤ-ਨਾਮਾ-ਮਿਰਜ਼ਾ ਮੁਹੰਮਦ ਹਾਰਸੀ ਬਿਨ ਮੁਤਮਿਦ ਖ਼ਾਨ ਬਿਨ

ਦਿਆਨਤ ਖ਼ਾਨ, ਲਿਖਤੀ, ਖਬਲਬਪ, ਏਸ਼ੀਆ ਸੁਸਾਇਟੀ, ਕਲਕੱਤਾ (ਏਸਕ) ਵਿੱਚ ਮੌਜੂਦ ਹੈ।

ਬੰਦਾ ਬਹਾਦਰ ਅਤੇ ਉਸ ਦੇ ਸਾਥੀਆਂ ਦੀ ਗ੍ਰਿਫ਼ਤਾਰੀ ਅਤੇ ਦਿੱਲੀ ਵਿੱਚ ਸ਼ਹਾਦਤ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਹੈ।

ਇਬਰਤ ਮਾਕਲ ਤਵਾਰੀਖ-ਇ-ਮੁਹੰਮਦ ਮੁਜ਼ਜ਼ਮ ਬਹਾਦਰ ਸ਼ਾਹ ਗਾਜ਼ੀ-ਬਖਤਾਵਰ ਖਾਨ, ਲਿਖਤੀ, 1130 ਹਿਜਰੀ, ਪਪਲਲ, ਵਿੱਚ ਮੌਜੂਦ ਹੈ।

ਸਿੱਖ ਗੁਰੂਆਂ, ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਬੰਦਾ ਬਹਾਦਰ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਹੈ।

ਇਮਾਦ-ਅਸ-ਸਾਦਾਤ ਸੱਯਿਦ ਗੁਲਾਮ ਅਲੀ ਖਾਨ-ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਤ 1864 ਈ:, ਨਵਲ ਕਸ਼ੋਰ ਪ੍ਰੈਸ, ਕਵਨਪੁਰ, ਖਕਅ ਵਿੱਚ ਮੌਜੂਦ ਹੈ।

ਸਿੱਖਾਂ, ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ, ਖਾਲਸਾ, ਖੁਲਾਸਾ, ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ, ਸਿੱਖਾਂ ਦੀ ਸੂਰਮਗਤੀ, ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਚ੍ਰਿੱਤਰ ਦੀ ਉੱਚਤਾ ਆਦਿ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਹੈ।

ਅਖ਼ਬਾਰ ਦਰਬਾਰ-ਇ-ਮਹਾਰਾਜਾ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ-ਲਿਖਤੀ, ਇਹ ਪੁਰਾਲੇਖ ਵਿਭਾਗ ਪੰਜਾਬ, ਪਟਿਆਲਾ (ਪਵਪਪ) ਵਿੱਚ ਮੌਜੂਦ ਹੈ।

ਇਸ ਵਿੱਚ ਮਹਾਰਾਜਾ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਦੇ ਦਰਬਾਰ ਦੀਆਂ ਖ਼ਬਰਾਂ ਦਰਜ ਹਨ।

ਇੰਤਖ਼ਾਬ-ਇ-ਅਖ਼ਬਾਰ-ਇ-ਰਿਆਸਤ-ਇ-ਸਿੰਧਿਆ-ਲਿਖਤੀ, ਬਨਾਰਸ ਹਿੰਦੂ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਵਾਰਾਨਸੀ (ਬਹਯਵ);

ਇਸ ਵਿੱਚ ਕਰਨਲ ਸਟਾਰਟ ਦੀ ਸਿੱਖਾਂ ਹੱਥੋਂ ਗ੍ਰਿਫ਼ਤਾਰੀ, ਮਰਹੱਟਾ-ਸਿੱਖ ਸਬੰਧਾਂ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਹੈ।

ਸਿਆਹਤ-ਇ-ਕਸ਼ਮੀਰ-ਲਿਖਤੀ, ਲਾਲਾ ਗਨੇਸ਼ੀਲਾਲ ਤਸੀਲਦਾਰ, ਮਾਰਚ-ਜੂਨ 1846 ਈ:। ਰਿਸਰਚ ਐਂਡ ਪਬਲੀਕੇਸ਼ਨ ਲਾਇਬ੍ਰੇਰੀ, ਜੰਮੂ-ਕਸ਼ਮੀਰ ਸਰਕਾਰ (ਰਪਲਜਕਸ) ਇਸ ਦਾ ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ੀ ਅਨੁਵਾਦ ਵਿਦਿਆ ਸਾਗਰ ਸੂਰੀ ਨੇ ਕੀਤਾ ਜੋ 1955 ਈ: ਵਿੱਚ ਸ਼ਿਮਲੇ ਛਪੀ। ਇਸ ਵਿੱਚ ਕਸ਼ਮੀਰ ਦੇ ਭੂਗੋਲਿਕ ਹਾਲਾਤ ਅਤੇ ਕਸ਼ਮੀਰ ਦੇ ਆਖਰੀ ਗਵਰਨਰ (ਸਿੱਖ) ਦੇ ਹਾਲਾਤ ਦਰਜ ਹਨ।

ਸ਼ਾਹ-ਨਾਮਾ-ਮੀਰ ਮੁਹੰਮਦ ਅਹਿਸਨ ਇਜ਼ਾਦ, ਲਿਖਤੀ, 1131 ਹਿਜਰੀ, ਬਮਲਲਏ

ਇਸ ਵਿੱਚ ਬੰਦਾ ਬਹਾਦਰ, ਚਪੜਚਿੜੀ, ਸਰਹਿੰਦ ਦੀ ਜੰਗ, ਲੋਹਗੜ੍ਹ, ਸਢੋਰਾ, ਗੁਰਦਾਸਪੁਰ ਦੀਆਂ ਜੰਗਾਂ ਦਾ ਵਰਨਣ ਹੈ।

ਸ਼ਾਹ-ਨਾਮਾ-ਇ-ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ-ਮੌਲਵੀ ਅਹਿਮਦ ਯਾਰ ਮੀਆਂ, ਇਸ ਦੀ ਸੰਪਾਦਨਾ, ਸਵਰਗਵਾਸੀ ਡਾ: ਗੰਡਾ ਸਿੰਘ ਨੇ ਕਰਕੇ 1951 ਈ: ਵਿੱਚ ਸਹਸਅ ਨੇ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਤ ਕੀਤੀ।

ਸ਼ੇਰ-ਓ-ਸ਼ਿਕਾਰ-ਪੰਡਿਤ ਦਿਆ ਰਾਮ, ਲਿਖਤੀ, ਖਕਅ ਅਤੇ ਪਯਲਪ ਵਿੱਚ ਮੌਜੂਦ ਹੈ।

ਇਸ ਵਿੱਚ ਸਿੱਖਾਂ, ਮਹਾਰਾਜਾ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ, ਸਿੱਖ ਸਰਦਾਰਾਂ ਆਦਿ ਬਾਰੇ ਜ਼ਿਕਰ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ।

ਸ਼ੇਰ ਸਿੰਘ ਨਾਮਾ (ਹਾਲਾਤ-ਇ-ਪੰਜਾਬ)-ਮੁਹੰਮਦ ਨਕਵੀ ਪਿਸ਼ੇਵਰੀ ਬਿਲ ਮੁੱਲਾ ਖ਼ਵਾਜ਼ਾ ਬਖ਼ਸ਼ੀ, ਲਿਖਤੀ, ਬਮਲਲਇ, ਪਯਲਲ ਅਤੇ ਪਯਲਪ ਵਿੱਚ ਮੌਜੂਦ ਹੈ।

ਮਹਾਰਾਜਾ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਦੇ ਦੇਹਾਂਤ, ਮਹਾਰਾਜਾ ਸ਼ੇਰ ਸਿੰਘ ਦਾ ਕਤਲ, ਮਹਾਰਾਜਾ ਦਲੀਪ ਸਿੰਘ ਬਾਰੇ ਜ਼ਿਕਰ ਅਤੇ ਦਰਬਾਰ ਖ਼ਾਲਸਾ ਦੇ ਚਾਰ ਸਾਲ 1939-43 ਈ: ਦੇ ਹਾਲਾਤ ਦਰਜ ਹਨ।

ਸ਼ਾਹ ਆਯਾਤ-ਨਾਮਾ-ਗੁਲਾਮ ਅਲੀ ਖ਼ਾਨ, ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਤ, ਦੋ ਭਾਗਾਂ, 1912-14 ਈ:, ਏਸਬਕ, ਇਸ ਦੀਆਂ ਕਾਪੀਆਂ ਖਕਅ ਅਤੇ ਬਮਲਲਇ ਵਿੱਚ ਮੌਜੂਦ ਹਨ।

ਇਸ ਵਿੱਚ ਅਹਿਮਦ ਸ਼ਾਹ ਅਬਦਾਲੀ ਵੱਲੋਂ ਸਿੱਖਾਂ ਤੇ ਹਮਲੇ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਹੈ।

ਸੀਯਰ-ਉਲ-ਮੁਤਾਖ਼ਰੀਨ-ਗੁਲਾਮ ਹੁਸੈਨ ਖ਼ਾਨ, ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਤ, 1897 ਈ:, ਨਵੱਲ ਕਿਸ਼ੋਰ ਪ੍ਰੈਸ, ਕਵੰਨਪੁਰ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਤ ਹੋਈ।

ਇਸ ਵਿੱਚ ਸਿੱਖ ਗੁਰੂਆਂ, ਸਿੱਖਾਂ, ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ, ਗੁਰਦਾਸਪੁਰ ਵਿੱਚ ਘੇਰਾ, ਬੰਦਾ ਬਹਾਦਰ ਅਤੇ ਸਾਥੀ ਸਿੰਘਾਂ ਦਾ ਦਿੱਲੀ ਵਿੱਚ ਕਤਲ ਦਾ ਵਰਨਣ ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਸਿੱਖਾਂ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਅਧਿਆਇ ਦਾ ਪੰਜਾਬੀ ਅਨੁਵਾਦ ਸਵਰਗਵਾਸੀ ਡਾ: ਗੰਡਾ ਸਿੰਘ ਨੇ ***'ਫੁਲਵਾੜੀ'*** ਲਾਹੌਰ ਦੇ ਮਾਰਚ-ਅਕਤੂਬਰ 1931 ਵਿੱਚ ***'ਕੁਝ ਕੁ ਪੁਰਾਤਨ ਸਿੱਖ ਇਤਿਹਾਸਕ ਪਤ੍ਰੇ'*** ਸਿਰਲੇਖ ਹੇਠ ਛਾਪ ਦਿੱਤਾ ਸੀ।

ਹਾਲਾਤ-ਇ-ਮੁਲਤਾਨ-ਮੁਹੰਮਦ ਯੂਸਫ਼ ਸ਼ਾਹ ਗਾਰਡੇਜ਼ੀ, ਲਿਖਤੀ, 1861 ਈ: ਖਕਅ, ਪਪਲਲ ਵਿੱਚ ਮੌਜੂਦ ਹੈ।

ਇਸ ਵਿੱਚ ਸਿੱਖਾਂ ਨੇ ਗੰਡਾ ਸਿੰਘ ਭੰਗੀ ਹੇਠ ਮੁਲਤਾਨ ਨੂੰ ਫ਼ਤਹਿ ਕਰਨਾ, ਸਿੱਖਾਂ ਦਾ ਮੁਲਤਾਨ ਤੋਂ ਨਿਕਲਣਾ, ਮਹਾਰਾਜਾ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਦੀਆਂ ਮੁਹਿੰਮਾਂ, ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼-ਸਿੱਖ ਲੜਾਈਆਂ ਦਾ ਵਰਨਣ ਹੈ।

ਹਾਲਾਤ-ਇ-ਸਲਤਨਤ-ਇ-ਫ਼ਰਖਸੀਅਰ-ਵਾ-ਮੁਹੰਮਦਸ਼ਾਹ-ਸ਼ਿਵ ਦਾਸ (ਸੇਵਾ ਦਾਸ) ਲਖਨਵੀ, ਲਿਖਤੀ, 134 ਹਿਜਰੀ। ਬਮਲਣ, ਪਵਪਪ ਵਿੱਚ ਮੌਜੂਦ ਹੈ।

ਇਸ ਵਿੱਚ ਬੰਦਾ ਬਹਾਦਰ ਅਤੇ ਸਾਥੀ ਸਿੰਘਾਂ ਦੀ ਗ੍ਰਿਫ਼ਤਾਰੀ ਅਤੇ ਸ਼ਹਾਦਤ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਹੈ। ਇਸ ਵਿੱਚ ਉਸ ਸਿੱਖ ਬੱਚੇ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਵੀ ਆਇਆ ਹੈ ਜਿਸ ਦੀ ਮਾਂ ਨੇ ਰਿਹਾਈ ਦਾ ਆਰਡਰ ਲਿਆਂਦਾ ਅਤੇ ਬੱਚੇ ਨੇ ਸ਼ਹਾਦਤ ਕਬੂਲ ਕਰਨੀ ਹੀ ਆਪਣਾ ਧਰਮ ਦੱਸਿਆ। ਇਸ ਦਾ ਉਰਦੂ ਅਨੁਵਾਦ ਏ.ਐਮ. ਦੌਲਾ ਨੇ 1932 ਵਿੱਚ ਕੀਤਾ।

ਹਾਲ ਮੁਖ਼ੱਤਸਰ ਇਬਤਦਾ-ਇ-ਫ਼ਿਰਕਾ-ਇ-ਸਿੱਖਾਂ-ਲਿਖਤੀ, ਇਹ ਪ੍ਰਯਲਪ ਵਿੱਚ ਮੌਜੂਦ ਹੈ।

ਇਸ ਵਿੱਚ ਸਿੱਖ ਗੁਰੂਆਂ ਅਤੇ ਸਿੱਖਾਂ ਦਾ ਵਰਨਣ ਹੈ।

ਹਕੀਕਤ-ਇ-ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ-ਲਛਮੀ ਨਾਰਾਇਣ ਸ਼ਫ਼ੀਕ, ਲਿਖਤੀ, 1790 ਈ: ਇਸਕ, ਖਬਲਬਪ ਵਿੱਚ ਮੌਜੂਦ ਹੈ।

ਇਸ ਵਿੱਚ, ਲਾਹੌਰ, ਚੱਕ ਗੁਰੂ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ, ਡੇਰਾ ਬਾਬਾ ਨਾਨਕ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਆਇਆ ਹੈ।

ਹਕੀਕਤ-ਇ-ਬਿਨਾ-ਉਰੂਜ਼-ਇ-ਫ਼ਿਰਕਾ-ਇ-ਸਿੱਖਾਂ-ਲਿਖਤੀ ਖਕਅ ਵਿੱਚ ਮੌਜੂਦ ਹੈ।

ਇਸ ਵਿੱਚ ਸੰਖੇਪ ਸਿੱਖ ਇਤਿਹਾਸ ਅਤੇ ਭੰਗੀ ਮਿਸਲਾਂ ਦਾ ਵਰਨਣ ਆਇਆ ਹੈ। ਇਸ ਨੂੰ ਆਈ ਬੈਨਰਜੀ ਨੇ ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ੀ ਵਿੱਚ ਅਨੁਵਾਦ ਵੀ ਕੀਤਾ ਹੈ।

ਹਿਜ਼ਬ-ਇ-ਅਫ਼ਵਾਜ਼-ਇ-ਮਹਾਰਾਜਾ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ-ਲਿਖਤੀ, ਖਬਲਬਪ ਵਿੱਚ ਮੌਜੂਦ ਹੈ।

ਇਹ ਫ਼ਾਰਸੀ ਅਤੇ ਗੁਰਮੁਖੀ ਵਿੱਚ ਹੈ। ਇਸ ਵਿੱਚ ਮਹਾਰਾਜਾ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਦੇ ਫ਼ੌਜੀ ਖ਼ਜ਼ਾਨੇ ਦਾ ਹਿਸਾਬ-ਕਿਤਾਬ ਵਿਸਥਾਰ ਨਾਲ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਖ਼ੂਬਸੂਰਤ ਪਿਆਰੀ ਹੱਥ-ਲਿਖਤ ਨੂੰ ਵਿੱਚ-ਵਿੱਚ ਲਾਲ ਸਿਹਾਈ ਨਾਲ ਲਿਖਿਆ ਹੈ।

ਹਇਜ਼ੇਬ-ਇ-ਅਫ਼ਵਾਜ਼-ਇ-ਸਰਕਾਰ ਖ਼ਾਲਸਾ-ਦਾਰ-ਪਿਸ਼ੌਵਰ-

ਲਿਖਤੀ, ਇਸ ਵਿੱਚ ਲਾਹੌਰ ਖ਼ਾਲਸਾ ਦਰਬਾਰ ਦੀ ਫੌਜ ਜੋ ਪਿਸ਼ਾਵਰ ਵਿੱਚ ਸੀ, ਦਾ ਹਿਸਾਬ-ਕਿਤਾਬ, 1848 ਈ: ਦਰਜ ਹੈ।

ਹਦੀਕਤ-ਉਲ-ਹਿੰਦ-ਗਜ਼ੀ-ਓ-ਦੀਨ ਅਹਿਮਦ, ਲਿਖਤੀ, ਪਯਲਲ,

ਇਸ ਦੇ ਤੀਜੇ ਅਧਿਆਇ ਵਿੱਚ ਸਿੱਖਾਂ ਦਾ ਵਰਨਣ ਹੈ।

ਹਦੀਕਤ-ਉਲ-ਅਕਵਾਲਿਮ-ਮੁਰਤਜ਼ਾ ਹੁਸੈਨ ਅੱਲਾ ਯਾਰ ਉਸਮਾਨੀ ਬੇਲਗ੍ਰਾਮੀ, ਲਿਖਤੀ, 1296 ਹਿਜਰੀ, 1879 ਈ: ਖਕਅ, ਪਪਲਲ ਵਿੱਚ ਕਾਪੀਆਂ ਮੌਜੂਦ ਹਨ। ਇਹ ਬਾਅਦ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਤ ਵੀ ਹੋਈ।

ਇਸ ਵਿੱਚ ਨਾਨਕ ਸ਼ਾਹੀਆਂ, ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ, ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ, ਲੋਹਗੜ੍ਹ ਦਾ ਘੇਰਾ, ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਦੀ ਗ੍ਰਿਫਤਾਰੀ, ਦਿੱਲੀ ਰਵਾਨਗੀ, ਨਾਨਕ ਮਤਾ, ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ, ਮਖੋਵਾਲ, ਕਿਸੇ ਵੀ ਸਿੱਖ ਨੇ ਇਸਲਾਮ ਧਰਮ ਕਬੂਲ ਨਾ ਕੀਤਾ, ਸਿੱਖ ਸਰਹੱਦਾਂ ਦਾ ਵਿਸਥਾਰ ਆਦਿ ਆਇਆ ਹੈ।

ਕੁਲਿਆਤ-ਇ-ਭਾਈ ਨੰਦ ਲਾਲ ਗੋਇਆ-ਇਹ ਭਾਈ ਨੰਦ ਲਾਲ ਜੀ ਦੀ ਕ੍ਰਿਤ ਹੈ। ਇਸ ਨੂੰ ਸਿੱਖ ਸੰਗਤ ਮਲਾਕਾ (ਮਲਾਇਆ) ਨੇ 1963 ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਤ ਕੀਤਾ। ਪੰਜਾਬੀ ਅਨੁਵਾਦ ਡਾ: ਜੀਤ ਸਿੰਘ ਸੀਤਲ ਨੇ 1964 ਵਿੱਚ ਕੀਤਾ। ਲਿਖਤ ਪਯਲਪ ਵਿੱਚ ਮੌਜੂਦ ਹੈ।

ਕਿਤਾਬ ਰਿਆਜ਼-ਉਲ-ਮੁਜ਼ਾਹਿਬ-ਪੰਡਿਤ ਮੱਥਰਾ ਦਾਸ ਮਾਲਵੀ ਬਨਾਰਸੀ, ਲਿਖਤੀ, ਬਹਯਵ ਵਿੱਚ ਮੌਜੂਦ ਹੈ।

ਇਸ ਵਿੱਚ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਧਰਮਾਂ ਦੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਹੈ। ਸਤਿਨਾਮੀ ਅਤੇ ਸਿੱਖਾਂ ਦਾ ਵੀ ਵਰਨਣ ਆਇਆ ਹੈ।

ਕਸ਼ਮੀਰ ਨਾਮਾ-ਗਨੈਸ਼ੀ ਲਾਲ, ਲਿਖਤੀ, 1846 ਈ:, ਪਯਲਪ, ਬਮਲਲਏ ਵਿੱਚ ਕਾਪੀਆਂ ਮੌਜੂਦ ਹਨ।

ਇਸ ਵਿੱਚ ਸਿੱਖ ਰਾਜ ਦੇ ਆਖ਼ਰੀ ਦਿਨਾਂ ਦਾ ਇਤਿਹਾਸ ਵਰਨਣ ਹੈ।

ਖ਼ਜ਼ਾਨਾ-ਇ-ਅਮਰਾ-ਮੀਰ ਗੁਲਾਮ ਅਲੀ ਅਜ਼ਾਦ, ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਤ, ਨਵਲ ਕਿਸ਼ੋਰ ਪ੍ਰੈਸ, ਕਵਨਪੁਰ, 1871 ਅਤੇ 1900, ਕਾਪੀਆਂ ਪਪਲਲ, ਪਯਲਪ ਵਿੱਚ ਮੌਜੂਦ ਹਨ।

ਇਸ ਵਿੱਚ ਬੁਲੰਦ ਖ਼ਾਨ ਅਤੇ ਮੁਰਾਦਖਾਨ ਦੁਰਾਨੀ ਨੂੰ ਸਿੱਖਾਂ ਹੱਥੋਂ ਹਾਰ ਦਾ ਵਰਨਣ, ਸਿੱਖ ਚੜ੍ਹਤ, ਜੱਸਾ ਸਿੰਘ ਵੱਲੋਂ ਰਾਜ ਦਾ ਸਿੱਕਾ ਜਾਰੀ ਕਰਨਾ, ਕੁਪ-ਰਹੀੜਾ (ਵੱਡੇ ਘੱਲੂਘਾਰੇ) ਦੀ ਜੰਗ ਆਦਿ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਹੈ।

ਖਾਲਿਸ-ਨਾਮਾ (ਤਾਰੀਖ-ਇ-ਸਿੱਖਾਂ)-ਰਤਨ ਚੰਦ ਬਲ, ਲਿਖਤੀ, 1846 ਈ: ਪਯਲਲ, ਪਯਲਪ ਵਿੱਚ ਮੌਜੂਦ ਹੈ।

ਇਸ ਵਿੱਚ ਸਿੱਖਾਂ ਦੀ ਤਵਾਰੀਖ਼, ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ 1844 ਈ: ਤੱਕ ਹਾਲਾਤ ਦਰਜ ਹਨ।

ਖਾਲਸਾ-ਨਾਮਾ-ਬਖਤ ਮੱਲ, ਲਿਖਤੀ, 1810-1814 ਈ: ਖਕਅ ਤੇ ਪਯਲਪ ਵਿੱਚ ਮੌਜੂਦ ਹੈ।

ਇਸ ਵਿੱਚ ਸਿੱਖਾਂ ਦਾ ਵਿਸਥਾਰ ਨਾਲ ਜ਼ਿਕਰ ਹੈ।

ਖ਼ੁਲਾਸਾ-ਤੁ-ਤਵਾਰੀਖ਼-ਸੁਜਾਨ ਰਾਇ ਭੰਡਾਰੀ, ਲਿਖਤੀ,

ਇਸ ਵਿੱਚ ਨਾਨਕਮਤਾ, ਚੱਕ ਗੁਰੂ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ, ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ, ਮਖੋਵਾਲ, ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਸਾਹਿਬ ਅਤੇ ਅਕਬਰ, ਗੋਇੰਦਵਾਲ, ਗੁਰੂ ਹਰਿਰਾਇ ਵੱਲੋਂ ਦਾਰਾ ਸ਼ਿਕੋਹ ਨੂੰ ਮਦਦ।

ਇਸ ਦਾ ਸੰਪਾਦਨ ਮੌਲਵੀ ਜ਼ਫ਼ਰ ਹਸਨ ਨੇ ਕੀਤਾ ਸੀ। ਜੀ. ਐਂਡ ਸੰਨਜ਼ ਪ੍ਰੈਸ, ਦਿੱਲੀ ਨੇ 1981 ਵਿੱਚ ਛਾਪਿਆ, ਇਸ ਦੀਆਂ ਲਿਖਤਾਂ ਖਕਅ ਅਤੇ ਪਪਲਲ ਵਿੱਚ ਮੌਜੂਦ ਹਨ। ਸਿੱਖਾਂ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਅਧਿਆਇ ਦਾ ਪੰਜਾਬੀ ਅਨੁਵਾਦ ਡਾ:ਗੰਡਾ ਸਿੰਘ ਨੇ ਕਰਕੇ *'ਫੁਲਵਾੜੀ'* ਲਾਹੌਰ ਵਿੱਚ 1931 ਵਿੱਚ ਛਾਪਿਆ ਸੀ।

ਇਸ ਦਾ ਅਨੁਵਾਦ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿੱਚ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਗਿੱਲ ਤੇ ਸੰਪਾਦਨਾ ਡਾ: ਫੌਜਾ ਸਿੰਘ ਨੇ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਪੰਜਾਬੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਪਟਿਆਲਾ ਨੇ ਸਤੰਬਰ 1972 ਵਿੱਚ ਛਾਪਿਆ ਹੈ।

ਗੋਸ਼ਵਾਰਜਾਤ ਦਰਬਾਰ ਖ਼ਾਲਸਾ-ਹੱਥ ਲਿਖਤੀ, ਦੋ ਭਾਗ, ਪਯਲਲ, ਵਿੱਚ ਮੌਜੂਦ ਹੈ।

ਇਸ ਵਿੱਚ ਸਿੱਖ ਸਰਕਾਰ ਦੇ ਅੰਕ-ਗਿਣਤ, ਫ਼ੌਜੀ ਥਾਵਾਂ, ਜ਼ਮੀਨ, ਸਿੱਖ ਜ਼ਿਲ੍ਹਿਆਂ ਆਦਿ ਦਾ ਹਿਸਾਬ-ਕਿਤਾਬ ਦਰਜ ਹੈ।

ਗੁਲਾਬ ਨਾਮਾ-ਦੀਵਾਨ ਕ੍ਰਿਪਾ ਰਾਮ, ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਤ, 1832 ਬਿਕ੍ਰਮੀ, 1975 ਈ:, ਰਣਬੀਰ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਪ੍ਰੈਸ, ਜੰਮੂ, ਤੋਫ਼ਾਏ ਕਸ਼ਮੀਰ ਪ੍ਰੈਸ, ਸ੍ਰੀ ਨਗਰ, 1935 ਬਿ.

ਇਸ ਵਿੱਚ ਪੰਜਾਬ ਦਾ ਇਤਿਹਾਸ, ਮਹਾਰਾਜਾ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ 1846 ਈ: ਤੱਕ ਤਵਾਰੀਖ਼ ਦਰਜ ਹੈ। ਖੜਕ ਸਿੰਘ, ਨੌਨਿਹਾਲ ਸਿੰਘ ਤੇ ਸਿੱਖ ਫ਼ੌਜੀਆਂ ਦੀ 1841 ਬਗਾਵਤ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਹੈ। ਖਕਅ, ਪਪਲਲ, ਪਯਲਲ ਅਤੇ ਪਯਲਪ ਵਿੱਚ ਮੌਜੂਦ ਹੈ। ਰਲਜ (ਰਣਬੀਰ ਲਾਇਬ੍ਰੇਰੀ, ਜੰਮੂ) ਜੰਮੂ ਵਿੱਚ ਵੀ ਹੈ।

ਗੁਲਜ਼ਾਰ-ਇ-ਕਸ਼ਮੀਰ-ਦੀਵਾਨ ਕ੍ਰਿਪਾ ਰਾਮ, 1870 ਈ: ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਤ, ਕੋਹਿਨੂਰ ਪ੍ਰੈਸ ਲਾਹੌਰ, ਪਪਲਲ, ਜਾਮਿਆ ਮਿਲਿਆ ਇਸਲਾਮੀਆ, ਦਿੱਲੀ (ਜਮਇਦ) ਮੌਜੂਦ ਹੈ।

ਇਸ ਵਿੱਚ ਕਸ਼ਮੀਰ ਦੀ ਸਿਆਸੀ, ਆਰਥਿਕ, ਖੇਤੀਬਾੜੀ, ਬਾਗ਼ਵਾਨੀ, ਵਪਾਰ ਆਦਿ ਦੀ ਤਫ਼ਸੀਲ ਦਰਜ ਹੈ। ਇਸ ਵਿੱਚ ਬਹੁਤੇ, ਅੰਕੜੇ 'ਤਾਰੀਖ-ਇ-ਕਲਾਂ-ਇ-ਕਸ਼ਮੀਰ' ਲਿਖਤ ਤੋਂ ਲਿਆ ਗਿਆ ਹੈ।

ਗੁਲਸ਼ਨ-ਇ-ਬਹਾਰ-ਲਿਖਤੀ, ਬਮਲਣ ਵਿੱਚ ਮੌਜੂਦ ਹੈ।

ਇਸ ਵਿੱਚ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਸਿੱਖਾਂ ਦਾ ਵਰਨਣ ਹੈ। ਇਸ ਨੂੰ ਮੁਨਸ਼ੀ ਜਸਵੰਤ ਰਾਇ ਨੇ ਲਿਖਿਆ ਹੈ।

ਸ਼ਾਹਨਾਮਾ-ਇ-ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ-ਮੌਲਵੀ ਅਹਿਮਦ ਯਾਰ, ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਤ, ਸਹਸਅ ਵੱਲੋਂ 1951 ਵਿੱਚ ਛਪਿਆ ਹੈ।

ਇਸ ਵਿੱਚ ਮਹਾਰਾਜਾ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਦਾ ਹਾਲ ਦਰਜ ਹੈ।

ਕੈਫ਼ਿਆਤ-ਓ-ਕਾਰਨਾਮਾ-ਜਾਤ, ਸਰ ਗੋਸ਼ਿਸਤ-ਇ-ਬੁਜ਼ਰਗਾਨ-ਇ-ਸਾਹਿਬ-ਇ-ਰਿਆਸਤ-ਇ-ਟਿਵਾਣਾ-ਲਿਖਤੀ, ਫ਼ਰਵਰੀ 1864 ਈ:, ਪਜਲਪ ਵਿੱਚ ਮੌਜੂਦ ਹੈ।

ਇਸ ਵਿੱਖ ਖ਼ਾਲਸੇ ਦੀਆਂ ਮੁੱਢਲੀਆਂ ਜਿੱਤਾਂ, ਸਰਦਾਰ ਮਹਾਂ ਸਿੰਘ ਸ਼ੁਕਰਚੱਕੀਏ ਹੇਠ ਹੋਈਆਂ ਤਫ਼ਸੀਲਾਂ ਦਰਜ ਹਨ। ਟਿਵਾਣਿਆਂ ਵੱਲੋਂ ਮਹਾਰਾਜਾ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ, ਦੂਜੀ ਸਿੱਖ ਜੰਗ ਅਤੇ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਦੀ 1857 ਗਦਰ ਵਿੱਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਭੂਮਿਕਾ ਬਾਰੇ ਚਾਨਣਾ ਪਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ।

ਚਾਰ ਗੁਲਸ਼ਨ-ਇ-ਪੰਜਾਬ (ਚਾਰ ਬਾਗ-ਇ-ਪੰਜਾਬ)-ਲਿਖਤੀ, 1855 ਈ: ਇਹ ਲਿਖਤ ਖਕਅ ਅਤੇ ਪਜਲਪ ਵਿੱਚ ਮੌਜੂਦ ਹੈ। ਲੇਖਕ ਗਨੈਸ਼ ਦਾਸ ਬਡੇਰਾ ਹੈ। ਇਸ ਵਿੱਚ ਪੰਜਾਬ ਅਤੇ ਸਿੱਖਾਂ ਦਾ ਇਤਿਹਾਸ ਦਰਜ ਹੈ।

ਚਾਰ ਬਾਗ-ਇ-ਪੰਜਾਬ-ਗਨੈਸ਼ ਦਾਸ ਬਡੇਰਾ, ਕਨੂੰਨਗੋ, ਗੁਜਰਾਤ, ਲਿਖਤੀ, ਇਸ ਵਿੱਚ ਪੰਜਾਬ ਦਾ ਇਤਿਹਾਸ 1846 ਤੱਕ ਦਰਜ ਹੈ। ਖਕਅ ਵਿੱਚ ਮੌਜੂਦ ਹੈ।

ਚਾਰ ਗੁਲਸ਼ਨ ਅਖ਼ਬਾਰ-ਉਲ-ਨਵਾਦਾਰ-ਰਾਇ ਚਤਰਮਨ, ਲਿਖਤੀ, 1173 ਹਿਜਰੀ, (1759 ਈ:), ਇਹ ਹੈਦਰਾਬਾਦ ਸਟੇਟ ਲਾਇਬ੍ਰੇਰੀ, ਹੈਦਰਾਬਾਦ (ਹਸਲਹ) ਵਿੱਚ ਮੌਜੂਦ ਹੈ।

ਇਸ ਦੇ ਚੌਥੇ ਅਧਿਆਇ ਵਿੱਚ ਸਿੱਖਾਂ ਦੀਆਂ ਮੁੱਢਲੀਆਂ ਜਿੱਤਾਂ, ਨਾਨਕ ਮਤਾ, ਚੱਕ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ (ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ), ਨਾਨਕ ਪੰਥੀਆਂ, ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ, ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ, ਮਾਤਾ ਸੁੰਦਰੀ ਦੇ ਪਾਲਤ ਅਜੀਤ ਸਿੰਘ, ਉਸ ਦਾ ਦੇਹਾਂਤ, ਹੱਠੀ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਮਥਰਾ ਤੋਂ ਕੱਢਣਾ, ਮਾਤਾ ਸਾਹਿਬ ਦੇਵੀ ਆਦਿ ਬਾਰੇ ਵਿਸਥਾਰ ਨਾਲ ਵਰਨਣ ਆਇਆ ਹੈ।

ਚਾਰ ਗੁਲਸ਼ਨ-ਇ-ਸੁਜ਼ਾ-ਇ-ਤਾਰੀਖ਼-ਲਿਖਤੀ, ਖਕਅ ਵਿੱਚ ਮੌਜੂਦ ਹੈ। ਇਸ ਵਿੱਚ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਅਪਰ ਗੰਗਾ-ਜਮਨਾ ਦੁਆਬ, ਮੇਰਠ ਆਦਿ ਉੱਤੇ ਹਮਲਿਆਂ ਅਤੇ ਮਹਾਰਾਜਾ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਸਹਾਇਤਾ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਹੈ।

ਜ਼ਿਕਰ-ਇ-ਸੁਲਤਾਨੀ-1281 ਹਿਜਰੀ, ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਕ ਕਾਰਖ਼ਾਨਾ-ਇ-ਅਹਿਮਦੀ, ਬੰਬਈ, 1881 ਈ:, ਇਸ ਦਾ ਲੇਖਕ ਸੁਲਤਾਨ ਮੁਹੰਮਦ ਖ਼ਾਨ ਦੁਰਾਨੀ ਹੈ।

ਇਸ ਵਿੱਚ ਆਲ੍ਹਾ ਸਿੰਘ ਦਾ ਮੁਗਲਾਂ ਵੱਲ ਹੋਣਾ, ਸਿੱਖਾਂ ਦਾ ਕਤਲੇਆਮ, ਦਰਬਾਰ ਸਾਹਿਬ ਅਤੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਨੂੰ ਢਹਿਢੇਰੀ ਕਰਨਾ, ਕੁਪ ਰਹੀੜਾ ਦੀ ਜੰਗ, ਮਹਾਰਾਜਾ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ, ਸਿੱਖਾਂ ਦਾ ਕਸ਼ਮੀਰ ਤੇ ਅਟਕ ਨੂੰ ਫ਼ਤਹਿ ਕਰਨਾ, ਕੋਹਿਨੂਰ ਹੀਰੇ ਆਦਿ ਬਾਰੇ ਵਿਸਥਾਰ ਨਾਲ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦਿੱਤੀ ਹੈ।

ਜਵਾਹਰ ਨਾਮਾ-ਮੀਰ ਤਿਆਬ-ਉੱਲਾ-ਰੋਹਤਾਸੀ, ਲਿਖਤੀ,

ਇਸ ਵਿੱਚ ਸ਼ੇਰ ਸਿੰਘ ਦੇ ਅਹਿਦ ਬਾਰੇ ਇਕ ਵੱਡੀ ਕਵਿਤਾ ਦਰਜ ਹੈ।

ਜ਼ਿੰਦਗੀਨਾਮਾ-ਭਾਈ ਨੰਦ ਲਾਲਾ ਗੋਇਆ, ਇਸ ਵਿੱਚ ਤੋਸੀਫ਼-ਇ-ਸਨਾ, ਗੰਜ-ਨਾਮਾ, ਜੋਤ ਬਿਕਾਸ, ਦੀਵਾਨ-ਇ-ਗੋਇਆ, ਦਸਤੂਰ-ਉਲ-ਇਨਸ਼ਾ, ਅਰੰਜ਼-ਉਲ-ਅਲਫ਼ਾਜ਼, ਖਾਤਿਮਾ। ਇਹ ਸਾਰੇ ਲਿਖਤੀ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਪਯਲਪ ਵਿੱਚ ਮੌਜੂਦ ਹਨ। ਡਾ: ਗੰਡਾ ਸਿੰਘ ਨੇ ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ***'ਕੁਲਿਆਤ-ਇ-ਭਾਈ ਨੰਦ ਲਾਲ ਗੋਇਆ'*** ਹੇਠ ਸੰਪਾਦਨ ਕੀਤਾ ਅਤੇ 1963 ਈ: ਨੂੰ ਸਿੱਖ ਸੰਗਤ, ਮਲਕਾ ਨੇ ਛਾਪਿਆ।

ਜ਼ਫ਼ਰਨਾਮਾ-ਇ-ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ (ਰਣਜੀਤ ਨਾਮਾ)-ਰਾਇ ਬਹਾਦਰ ਕਨ੍ਹਯਾ ਲਾਲ ਹਿੰਦੀ, ਮੁਸਤਫ਼ੀ ਪ੍ਰੈਸ ਲਾਹੌਰ, 1876 ਈ: ਪਯਲਲ, ਪਪਲਲ, ਖਕਅ ਅਤੇ ਪਯਲਪ ਵਿੱਚ ਮੌਜੂਦ ਹੈ।

ਇਸ ਵਿੱਚ ਮਹਾਰਾਜਾ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਦਾ ਹਾਲ ਦਰਜ ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਕ੍ਰਿਪਾਲ ਸਿੰਘ ਦਵਾਰਾ ਪੰਜਾਬੀ ਅਨੁਵਾਦ ਕਰਕੇ 1983 ਵਿੱਚ ਪੰਜਾਬੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਪਟਿਆਲਾ ਨੇ ਛਾਪਿਆ ਹੈ।

ਜ਼ਫਰਨਾਮਾ ਮੁਅਈਨ ਦੀਨ (ਮੰਨੂ) - ਗੁਲਾਮ ਮੁਹਈਯੁੱਦੀਨ ਖਾਨ, ਹੱਥ ਲਿਖਤ

ਇਸ ਵਿੱਚ ਅਬਦਾਲੀ ਨਾਲ ਸਿੱਖਾਂ ਦੀ ਝੜੱਪ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਹੈ, ਸਿੱਖਾਂ ਅਬਦਾਲੀ ਦਾ ਸਾਮਾਨ ਲੁੱਟਿਆ ਅਤੇ ਮੁੜ-ਮੁੜ ਉਸ 'ਤੇ ਹਮਲੇ ਕੀਤੇ। ਬਹੁਤ ਇਤਿਹਾਸ ਕਵਿਤਾ ਵਿੱਚ ਹੈ। ਸਿੱਖਾਂ ਨੇ ਮਾਨੂੰਪੁਰ ਨਜ਼ਦੀਕ ਸਰਹਿੰਦ ਵਿਖੇ ਅਬਦਾਲੀ ਨੂੰ ਲੱਕ ਤੋੜਵੀਂ ਹਾਰ ਦਿੱਤੀ।

ਜ਼ਫਰਨਾਮਾ-ਇ-ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ-ਦੀਵਾਨ ਅਮਰ ਨਾਥ, ਸੀਤਾ ਰਾਮ ਕੋਹਲੀ ਨੇ 1928 ਵਿੱਚ ਸੰਪਾਦਨ ਕਰਕੇ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਆਫ਼ ਪੰਜਾਬ, ਲਾਹੌਰ ਨੇ ਛਾਪਿਆ ਸੀ।

ਇਸ ਵਿੱਚ ਮਹਾਰਾਜਾ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ, ਦਰਬਾਰੇ-ਖ਼ਾਲਸਾ ਬਾਰੇ ਕਾਫ਼ੀ ਵਰਨਣ ਮਿਲਦਾ ਹੈ।

ਜ਼ਫਰਨਾਮਾ-ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਤ, ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ, ਇਸ ਵਿੱਚ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਵਲੋਂ ਫਾਰਸੀ 'ਚ ਲਿਖੀ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਆਲਮਗੀਰੀ ਵੱਲ ਚਿੱਠੀ ਹੈ। ਇਸ ਦੀਆਂ ਕਈ ਪੰਜਾਬੀ ਅਤੇ ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ੀ ਛਾਪਾਂ ਛਪ ਚੁੱਕੀਆਂ ਹਨ।

ਜਾਮ-ਏ-ਅਲਪ-ਸਿਫ਼ਤ, ਜਾਮਏ-ਤੁ-ਤਵਾਰੀਖ਼-ਮੁਹੰਮਦ ਤਬਰੇਜ਼ੀ ਇਨਫ਼ਾਨੀ, ਅਬੂ ਤਾਲਬ, ਲਿਖਤੀ, 1208 ਹਿਜਰੀ, ਅਹਿਲਾਬਾਦ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਲਾਇਬ੍ਰੇਰੀ (ਅਯਲ)

ਇਸ ਦੇ ਅਧਿਆਇ ਚਾਰ ਵਿੱਚ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ, ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ, ਜੱਸਾ ਸਿੰਘ ਆਹਲੂਵਾਲੀਆ ਅਤੇ ਹੋਰ ਸਿੱਖਾਂ ਦੀ ਤ਼ਫਸੀਲ ਦਰਜ ਹੈ।

ਜਨਮ ਸਾਖੀ, ਸਵਾਨ-ਇ-ਉਮਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ-ਖਵਾਜਾ ਅਬਦੁਲ ਹਕੀਮ ਖ਼ਾਨ, ਲਿਖਤੀ, ਬਮਲਲਏ ਵਿੱਚ 24414 ਨੰਬਰ ਹੇਠ ਦਰਜ ਹੈ।

ਇਸ ਵਿੱਚ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਜੀ ਦੇ ਜੀਵਨ ਅਤੇ ਧਰਮ ਬਾਰੇ ਜ਼ਿਕਰ ਹੈ। ਇਹ ਅਸਲੋਂ ਪੰਜਾਬੀ ਤੇ ਫ਼ਾਰਸੀ ਵਿੱਚ ਆਗਿਆ ਰਾਮ ਨਾਨਕਪੰਥੀ ਦਰਵੇਸ਼ ਦੇ ਸਹਿਯੋਗ ਨਾਲ ਅਨੁਵਾਦ ਹੋਇਆ ਹੈ।

ਜੰਗ ਨਾਮਾ-ਕਾਜ਼ੀ ਨੂਰ ਮੁਹੰਮਦ, ਲਿਖਤੀ, 1764-65 ਈ:

ਜਿਸ ਦੀ ਇਕ ਕਾਪੀ ਕੋਹਟਾ, ਗੇਜ਼ਟਰ ਦਫ਼ਤਰ ਵਿੱਚ ਮੌਜੂਦ ਸੀ ਜਿਸ ਦੀ ਕਾਪੀ ਸਵਰਗਵਾਸੀ ਸ੍ਰ: ਕਰਮ ਸਿੰਘ ਹਿਸਟੋਰੀਅਨ ਨੇ 1906 ਈ: ਵਿੱਚ ਕੀਤੀ ਸੀ। ਡਾ: ਬਲਬੀਰ ਸਿੰਘ ਲਾਇਬ੍ਰੇਰੀ ਦੇਹਰਾਦੂਨ (ਬਸਲਦ) ਅਤੇ ਪਜਲਪ ਵਿੱਚ ਮੌਜੂਦ ਹਨ। ਖਕਅ ਵਿੱਚ ਵੀ ਮੌਜੂਦ ਹੈ। ਇਹ 1935 ਵਿੱਚ ਛਪ ਗਿਆ ਸੀ।

ਜੰਗ-ਇ-ਬਹਾਦਰ ਸ਼ਾਹੀ-ਲਿਖਤੀ, 1126 ਹਿਜਰੀ, ਪਪਲਲ ਵਿੱਚ ਮੌਜੂਦ ਹੈ।

ਇਸ ਵਿੱਚ ਸਿੱਖਾਂ ਦੀਆਂ ਵਜ਼ੀਰ ਖ਼ਾਨ ਨਾਲ ਲੜਾਈਆਂ, ਬੰਦਾ ਬਹਾਦਰ ਖ਼ਿਲਾਫ਼ ਖਾਨ-ਇ-ਖਨਾਨ ਦੀ ਜਦੋਜਹਿਦ ਦਾ ਵਰਨਣ ਹੈ।

ਜਾਮਿ-ਓਤੁ-ਤਵਾਰੀਖ-ਕਾਜ਼ੀ ਫ਼ਕੀਰ ਮੁਹੰਮਦ, ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਤ ਕਲਕੱਤਾ 1836, ਨੱਵਲ ਕਸ਼ੋਰ ਪ੍ਰੈਸ, ਕੰਵਨਪੁਰ, 1974

ਇਸ ਵਿੱਚ ਸਿੱਖ ਗੁਰੂਆਂ, ਬੰਦਾ ਬਹਾਦਰ ਅਤੇ ਸਾਥੀਆਂ ਦੀ ਸ਼ਹਾਦਤ ਦਾ ਵਰਨਣ ਹੈ।

ਜ਼ਿਕਰ-ਇ-ਗੁਰਾਂ-ਵਾ-ਇਬੱਤਦਾ-ਇ-ਸਿੱਖਾਂ-ਵਾ-ਮਜ਼ਹਬ-ਇ-ਏਸ਼ਾ-ਅਹਿਮਦ ਸ਼ਾਹ ਬਟਾਲੀਆ, ਲਿਖਤੀ।

ਇਸ ਉਪਰ ਦਰਜ ਲਿਖਤ ਦਾ ਇਕ ਖੰਡ ਸੋਹਨ ਲਾਲ ਸੂਰੀ ਦੀ ***'ਉਮਦਾ ਉਤ-ਤਵਾਰੀਖ਼'*** ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਭਾਗ ਵਿੱਚ ਅੰਤਿਕਾ ਵਿੱਚ ਦਰਜ ਹੈ।

ਇਸ ਵਿੱਚ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ, ਬੰਦਾ ਬਹਾਦਰ, ਸਿੱਖ ਮਿਸਲਾਂ, ਸ੍ਰ: ਚੜ੍ਹਤ ਸਿੰਘ, ਮਹਾਰਾਜਾ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਤੋਂ 1880 ਬਿਕ੍ਰਮੀ ਤੱਕ ਹਾਲ ਦਰਜ ਹੈ।

'ਉਮਦਾ-ਉਤ-ਤਵਾਰੀਖ' (ਪੰਜ ਭਾਗ) ਨੂੰ ਅਮਰਵੰਤ ਸਿੰਘ ਨੇ ਪੰਜਾਬੀ ਅਨੁਵਾਦ ਕਰਕੇ ਸੰਪਾਦਨਾ ਜੇ.ਐਸ.ਗਰੇਵਾਲ ਅਤੇ ਇੰਦੂ ਬਾਂਗਾ ਨੇ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਨੇ 2001 ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਤ ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਹੈ।

ਤਫ਼ਰੀਹ-ਅਲਵ-ਇਮਾਰਤ-ਲਿਖਤੀ, ਖਬਲਬਪ, ਖਕਅ ਵਿੱਚ ਮੌਜੂਦ।

ਸਿੱਖ ਅਤੇ ਜੱਟਾਂ ਤੇ ਮਿਰਜ਼ਾ ਨਜਫ਼ ਖ਼ਾਨ ਦੀ ਚੜ੍ਹਾਈ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਲੇਖਕ ਲਾਲਾ ਸਿਲ ਚੰਦ ਹੈ।

ਤਜ਼ਕੀਰਾਤ-ਉਲ-ਉਮਰਾ-ਲਿਖਤੀ, 1830 ਈ: ਬਮਲਲਏ ਵਿੱਚ ਹੈ।

ਇਤਿਹਾਸਕ ਨੁਕਤੇ-ਨਿਗਾਹ ਤੋਂ ਸਿੱਖ ਸਰਦਾਰਾਂ, ਮਹਾਰਾਜਾ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ, ਰਾਜਾ ਸੰਗਤ ਸਿੰਘ ਜੀਂਦ, ਰਾਜਾ ਕਰਮ ਸਿੰਘ ਪਟਿਆਲਾ, ਕੈਂਥਲ, ਸ੍ਰ:ਫ਼ਤਹਿ ਸਿੰਘ ਥਨੇਸਰ, ਸ੍ਰ: ਹਰੀ ਸਿੰਘ ਖ਼ਾਲਾਸੀ, ਰਾਣੀ ਆਫ਼ ਸ੍ਰ: ਰੂਪ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ, ਸ੍ਰ: ਅਜੀਤ ਸਿੰਘ ਲਡਵਾ, ਸ੍ਰ: ਗੁਰਦਿੱਤ ਸਿੰਘ ਜਗਾਧਰੀ, ਸ੍ਰ: ਸ਼ੇਰ ਸਿੰਘ ਬੂਗ ਆਦਿ ਦਾ ਤਫ਼ਸ਼ੀਲੀ ਵਰਨਣ ਹੈ।

ਤਾਰੀਖ਼-ਇ-ਮੁਲਕ-ਇ-ਹਜ਼ਾਰਾ-ਲਿਖਤੀ, ਬਹਯਵ, ਏਸਕ ਵਿੱਚ ਮੌਜੂਦ

ਹੈ। ਲੇਖਕ ਮਹਿਤਾਬ ਸਿੰਘ ਕਿਆਸਤ ਸੀ। ਇਹ ਕਾਈ ਘਟਨਾਵਾਂ ਦਾ ਚਸ਼ਮਦੀਦ ਗਵਾਹ ਹੈ। ਇਸ ਵਿੱਚ ਹਜ਼ਾਰੇ ਦੀ ਤਫ਼ਸੀਲ 1819 ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ 1849 ਈ: ਤੱਕ ਦਰਜ ਹੈ।

ਤਾਰੀਖ਼-ਇ-ਬਹਾਦਰ ਸ਼ਾਹੀ (ਤਾਰੀਖ਼-ਇ-ਮੁਹੰਮਦ ਸ਼ਾਹੀ ਨਾਦੀਰ-ਉਜ਼-ਜ਼ਮਾਨੀ)-ਖ਼ੁਸ਼ਹਾਲ ਚੰਦ, ਲਿਖਤੀ, 1161 ਹਿਜਰੀ, ਬਮਲਲਏ, ਪਪਲਲ ਵਿੱਚ ਮੌਜੂਦ ਹੈ।

ਇਸ ਵਿੱਚ ਬੰਦਾ ਬਹਾਦਰ ਤੇ ਸਿੱਖਾਂ ਦਾ ਦਿੱਲੀ ਵਿੱਚ ਕਤਲੇਆਮ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਹੈ। ਬਹਾਦਰ ਸਿੱਖ ਬੱਚੇ ਦੀ ਸ਼ਹਾਦਤ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਹੈ ਜਿਸ ਨੇ ਰਿਹਾਈ ਦਾ ਹੁਕਮ ਠੁਕਰਾ ਦਿੱਤਾ ਸੀ।

ਤਵਾਰੀਖ਼-ਇ-ਸਿੱਖਾਂ (ਕਿਤਾਬ-ਇ-ਤਵਾਰੀਖ਼-ਇ-ਪੰਜਾਬ, ਗੋਜਾਰਸ਼-ਇ-ਅਹਿਵਾਲ-ਇ-ਫ਼ਿਰਕਾ-ਇ-ਸਿੱਖਾਂ)-ਖ਼ੁਸ਼ਵਕਤ ਰਾਇ, ਲਿਖਤੀ, 1869 ਬਿਕ੍ਰਮੀ, ਪਪਲਲ, ਖਕਅ, ਪਜਲਪ ਵਿੱਚ ਮੌਜੂਦ ਹੈ।

ਸਿੱਖਾਂ ਦਾ ਮੁੱਢਲਾ ਇਤਿਹਾਸ 1811 ਈ: ਤੱਕ ਦਰਜ ਹੈ। ਡਾ: ਗੰਡਾ ਸਿੰਘ ਕੋਲ ਉਰਦੂ ਅਨੁਵਾਦ ਮੌਜੂਦ ਸੀ ਜੋ ਹੁਣ ਪਜਲਪ ਵਿੱਚ ਹੈ।

ਤਗੀਨ-ਉਲ-ਗਾਫ਼ਾਲਿਨ-ਸਦਾ ਸੁੱਖ ਨਿਆਜ਼ ਦਿਹੱਲਵੀ, ਲਿਖਤੀ, 1850 ਈ: ਬਮਲਲਏ ਵਿੱਚ ਹੈ।

ਇਸ ਵਿੱਚ ਨਾਨਕ ਸ਼ਾਹੀਆਂ ਦਾ ਵਰਨਣ ਹੈ।

ਤਾਰੀਖ਼-ਇ-ਕੋਹਿਨੂਰ-ਸਈਦ ਨੂਰ-ਉ-ਦੀਨ ਮੁਹੰਮਦ ਬੁਖਾਰੀ ਫ਼ਕੀਰ, ਇਸ ਵਿੱਚ ਕੋਹਿਨੂਰ ਦਾ ਇਤਿਹਾਸ ਦਰਜ ਹੈ। ਪੰਜਾਬੀ ਅਦਬੀ ਅਕੈਡਮੀ ਲਾਹੌਰ ਨੇ 1958 ਈ: ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਤ ਕੀਤੀ ਹੈ।

ਤਾਰੀਖ਼-ਇ-ਸਿੰਘਾਂ-ਪੰਡਿਤ ਰਾਜਾ ਰਾਮ ਕੌਲ ਤੋਤਾ, ਲਿਖਤੀ, 1853 ਈ: ਮਹਾਰਾਜਾ ਯਾਦਵਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਪਟਿਆਲਾ (ਮਯਸਪ) ਕੋਲ ਸੀ।

ਇਸ ਵਿੱਚ ਸਿੱਖ ਇਤਿਹਾਸ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ 1849 ਈ: ਤੱਕ ਦਰਜ ਹੈ।

ਤਾਰੀਖ਼-ਇ-ਕਸ਼ਮੀਰ-ਮੁਹੰਮਦ ਮੁਲਾ ਖਲੀਲ ਮੀਰਜਾਨਪੁਰੀ, ਇਹ ਨਵਾ ਕਦਲ, ਸ੍ਰੀ ਨਗਰ ਦਾ ਰਹਿਣ ਵਾਲਾ ਸੀ। ਰੈਫ਼ਰੈਂਸ ਰਿਸਰਚ ਲਾਇਬ੍ਰੇਰੀ ਜੰਮੂ-ਕਸ਼ਮੀਰ ਸਰਕਾਰ (ਰਰਲਜਕਸ) ਵਿੱਚ ਮੌਜੂਦ ਹੈ। ਲਿਖਤੀ, ਸਿੱਖ ਰਾਜ ਦੇ ਅੰਤਿਮ

ਦਿਨਾਂ ਦੀ ਤਵਾਰੀਖ਼ ਦਰਜ ਹੈ। ਲੇਖਕ 1817 ਈ: ਵਿੱਚ ਪੈਦਾ ਹੋਇਆ।

ਤਾਰੀਖ਼-ਇ-ਹਸਨ-ਲਿਖਤੀ, 1302 ਹਿਜਰੀ (1884-85 ਈ:) ਚਾਰ ਜਿਲਦਾਂ ਵਿੱਚ ਹੈ। ਇਸ ਵਿੱਚ ਸਿੱਖਾਂ ਅਤੇ ਸਿੱਖ ਰਾਜ ਦਾ ਕਾਫ਼ੀ ਜ਼ਿਕਰ ਆਇਆ ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਉਰਦੂ ਅਨੁਵਾਦ ਗੁਲਾਮ ਮੁਹੰਮਦ ਨੂਰ ਨੇ ਕੀਤਾ ਸੀ ਅਤੇ ਮੁਹੰਮਦ ਐਂਡ ਸੰਨਜ਼, ਸ੍ਰੀ ਨਗਰ ਕਸ਼ਮੀਰ ਨੇ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਤ ਕੀਤੀ ਸੀ। ਦੂਜੀ ਜਿਲਦ ਦਾ ਕਸ਼ਮੀਰੀ ਅਨੁਵਾਦ ਡਾ: ਸ਼ਸਉਦੀਨ ਅਹਿਮਲ ਨੇ ਕੀਤਾ ਹੈ ਜੋ ਜੰਮੂ-ਕਸ਼ਮੀਰ ਅਕੈਡਮੀ ਆਫ਼ ਆਰਟ, ਕਲਚਰ ਐਂਡ ਲੈਂਗਵੇਜਿਜ਼, ਸ੍ਰੀ ਨਗਰ ਨੇ 1999 ਵਿੱਚ ਛਾਪਿਆ। ਇਸ ਦੀ ਕਾਪੀ ਮੇਰੀ ਨਿੱਜੀ ਲਾਇਬ੍ਰੇਰੀ ਵਿੱਚ ਮੌਜੂਦ ਹੈ।

ਤਾਰੀਖ਼-ਨਾਮਾ-ਕਸ਼ਮੀਰ-ਮੀਰਾ ਸੈਫ਼-ਉਲ-ਦੀਨ, 1849, ਲਿਖਤੀ ਰਰਲਜਕਸ ਵਿੱਚ 760 ਨੰਬਰ ਹੇਠ ਮੌਜੂਦ ਹੈ।

ਇਸ ਵਿੱਚ 1010 ਹਿਜਰੀ ਤੋਂ 1265 ਹਿਜਰੀ ਤੱਕ ਤਵਾਰੀਖ਼ ਦਰਜ ਹੈ। ਸਿੱਖ ਸੂਬੇਦਾਰਾਂ ਅਤੇ ਕੁੱਝ ਖ਼ਾਸ ਵਾਕਿਆਤਾਂ ਨੂੰ ਸੰਭਾਲਿਆ ਗਿਆ ਹੈ।

ਤਵਾਰੀਖ਼-ਵਾ-ਪਾਤਸ਼ਾਹੀਅਨ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ-ਲਿਖਤੀ, 1847 ਬਿਕ੍ਰਮੀ, ਇਹ ਵੀ ਰਰਲਜਕਸ ਵਿੱਚ ਮੌਜੂਦ ਹੈ, ਕੁੱਲ ਪਤਰੇ 22 ਹਨ।

ਸਿੱਖ ਰਾਜ ਦੇ ਆਖ਼ਰੀ ਦਿਨਾਂ ਦਾ ਥੋੜ੍ਹਾ ਜ਼ਿਕਰ ਹੈ।

ਤਾਰੀਖ਼-ਇ-ਕਸ਼ਮੀਰ-ਹਾਜੀ ਮੁਹੀਓਦੀਨ ਮਸ਼ਕੀਨ, 1317 ਹਿਜਰੀ (1899-1900 ਈ:) ਇਹ ਵੀ ਰਰਲਜਕਸ ਵਿੱਚ ਮੌਜੂਦ ਹੈ।

ਇਸ ਵਿੱਚ ਕਸ਼ਮੀਰ ਦੀ ਸਿਆਸੀ ਤਵਾਰੀਖ ਮੁੱਢ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਮਹਾਰਾਜਾ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਤੱਕ ਵਾਕਿਆਤ ਦਰਜ ਹਨ। ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਤ ਹੋ ਚੁੱਕੀ ਹੈ। ਇਹ ਨੰਬਰ 1717 ਏ ਹੇਠ ਦਰਜ ਹੈ। ਇਹ ਕੇਵਲ ਭਾਗ ਦੂਜਾ ਹੈ।

ਤਾਰੀਖ਼-ਇ-ਜਦਵਾਲ-ਲਿਖਤੀ, 1846-47 ਈ:, ਰਰਲਜਕਸ ਵਿੱਚ ਮੌਜੂਦ ਹੈ। ਇਸ ਵਿੱਚ ਕਸ਼ਮੀਰ ਦੇ ਰਾਜਿਆਂ ਦਾ ਇਤਿਹਾਸ 743 ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ 1845-47 ਤੱਕ ਦਰਜ ਹੈ।

ਮਹਾਰਾਜਾ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਆਦਿ ਸਿੱਖ ਰਾਜਿਆਂ ਦਾ ਇਤਿਹਾਸ ਅਤੇ ਰਾਜਿਆਂ ਅਤੇ ਸੂਬੇਦਾਰਾਂ ਦੇ ਨਾਂ ਤਰਤੀਬਵਾਰ ਦਿੱਤੇ ਹਨ। ਕੁੱਲ ਪੱਤਰੇ 14 ਹਨ ਜੋ ਨੰਬਰ 1406 ਅਤੇ 840 ਹੇਠ ਦਰਜ ਹਨ।

ਤਾਰੀਖ਼-ਇ-ਕਸ਼ਮੀਰ (ਤਹਿਕੀਕਾਤ-ਇ-ਅਮੀਰੀ)-ਅਮੀਰ-ਉ-ਦੀਪ ਪਖੋਵਾਲ, ਲਿਖਤੀ, 1853 ਈ:, ਇਸ ਦੇ 324 ਸਫ਼ੇ ਹਨ ਅਤੇ ਮਾਇਕਰੋਫ਼ਿਲਮ ਕਾਪੀ ਰਰਲਜਕਸ ਵਿੱਚ ਮੌਜੂਦ ਹੈ।

ਕਸ਼ਮੀਰ ਵਿੱਚ ਸਿੱਖ ਰਾਜ ਦੇ ਆਖ਼ਰੀ ਦਿਨਾਂ ਦਾ ਸਿਆਸੀ ਇਤਿਹਾਸ ਜਲਦੀ ਅਤੇ ਬੇਤਰਤੀਬੇ ਢੰਗ ਨਾਲ ਲਿਖਿਆ ਹੈ।

ਤਾਰੀਖ਼ - ਇ - ਕਸ਼ਮੀਰ (ਦਸਤੂਰ-ਅਲ-ਇਮਾਲ-ਇ-ਕਸ਼ਮੀਰ)-ਲਿਖਤੀ 1895 ਬਿਕ੍ਰਮੀ (1838 ਈ:), ਪਜਲਪ ਅਤੇ ਕਸ਼ਮੀਰ ਵਿੱਚ ਵੀ ਮੌਜੂਦ ਹੈ।

ਇਸ ਵਿੱਚ ਸਿੱਖ ਰਾਜ ਦਾ ਅੰਕੜਿਆਂ ਦਾ ਗਿਣਾਤਮਕ ਪੱਖੋਂ ਬੜਾ ਮੁਆਦ ਸਾਂਭਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਸਿੱਖ ਗ੍ਰੰਥੀਆਂ, ਗੁਰਦੁਆਰਿਆਂ ਦਾ ਕਾਫ਼ੀ ਜ਼ਿਕਰ ਹੈ।

ਤਾਰੀਖ਼-ਇ-ਅਲੀ-ਮੁਹੰਮਦ ਸਲਾਈ ਕੁਦਰਤ, ਲਿਖਤੀ, ਖਬਲਬਪ,

ਇਸ ਵਿੱਚ ਬੰਦਾ ਬਹਾਦਰ ਦੀ ਗ੍ਰਿਫ਼ਤਾਰੀ, ਸ਼ਹਾਦਤ, ਮੀਰ ਮਨੂੰ ਦੀ ਸਿੱਖਾਂ ਖ਼ਿਲਾਫ਼ ਮੁਹਿੰਮ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ, ਜੱਸਾ ਸਿੰਘ ਕਲਾਲ ਅਤੇ ਟੋਕਾ (ਆਹਲੂਵਾਲੀਆ ਅਤੇ ਰਾਮਗੜ੍ਹੀਆ) ਦਾ ਵਰਨਣ ਹੈ।

ਤਾਰੀਖ਼-ਇ-ਜਾਨ ਮੁਹੰਮਦ-ਲਿਖਤੀ, ਇਸ ਵਿੱਚ 1790 ਈ: ਦੀ ਜੰਗ ਦਾ ਹਾਲ ਫ਼ਾਰਸੀ ਨਜ਼ਮ ਵਿੱਚ ਦਰਜ ਹੈ। ਜੰਗ ਗੁਜਰਾਂਵਾਲਾ ਦੇ ਨੇੜੇ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਤੇ ਸਿੱਖਾਂ ਵਿੱਚ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਇਸ ਵਿੱਚ ਜਾਨ ਮੁਹੰਮਦ ਮਾਰਿਆ ਗਿਆ ਸੀ। ਇਹ ਨਜ਼ਮ Royal Asiatic Society of Great Britis. R Ireland, London, England, ਦੇ ਜਨਰਲ ਵਿੱਚ ਛਪੀ ਸੀ, 1927 ਪੰਨਾ 846-47 ਹੇਠ।

ਤਾਰੀਖ਼-ਇ-ਪੰਜਾਬ ਤੋਹਫ਼ਾਤ-ਉਲ-ਅਹਿਬਾਬ-ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਤ, 1862 ਈ: ਇਸ ਦਾ ਲੇਖਕ ਅਬਦੁਲ ਕਰੀਮ ਹੈ। ਖਕਅ ਵਿੱਚ ਮੌਜੂਦ ਹੈ।

ਇਸ ਵਿੱਚ ਸਿੱਖਾਂ, ਸਿੱਖ ਧਰਮ, ਮਹਾਰਾਜਾ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਉਸ ਦੀ ਵੰਸ਼, ਅੰਗਰੇਜ਼-ਸਿੱਖ ਜੰਗਾਂ ਅਤੇ ਡੋਗਰਿਆਂ ਬਾਰੇ ਤਫ਼ਸੀਲ ਦਰਜ ਹੈ।

ਤਾਰੀਖ਼-ਇ-ਅਹਿਮਦੀ (ਤਵਾਰੀਖ-ਇ-ਅਹਿਮਦ)-ਅਬਦੁਲ ਕਰੀਮ ਮੱਲਵੀ, ਲਿਖਤੀ, 1264-66 ਈ:, ਇਹ ਬਾਅਦ ਵਿੱਚ ਮੁਸਤਫ਼ਾਈ ਪ੍ਰੈਸ ਲੱਖਨੋ, ਵਿੱਚ 1850 ਈ: ਨੂੰ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਤ ਹੋਈ। ਪਪਲਲ ਅਤੇ ਲੱਖਨੋ ਲਾਇਬ੍ਰੇਰੀ ਵਿੱਚ ਮੌਜੂਦ ਹੈ।

ਇਸ ਵਿੱਚ ਅਬਦਾਲੀ-ਸਿੱਖ ਜੰਗ, ਵੱਡਾ ਘੱਲੂਘਾਰਾ ਕੁਪ-ਰਹੀੜਾ ਦਾ ਵਰਨਣ

ਮਿਲਦਾ ਹੈ।

ਤਵਾਰੀਖ਼-ਇ-ਪੰਜਾਬ-ਗੁਲਾਮ ਮਉ-ਦੀਨ-ਲੁਧਿਆਣਵੀ, ਅੱਲਵੀ ਕਾਦਰੀ, ਲਿਖਤੀ, 1848 ਈ:। ਬਮਲਲਇ, ਖਕਅ, ਪਪਲਲ ਅਤੇ ਪਯਲਪ ਵਿੱਚ ਮੌਜੂਦ ਹੈ।

ਭਾਗ ਪਹਿਲਾ ਵਿੱਚ ਸਿੱਖ ਗੁਰੂਆਂ, ਬੰਦਾ ਬਹਾਦਰ, ਸਿੱਖ ਮਿਸਲਾਂ, ਫੂਲਕੀਆ ਪਰਿਵਾਰ, ਸ੍ਰ: ਚੜ੍ਹਤ ਸਿੰਘ, ਸ੍ਰ: ਮਹਾਂ ਸਿੰਘ, ਮਹਾਰਾਜਾ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਬਾਰੇ ਵਿਸਥਾਰ ਨਾਲ ਜ਼ਿਕਰ ਆਇਆ ਹੈ।

ਤਾਰੀਖ਼-ਇ-ਪੰਜਾਬ-ਅਹਿਮਦ ਸ਼ਾਹ ਬਟਾਲਵੀ, ਗੁਰਬਖਸ਼ ਸਿੰਘ ਨੇ ਪੰਜਾਬੀ ਅਨੁਵਾਦ ਕੀਤਾ ਹੈ ਜੋ ਪੰਜਾਬੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਪਟਿਆਲਾ ਨੇ 1969 ਵਿੱਚ ਛਾਪਿਆ ਹੈ।

ਤਾਰੀਖ਼-ਇ-ਮਹਾਰਾਜਾ ਖੜਕ ਸਿੰਘ-ਲਿਖਤੀ, 1896 ਬਿਕ੍ਰਮੀ, ਭਾਈ ਦਿੱਤ ਸਿੰਘ ਲਾਇਬ੍ਰੇਰੀ, ਫ਼ਿਰੋਜ਼ਪੁਰ (ਭਦਸਲਫ਼) ਅਤੇ ਮਹਾਰਾਜਾ (ਮਯਸਪ) ਵਿੱਚ ਮੌਜੂਦ ਹੈ।

ਇਸ ਵਿੱਚ ਮਹਾਰਾਜਾ ਖੜਕ ਸਿੰਘ ਦੇ ਅਹਿਦ ਦੀ ਤਵਾਰੀਖ਼ ਸਾਂਭੀ ਹੋਈ ਹੈ।

ਤਾਰੀਖ਼-ਨਾਮਾ-ਲਿਖਤੀ, ਦੋ ਭਾਗ, ਪੰਨਾ 818

ਪੰਜਾਬ ਤਾਰੀਖ਼ ਮਹਾਰਾਜਾ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਬਗ਼ਾਵਤ ਤੱਕ ਦਰਜ ਹੈ।

ਤਾਰੀਖ਼-ਇ-ਸਿੱਖਾਂ-ਲਿਖਤੀ, ਪਯਲਪ ਵਿੱਚ ਮੌਜੂਦ ਹੈ।

ਫ਼ਾਰਸੀ ਕਵਿਤਾ ਵਿੱਚ ਸਿੱਖ ਇਤਿਹਾਸ ਬਿਆਨ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ ਖ਼ਾਸ ਕਰ ਰਾਜਾ ਧਿਆਨ ਸਿੰਘ ਦੇ ਕਤਲ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਰਾਣੀ ਜਿੰਦ ਕੌਰ ਦੇ ਬਨਾਰਸ ਕੈਦ ਤੱਕ।

ਤਵਾਰੀਖ਼-ਇ-ਜਾਨੀ-ਸ਼ੀਨ-ਇ-ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ-ਲਿਖਤੀ, 1822 ਈ: ਖਬਲਬਪ ਵਿੱਚ ਮੌਜੂਦ ਹੈ।

ਸਿੱਖਾਂ ਅਤੇ ਬੰਦਾ ਬਹਾਦਰ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਪਤਰੇ ਨੰਬਰ 32ਵੇਂ ਵਿੱਚ ਆਇਆ ਹੈ।

ਤਾਰੀਖ਼-ਇ-ਮੁਜ਼ਫ਼ਰੀ-ਅਨਸਾਰੀ ਮੁਹੰਮਦ ਅਲੀ ਖ਼ਾਨ, ਲਿਖਤੀ, 1810 ਈ:, ਬਮਲਲਇ ਅਤੇ ਮਯਲਅ ਆਦਿ ਵਿੱਚ ਮੌਜੂਦ ਹੈ। ਇਕ ਕਾਪੀ ਪਯਲਲ ਵਿੱਚ

ਵੀ ਹੈ।

ਸਿੱਖਾਂ ਦੀ ਮੁਗਲਾਂ ਅਤੇ ਦੁਰਾਨੀਆਂ ਖ਼ਿਲਾਫ਼ ਜੱਦੋ-ਜਹਿਦ ਦਾ ਵਿਸਥਾਰ ਆਇਆ ਹੈ।

ਤਾਰੀਖ਼-ਇ-ਸ਼ਕਰਖਾਨੀ-ਸ਼ਕਰ ਖ਼ਾਨ, ਲਿਖਤੀ, ਬਮਲਲਏ ਵਿੱਚ ਮੌਜੂਦ ਹੈ।

ਇਸ ਵਿੱਚ ਅਹਿਮਦ ਸ਼ਾਹ ਅਬਦਾਲੀ ਹੱਥੋਂ ਸਿੱਖਾਂ ਦੀ ਹਾਰ ਨੂੰ ਬਿਆਨ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ।

ਤਾਰੀਖ਼-ਇ-ਅਹਿਦ-ਇ-ਮਹਾਰਾਜਾ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ-ਵਾ-ਸਰਦਾਰਨ-ਇ-ਖਾਲਸਾ-ਲਿਖਤੀ, ਭਦਸਲਫ਼ ਵਿੱਚ ਮੌਜੂਦ ਹੈ।

ਇਸ ਵਿੱਚ ਮਹਾਰਾਜਾ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਹੋਰ ਸਿੱਖ ਸਰਦਾਰਾਂ ਦਾ ਹਾਲ ਦਰਜ ਹੈ।

ਤਾਰੀਖ਼-ਇ-ਬਾਰਾਂ ਮਿਸਲਾਂ-ਲਿਖਤੀ,

ਤਾਰੀਖ਼-ਇ-ਹਿੰਦ-ਲਿਖਤੀ, 1251 ਹਿਜਰੀ, ਮਯਲਅ ਵਿੱਚ ਮੌਜੂਦ।

ਇਸ ਵਿੱਚ ਬੰਦਾ ਬਹਾਦਰ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਆਇਆ ਹੈ।

ਤਵਾਰੀਖ਼-ਇ-ਕਸ਼ਮੀਰ (ਮਜਮੂ-ਅਲ-ਤਵਾਰੀਖ਼)-ਪੰਡਿਤ ਬੀਰਬਲ ਕਾਚਰੂ (ਇਹ ਕਸ਼ਮੀਰੀ ਪੰਡਿਤ ਸੀ), ਲਿਖਤੀ, 1262 ਹਿਜਰੀ, 1845 ਈ:।

ਕਸ਼ਮੀਰ ਵਿੱਚ ਇਸ ਦੇ ਤਿੰਨ ਨਖਸੇ 2317, 1363 ਅਤੇ 935 ਨੰਬਰਾਂ ਹੇਠ ਦਰਜ ਹਨ। ਇਕ ਨਖਸੇ ਦੇ 413 ਪੱਤਰੇ ਅਤੇ ਦੂਜੇ ਦੇ 152 ਹਨ। ਰਰਲਜਕਸ ਵਿੱਚ ਮੌਜੂਦ ਹਨ। ਖਕਅ ਵਿੱਚ ਵੀ ਹੈ।

ਇਸ ਵਿੱਚ ਕਸ਼ਮੀਰ ਸਿੱਖ ਰਾਜ ਦਾ ਵਿਸਥਾਰ ਨਾਲ ਚਾਨਣਾ ਪਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਖ਼ਾਸ ਕਰ ਪਤਰੇ 190 ਏ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ 282 ਬੀ ਤੱਕ।

ਤਾਰੀਖ਼-ਇ-ਕਸ਼ਮੀਰ-ਅਜਾਇਜ਼ ਨੈਰਾਇਣ ਕੌਲ, ਲਿਖਤੀ, ਪਯਲਲ ਅਤੇ ਖਕਅ ਵਿੱਚ ਮੌਜੂਦ ਹੈ।

ਤਾਰੀਖ਼-ਸਾਦਾਤ-ਜਾਵੀਦ-ਹਰਨਾਮ ਸਿੰਘ (ਗੁਰਦਾਸ ਸਿੰਘ), ਲਿਖਤੀ, 1850 ਈ:। ਇਹ ਬਮਲਲਏ ਵਿੱਚ ਮੌਜੂਦ ਹੈ।

ਇਸ ਵਿੱਚ ਸਿੱਖਾਂ ਅਤੇ ਮਹਾਰਾਜਾ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਦਾ ਵਰਨਣ ਹੈ।

ਤਰਜ਼ਮਾ ਮੁਲਾਕਾਤ-ਇ-ਨਾਨਕ-ਖਵਾਜ਼ਾ ਅਬਦੁਲ ਹਕੀਮ ਖ਼ਾਨ, ਲਿਖਤੀ, ਬਮਲਲਏ ਦੇ 24414 ਨੰਬਰ ਹੇਠ ਮੌਜੂਦ ਹੈ।

ਇਸ ਵਿੱਚ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਦੀਆਂ ਮੁਲਾਕਾਤਾਂ ਦਾ ਹਾਲ, ਜੋ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਰੂਹਾਨੀ ਲੋਕਾਂ ਨਾਲ ਕੀਤੀਆਂ ਸਨ ਜਿਵੇਂ ਮੱਕੇ ਦੇ ਰੁਕਨਦੀਨ, ਸ਼ੇਖ ਸਰਫ਼ ਸਰਹਿੰਦ ਆਦਿ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਹੈ।

ਤੋਫ਼ਾਹ-ਇ-ਅਕਬਰੀ-ਖਵਾਜਾ ਅਬਦੁਲ ਹਕੀਮ, ਲਿਖਤੀ, 1804-05, ਇਹ ਲਿਖਤ ਇੰਗਲੈਂਡ ਦੇ ਇੰਡੀਅਨ ਆਫ਼ਸ, ਲਾਇਬ੍ਰੇਰੀ ਲੰਡਨ (ਏਅਲਲ) ਵਿੱਚ 4009 ਨੰਬਰ ਹੇਠ ਦਰਜ ਹੈ।

ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਤਵਾਰੀਖ਼ ਦੇ ਨਾਲ, ਸਿੱਖਾਂ ਦੀ ਚੜ੍ਹਤ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਆਇਆ ਹੈ।

ਤਾਰੀਖ਼-ਇ-ਝੰਗ ਸਿਆਲ-ਮੌਲਵੀ ਨੂਰ ਮੁਹੰਮਦ ਚੇਲਾਸਿਆਲ, ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਤ, ਅਹਿਮਦੀ ਪ੍ਰੈਸ, ਮੇਰਠ 1863, ਖਕਅ ਅਤੇ ਪਯਲਪ ਵਿੱਚ ਮੌਜੂਦ ਹੈ।

ਸਿੱਖਾਂ ਦਾ ਝੰਗ ਨਾਲ ਸੰਪਰਕ, ਸਿੱਖਾਂ ਦੀਆਂ ਮੁੱਢਲੀਆਂ ਜਿੱਤਾਂ, ਭੰਗੀ ਅਤੇ ਸ਼ੁਕਰਚਕੀਆ ਮਿਸਲਦਾਰਾਂ ਹੇਠ, ਸਿੱਖ-ਸਿਆਲ ਜਦੋ ਜਹਿਦਾਂ, ਮਹਾਰਾਜਾ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਦਾ ਝੰਗ ਫ਼ਤਹਿ ਦਾ ਵਰਨਣ ਆਇਆ ਹੈ।

ਤੁਜ਼ਕਿ-ਜਹਾਂਗੀਰੀ-ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਜਹਾਂਗੀਰ, ਨਵਲਕਿਸ਼ੋਰ ਪ੍ਰੈਸ, ਲਖਨੋਹ।

ਇਹ ਜਹਾਂਗੀਰ ਦੀ ਸ੍ਵੈ-ਜੀਵਨੀ ਹੈ। ਇਸ ਵਿੱਚ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਜਹਾਂਗੀਰ ਦੇ ਕਹਿਣ 'ਤੇ ਤਸੀਹੇ 'ਯਾਸਾ ਅਤੇ ਸਿਆਸਤ' ਤਹਿਤ ਦੇ ਕੇ ਸ਼ਹੀਦ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਡਾ: ਗੰਡਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਪੰਜਾਬੀ ਅਨੁਵਾਦ ਕਰਕੇ ***'ਫੁਲਵਾੜੀ'*** ਲਾਹੌਰ ਵਿੱਚ 1931 ਵਿੱਚ ਸਿੱਖਾਂ ਨਾਲ ਸਬੰਧਿਤ ਭਾਗ ਛਾਪਿਆ। ਮੇਰੀ ਨਿੱਜੀ ਲਾਇਬ੍ਰੇਰੀ ਵਿੱਚ ਇਕ ਕਾਪੀ ਮੌਜੂਦ ਹੈ।

ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ੀ ਅਨੁਵਾਦ ਸ਼ੀਰਨ ਮੂਸਵੀ ਨੇ ਕੀਤਾ ਜੋ ਪੁਸਤਕ Sikh History from Persian Sources editied by J.S. Grewal and Irfan Habib ਵੱਲੋਂ 2001 ਨੂੰ ਛੱਪ ਗਿਆ ਹੈ।

ਤਜ਼ਕਰਾ-ਇ-ਚੁੱਗਤਵੀ (ਤਜ਼ਕਰਾ-ਇ-ਸੁਲਤਾਨ-ਇ-ਚੁੱਗਤਵੀ)- ਮੁਹੰਮਦ ਹਾਦੀ ਕਮਰ ਖ਼ਾਨ, 1136 ਹਿਜਰੀ (1723 ਈ:) ਲਿਖਤੀ, ਮਯਲਅ, ਪਯਲਲ, ਬਮਲਲਏ ਵਿੱਚ ਮੌਜੂਦ ਹੈ।

ਬੰਦਾ ਬਹਾਦਰ ਬਾਰੇ ਵਿਸਥਾਰ ਨਾਲ ਜ਼ਿਕਰ ਹੈ।

ਤਵਾਰੀਖ਼-ਇ-ਇਰਾਬਤ ਖ਼ਾਨੀ (ਤਵਾਰੀਖ਼-ਇ-ਮੁਬਾਰਖ)-ਮਿਰਜ਼ਾ ਮੁਬਾਰਖ ਉਹਨਾਂ ਇਬਾਰਤ ਖ਼ਾਨ, ਲਿਖਤੀ, 1126 ਹਿਜਰੀ ਪਪਲਲ, ਬਮਲਲਣ ਵਿੱਚ ਮੌਜੂਦ ਹੈ।

ਬੰਦਾ ਬਹਾਦਰ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਸਾਥੀ ਸਿੰਘਾਂ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਅਤੇ ਸ਼ਹਾਦਤ ਦਾ ਵਰਨਣ ਹੈ। ਇਕ ਸਿੱਖ ਬੱਚੇ ਦੀ ਸ਼ਹਾਦਤ ਦਾ ਵੀ ਬਿਆਨ ਹੈ।

ਤਵਾਰੀਖ਼-ਇ-ਇਬਰਾਹੀਮ ਖ਼ਾਨ-ਨਵਾਬ ਇਬਰਾਹੀਮ ਖ਼ਾਨ, ਲਿਖਤੀ, 1786 ਈ: ਪਯਲਲ ਦੇ ਨੰਬਰ 26 ਏ ਹੇਠ ਮੌਜੂਦ ਹੈ।

ਸਿੱਖਾਂ ਦੀ ਅਦੀਨਾ ਬੇਗ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ, ਮੁਰਾਦਖਾਨ ਅਤੇ ਸਰਫ਼ਿਰਾਜ਼ ਖ਼ਾਨ ਨੂੰ ਹਰਾ ਕੇ ਸਰ ਬੁਲੰਦ ਖ਼ਾਨ ਨੂੰ ਜਲੰਧਰ ਦੀ ਜੰਗ ਵਿੱਚ ਮਾਰ ਦਿੱਤਾ।

ਤਾਰੀਖ਼-ਇ-ਅਹਿਮਦ ਸ਼ਾਹ ਦੁਰਾਨੀ-ਇਮਾਮ-ਉਦ-ਦੀਨ ਹੁਸੈਨੀ, ਲਿਖਤੀ, ਬਮਲਲਣ, ਖਬਲਬਪ ਵਿੱਚ ਮੌਜੂਦ ਹੈ।

ਸਿੱਖਾਂ ਬਾਰੇ, ਦੂਸਰੇ ਘੱਲੂਘਾਰੇ ਬਾਰੇ, ਅਹਿਮਦ ਖ਼ਾਨ ਦੀ ਸਿੱਖਾਂ ਹੱਥੋਂ ਹਾਰ, ਸ਼ਾਹ ਜ਼ਮਾਨ ਤੇ ਸਿੱਖ, ਰਾਜਾ ਸਾਹਿਬ ਸਿੰਘ, ਪਟਿਆਲਾ, ਸ: ਸ਼ੇਰ ਸਿੰਘ, ਰਾਇ ਸਿੰਘ ਬੁੜੀਆ, ਲਹਿਣਾ ਸਿੰਘ ਲਾਹੌਰ ਆਦਿ ਦਾ ਵਰਨਣ ਆਉਂਦਾ ਹੈ।

ਤਹਿਮਾਸਪਨਾਮਾ-ਤਹਿਮਾਸ ਖਾਨ ਮਸਕੀਨ, ਲਿਖਤੀ, ਬਮਲਲਣ, ਖਬਲਬਪ, ਖਕਅ, ਇਹ ਲਿਖਤ 108 ਹਿੱਸਿਆਂ ਵਿੱਚ ਵੰਡੀ ਹੈ, ਕੁੱਲ ਸਫ਼ੇ 354 ਹਨ। ਵੱਡੇ ਘੱਲੂਘਾਰੇ ਦਾ ਚਸ਼ਮਦੀਦ ਗਵਾਹ। ਸ਼ਹੀਦੀ ਸਿੰਘਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ 25,000 ਲਿਖੀ ਹੈ।

ਦੀਵਾਨ-ਇ-ਮੁਜਰਿਮ-ਮਿਰਜ਼ਾ ਮੁਹੰਮਦ ਮਹਿਦੀ, ਮੁਜਰਿਮ, ਲਿਖਤੀ, ਰਰਲਜਕਸ ਵਿੱਚ ਮੌਜੂਦ ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਟ੍ਰੈਕਟ ਨੰਬਰ 325 ਸਰਕਾਰੀ ਵਿੱਚ ਆਇਆ ਹੈ।

ਇਸ ਵਿੱਚ ਮਹਾਰਾਜਾ ਸ਼ੇਰ ਸਿੰਘ, ਰਾਜਾ ਧਿਆਨ ਸਿੰਘ, ਗੁਲਾਬ ਸਿੰਘ, ਜੋਨ ਲਾਰੈਂਸ ਤੇ ਸ਼ੇਖ਼ ਗੁਲਾਮ ਮਉ-ਦੀਨ ਬਾਰੇ ਵਰਨਣ ਆਇਆ ਹੈ।

ਦਫ਼ਤਰ-ਇ-ਮਾਲ, ਦਫ਼ਤਰ-ਇ-ਫ਼ੌਜ, ਦਫ਼ਤਰ-ਇ-ਤੋਸ਼ਾਖਾਨਾ-ਲਿਖਤੀ, 129 ਬੰਡਲ ਹਨ। ਹਰ ਬੰਡਲ ਵਿੱਚ 3000 ਪੱਤਰੇ ਹਨ।

ਇਸ ਵਿੱਚ ਸਿੱਖ ਸਰਕਾਰ ਦੇ ਰਿਕਾਰਡ ਹਨ, ਜੋ ਅੱਜਕੱਲ੍ਹ ਪੰਜਾਬ ਸਿਵਲ ਸੈਕਟ੍ਰੀਏਟ, ਲਾਹੌਰ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਵਿੱਚ ਮੌਜੂਦ ਹਨ।

ਦੀਵਾਨ-ਇ-ਨਾਨਕ ਸ਼ਾਹ-ਲਿਖਤੀ, 1935 ਈ:, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ

ਦਬਿਸਤਾਨ-ਇ-ਮੁਜ਼ਾਹਿਬ-ਮੋਬਿੱਦ ਜ਼ੁਲਫ਼ਕਾਰ ਅਰ ਦਸਤਾਨੀ ਸਾਸਨੀ, (ਭੁਲੇਖੇ ਨਾਲ ਇਸ ਦਾ ਲੇਖਕ ਮੋਹਸਨ ਫ਼ਾਨੀ ਸਮਝਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ), 1645 ਈ: ਨਵੱਲ ਕਿਸ਼ੋਰ ਪ੍ਰੈਸ, ਕਵਨਪੁਰ, 1904 ਈ: ਵਿੱਚ ਛਪੀ।

ਇਸ ਵਿੱਚ ਗੁਰੂ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਸਾਹਿਬ ਅਤੇ ਗੁਰੂ ਹਰਿਰਾਇ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਵਿਸਥਾਰ ਨਾਲ ਜ਼ਿਕਰ ਹੈ। ਇਹ ਲੇਖਕ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਮਿੱਤਰ ਸੀ ਤੇ ਖਤੋ-ਕਿਤਾਬਤ ਵੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਕਰਦਾ ਸੀ। ਸਿੱਖਾਂ ਦੀਆਂ ਰਹੁਰੀਤਾਂ ਅਤੇ ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਦੇ ਮੁੱਢਲੇ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਬਾਰੇ ਬੜਾ ਚਾਨਣਾ ਪਾਉਂਦੀ ਹੈ।

ਇਸ ਦਾ ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ੀ ਅਨੁਵਾਦ ਸ਼ੀਆ ਅਤੇ ਟ੍ਰੋਇਰ, ਸ੍ਰ: ਉਮਰਾ ਸਿੰਘ ਮਜੀਠੀਆ, ਡਾ: ਗੰਡਾ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਇਰਫ਼ਾਨ ਹਬੀਬ ਨੇ ਕੀਤਾ ਹੈ ਤੇ ਛਪਿਆ ਹੈ। ਪੰਜਾਬੀ, ਅਨੁਵਾਦ ਡਾ: ਗੰਡਾ ਸਿੰਘ, ਸ੍ਰ: ਗੁਰਬਖਸ਼ ਸਿੰਘ ਨੇ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਉਰਦੂ ਅਨੁਵਾਦ ਸ਼ਰਧਾ ਰਾਮ ਫ਼ਿਲੌਰੀ ਨੇ ਲਿਖਤੀ ਕੀਤਾ ਸੀ। ਟਾਕਰੀ ਅਤੇ ਨਾਗਰੀ ਲਿੱਪੀਆਂ ਵਿੱਚ ਵੀ ਅਨੁਵਾਦ ਹੋਇਆ ਹੈ ਜੋ ਸ੍ਰੀ ਨਗਰ ਅਤੇ ਜੰਮੂ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਦੇ ਡੋਗਰੀ ਵਿਭਾਗ ਵਿੱਚ ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਹੈ।

ਦਸਤੂਰ-ਉਲ-ਇਨਸ਼ਾ (ਇਨਸ਼ਾ-ਇ-ਕਲੰਧਰ)-ਯਾਰ ਮੁਹੰਮਦ, ਲਿਖਤੀ 1122 ਹਿਜਰੀ, ਖਕਅ, ਖਬਲਬਪ ਵਿੱਚ ਮੌਜੂਦ ਹੈ। 1837 ਈ: ਨੂੰ ਕਲਕੱਤਾ ਤੋਂ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਤ ਹੋਈ।

ਇਸ ਵਿੱਚ ਬੰਦਾ ਬਹਾਦਰ ਤੇ ਸਾਥੀਆਂ ਬਾਰੇ, ਸਰਹਿੰਦ ਦੇ ਆਸ-ਪਾਸ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਨੇ ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਗ੍ਰਹਿਣ ਕੀਤਾ ਆਦਿ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਹੈ।

ਪ੍ਰਵਾਨਜਾਤ ਸਰਦਾਰ ਚਤਰ ਸਿੰਘ ਅਟਾਰੀ ਵਾਲਾ-ਵਾ-ਦੀਗਰ ਸਰਦਾਰਨ-ਸਰਦਾਰ ਚਤਰ ਸਿੰਘ ਅਟਾਰੀ ਵਾਲਾ, ਲਿਖਤੀ, ਖਕਅ,

ਇਸ ਵਿੱਚ ਪਹਿਲੀ ਤੇ ਦੂਜੀ ਅੰਗਰੇਜ਼-ਸਿੱਖ ਜੰਗਾਂ ਦਾ ਵਰਨਣ ਹੈ। ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਮੁਖੀ ਸਰਦਾਰਾਂ ਦਾ ਵੀ ਜ਼ਿਕਰ ਹੈ।

ਫ਼ਤੂਹਾਤ-ਨਾਮਾ ਸਮੱਦੀ-ਗੁਲਾਮ ਮਉਦੀਨ, ਲਿਖਤੀ, 1135 ਹਿਜਰੀ, ਬਮਲਲਣ ਅਤੇ ਪਯਲਪ ਵਿੱਚ ਮੌਜੂਦ ਹੈ।

ਇਸ ਵਿੱਚ ਬੰਦਾ ਬਹਾਦਰ ਅਤੇ ਸਿੱਖਾਂ ਖ਼ਿਲਾਫ਼ ਸੈਫ਼-ਉਦ-ਦੌਲਾ ਅਬਦਸ ਸੰਮਦ ਖ਼ਾਨ ਦਾ ਜੰਗ ਅਤੇ ਸਿੱਖਾਂ ਦਾ ਦਿੱਲੀ ਵਿੱਚ ਕਤਲੇਆਮ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਹੈ।

ਫ਼ਿਰਹਾਤ-ਉਨ-ਨਸਰੀਲ-ਮੁਹੰਮਦ ਅਸਲਮ ਬਿਨ ਮੁਹੰਮਦ ਹਫ਼ੀਜ਼, ਲਿਖਤੀ, 1184 ਹਿਜਰੀ, 1770-71 ਈ:, ਬਮਲਲਣ, ਪਵਪਪ ਵਿੱਚ ਮੌਜੂਦ ਹੈ।

ਇਸ ਵਿੱਚ ਅਹਿਮਦ ਸ਼ਾਹ ਅਬਦਾਲੀ ਦੇ ਮੁਗਲਾਂ, ਮਰਹੱਟਿਆਂ ਅਤੇ ਸਿੱਖਾਂ ਖ਼ਿਲਾਫ਼ ਹਮਲਿਆਂ ਦੀ ਤਫ਼ਸੀਲ ਬਿਆਨ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ।

ਫ਼ਸਲ-ਉਲ-ਕਲਾਮ-ਸ਼ਾਹ ਹਮਜ਼ਾ, ਲਿਖਤੀ, ਰਸਲਰ ਵਿੱਚ ਹੈ।

ਇਸ ਵਿੱਚ ਸਿੱਖਾਂ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਕੇਵਲ ਤੀਹ ਸਤਰਾਂ ਵਿੱਚ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ।

ਫ਼ਵਾਇਦ-ਇ-ਸਾਫ਼ਵਾਇਆ-ਹਸਨ ਬਿਨ ਇਬਰਾਹੀਮ ਕਜ਼ਵੀਨੀ ਅਬਦੁਲ, ਲਿਖਤੀ, ਬਮਲਲਏ ਵਿੱਚ ਮੌਜੂਦ ਹੈ।

ਇਸ ਵਿੱਚ ਥੋੜ੍ਹੀਆਂ ਬਹੁਤ ਸਿੱਖਾਂ ਦੀ ਅਬਦਾਲੀ ਖ਼ਿਲਾਫ਼ ਲੜਾਈਆਂ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਆਇਆ ਹੈ।

ਮਾਖ਼ਜ਼-ਤਵਾਰੀਖ਼-ਇ-ਸਿੱਖਾਂ-ਡਾ: ਗੰਡਾ ਸਿੰਘ, ਭਾਗ ਪਹਿਲਾ, ਸਹਸਅ, 1949।

ਮਸਨਵੀ-ਇ-ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ-ਲਿਖਤੀ, 1839 ਈ:, ਬੁਦਲਿਨ ਲਾਇਬ੍ਰੇਰੀ, ਔਕਸਫ਼ੋਰਡ, ਇੰਗਲੈਂਡ (ਬਲਅਏ) ਵਿੱਚ ਮੌਜੂਦ ਹੈ।

ਇਸ ਵਿੱਚ ਮਹਾਰਾਜਾ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਹੈ।

ਮਿਰਤ-ਉਲ-ਅਹਿਵਾਲਜਹਾਨਨੁਮਾ-ਲਿਖਤੀ, ਪਜਲਪ, 1802 ਈ:।

ਇਸ ਵਿੱਚ ਪਟਨੇ ਵਿੱਚ ਰਹਿ ਰਹੇ ਸਿੱਖਾਂ ਦਾ ਵਰਨਣ ਆਇਆ ਹੈ।

ਮਿਰਤ-ਇ-ਵਾਰਿਦਾਤ-ਮੁਹੰਮਦ ਸ਼ਫੀ ਬਿਨ ਮੁਹੰਮਦ ਸ਼ਰੀਫ਼ ਵਾਰਦ, ਲਿਖਤੀ, 1142 ਹਿਜਰੀ, ਖਕਅ, ਬਮਲਲਏ ਵਿੱਚ ਮੌਜੂਦ ਹੈ।

ਬੰਦਾ ਬਹਾਦਰ ਅਤੇ ਸਾਥੀਆਂ ਦੀ ਦਿੱਲੀ ਵਿੱਚ ਹੋਈ ਮਾਰਚ-ਜੂਨ 1716 ਈ: ਦੀ ਸ਼ਹਾਦਤ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਹੈ।

ਮੀਜ਼ਾਨ-ਉਲ-ਮੁਮੱਲਕ-ਮਈਜ਼ੁਲਾ ਮੁਹੰਮਦ ਪਿਸ਼ਾਵਰੀ, ਲਿਖਤੀ, 1828 ਈ:, ਬਹਯਵ ਵਿੱਚ ਮੌਜੂਦ ਹੈ।

ਸਿੱਖਾਂ ਬਾਰੇ ਥੋੜ੍ਹੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦਿੱਤੀ ਹੈ ਅਤੇ ਅਬਦਸ ਸ਼ਮਦਖਾਨ ਦੀ ਬੰਦਾਬ ਹਾਦਰ ਉਪਰ ਫ਼ਤਹਿ ਦਾ ਵਰਨਣ ਹੈ।

ਮੁੰਤਖ਼ਬ ਅਖ਼ਬਾਰ-ਇ-ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ-ਲਿਖਤੀ,

ਇਸ ਵਿੱਚ ਮਹਾਰਾਜਾ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ, ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਸਿੱਖ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦਾ ਵਰਨਣ ਹੈ।

ਮੁੰਤਖ਼ਬ-ਉਲ-ਲਬਾਬ-ਮੁਹੰਮਦ ਹਾਸ਼ਮ, ਖਾਫ਼ੀ ਖ਼ਾਨ, 1134 ਹਿਜਰੀ,

ਲਿਖਤੀ, ਏਸਕ ਵਿੱਚ ਮੌਜੂਦ ਹੈ।

ਇਸ ਵਿੱਚ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ, ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਾਰੇ ਵਿਸਥਾਰ ਨਾਲ ਜ਼ਿਕਰ ਆਇਆ ਹੈ। ਉਰਦੂ ਅਨੁਵਾਦ ਮਹਿਮੂਦ ਅਹਿਮਦ ਫ਼ਾਰੂਕੀ ਨੇ ਕੀਤਾ ਹੈ ਜੋ 1963 ਈ: ਵਿੱਚ ਨਫ਼ੀਸ ਅਕੈਡਮੀ, ਕਰਾਚੀ ਨੇ ਛਾਪਿਆ।

ਮੁਕਾਤਬ-ਇ-ਫਕੀਰਾਂ ਅਜ਼ੀਜ਼ੋ-ਓ-ਦੀਨ ਵਾ ਨੂਰ-ਓ-ਦੀਨ-ਫ਼ਕੀਰ ਅਜ਼ੀਜ਼ੋਦੀਨ ਵਾ ਨੂਰ-ਓ-ਦੀਨ, ਲਿਖਤੀ, ਖਕਅ ਅਤੇ ਰਸਲਰ ਵਿੱਚ ਮੌਜੂਦ ਹੈ।

ਇਸ ਵਿੱਚ ਫ਼ਕੀਰ ਭਰਾਵਾਂ ਵਲੋਂ ਯੂਰਪੀਨ ਅਫ਼ਸਰਾਂ ਨੂੰ ਮਹਾਰਾਜਾ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਬਾਰੇ ਹਦਾਇਤਾਂ ਤੇ ਲਿਖੀਆਂ ਚਿੱਠੀਆਂ ਦਰਜ ਹਨ।

ਮੁੰਤਖ਼ਬ-ਉਲ-ਹਕਾਇਕ ਅਮੀਰ-ਉਲ-ਏਮਲਾ-ਅਮੀਰ ਚੰਦ, ਬਮਲਲਏ ਵਿੱਚ ਇਹ ਲਿਖਤ ਪਈ ਹੈ।

ਇਸ ਵਿੱਚ ਮਹਾਰਾਜਾ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਉਸ ਦੇ ਸਿੱਖ ਦਰਬਾਰੀਆਂ ਦੀਆਂ ਚਿੱਠੀਆਂ ਸਾਂਭੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਹਨ।

ਮਿਜ਼ਾਨ-ਇ-ਦਾਨਸ਼-ਅਨੰਦ ਰਾਮ, ਲਿਖਤੀ, 1182 ਹਿਜਰੀ, ਬਮਲਲਏ ਵਿੱਚ ਮੌਜੂਦ ਹੈ।

ਸਿੱਖਾਂ ਬਾਰੇ ਪਤਰਾ ਨੰਬਰ 46-ਏ 'ਤੇ ਜ਼ਿਕਰ ਹੈ।

ਮੁਜਮਾ-ਉਲ-ਅਖ਼ਬਾਰ-ਹਰ ਸੁਖ ਰਾਇ, ਲਿਖਤੀ, 1220 ਹਿਜਰੀ, ਬਮਲਲਏ, ਖਕਅ ਅਤੇ ਦਾਰਉਲੂਮ ਦੇਵਬੰਦ ਯੂ.ਪੀ. (ਦਦਯ) ਵਿੱਚ ਮੌਜੂਦ ਹਨ।

ਇਸ ਵਿੱਚ ਪੰਜਾਬ ਅਤੇ ਸਿੱਖਾਂ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਹੈ।

ਮੁਫ਼ਤਾਹ-ਤੁ-ਤਵਾਰੀਖ਼-ਮੁਨਸ਼ੀ ਦਨੇਸਵਾਰ, 1867-68 ਈ: ਵਿੱਚ ਨੱਵਲ ਕਿਸ਼ੋਰ ਪ੍ਰੈਸ, ਕਵਨਪੁਰ ਵਿੱਚ ਛਪੀ। ਖਕਅ, ਪਪਲਲ ਅਤੇ ਪਯਲਪ ਵਿੱਚ ਮੌਜੂਦ ਹੈ।

ਮੀਰਤ-ਇ-ਦੌਲਤ-ਇ-ਅਬਾਸੀ-ਲਾਲਾ ਦੌਲਤ ਰਾਇ, ਲਿਖਤੀ ਖਕਅ ਵਿੱਚ ਨੰਬਰ 436 ਹੇਠ ਦਰਜ ਹੈ।

ਇਸ ਵਿੱਚ ਸਿੱਖਾਂ ਅਤੇ ਮਹਾਰਾਜਾ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਦੀਆਂ ਜੰਗਾਂ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਹੈ।

ਮੁੰਤਖ਼ਬ-ਉਲ-ਮਸਾਵੀਦਤ-ਮੁਨਸ਼ੀ ਸਾਹਿਬ ਸਿੰਘ, ਲਿਖਤੀ, 1784 ਈ:।

ਮਹਿਰਾਜ-ਨਾਮਾ-ਸਹਿਜ ਰਾਮ ਕੌਲ, ਲਿਖਤੀ, ਰਰਲਜਕਸ ਵਿੱਚ ਮੌਜੂਦ ਹੈ। 1846 ਈ: ਵਿੱਚ ਅੰਗੇ੍ਜ਼ਾਂ ਅਤੇ ਸ਼ੇਖ਼-ਇਮਾਮ-ਉਦ-ਦੀਨ ਦੀਆਂ ਫ਼ੌਜਾਂ ਵਿੱਚ ਲੜਾਈਆਂ ਦਾ ਵਰਨਣ ਹੈ।

ਮਯੱਗਤ-ਉਲ-ਅਹਿਵਾਲ-ਇ-ਜਹਾਨਨਾਮਾ-ਅਹਿਮਦ ਬਿਨ ਮੁਹੰਮਦ ਅਲੀ ਬਿਨ ਮੁਹੰਮਦ ਬਾਕਰ ਅਲ ਅਸਫ਼ਾਨੀ ਅਲ ਬੀਬਹਾਨੀ, ਲਿਖਤੀ, ਇਹ 1810 ਈ: ਦੀ ਲਿਖਤ ਹੈ। ਸਿੱਖਾਂ ਬਾਰੇ ਵੀ ਵਿਸਥਾਰ ਨਾਲ ਜ਼ਿਕਰ ਆਇਆ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਜੀ, ਸਿੱਖਾਂ ਦੀਆਂ ਰਹੁਰੀਤਾਂ ਦਾ ਵਰਨਣ ਹੈ, ਖ਼ਾਸ ਕਰ ਪਤਰੇ ਨੰਬਰ 190 'ਤੇ ਨਲਕ ਵਿੱਚ ਮੌਜੂਦ ਹੈ।

ਬਹਿਰ-ਉਲ-ਮਵਾਜ-ਮੁਹੰਮਦ ਅਲੀ ਖਾਨ ਅਨਸਾਰੀ, ਲਿਖਤੀ, ਖਬਲਬਪ ਅਤੇ ਬਮਲਲਣ ਵਿੱਚ ਮੌਜੂਦ ਹੈ।

ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਦੇ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦਿਆਂ ਦੀ ਸ਼ਹਾਦਤ, ਸਿੱਖ ਰਹੁ-ਰੀਤਾਂ, ਬੰਦਾ ਬਹਾਦਰ ਤੇ ਸਾਥੀਆਂ ਦੀ ਗ੍ਰਿਫ਼ਤਾਰੀ ਤੇ ਸ਼ਹਾਦਤ, ਦੂਸਰਾ ਘੱਲੂਘਾਰਾ ਆਦਿ ਦਾ ਵਰਨਣ ਹੈ।

ਨਿਜ਼ਾਮ-ਉਲ-ਮਲਕ-ਲਿਖਤੀ, ਸਿੱਖਾਂ ਦੀ ਹਾਰ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਹੈ।

ਨਿਹਾਲ ਸਿੰਘ ਹਫ਼ੀਫ਼-ਇਸ ਦੀਆਂ ਤਿੰਨ ਲਿਖਤਾਂ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਡਾ: ਗੰਡਾ ਸਿੰਘ ਨੇ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਸਰਬਾਜ਼-ਇ-ਜਹਾਦ ਅਨ ਹਜ਼ਰਤ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ, ਦਿੱਲੀ, ਨਗਮਾ-ਇ-ਇਰਫ਼ਾਨ (ਤਰਜਮਾ ਜਪੁਜੀ ਸਾਹਿਬ) ਦਿੱਲੀ ਅਤੇ ਗੌਹਿਰ-ਇ-ਰਹਿਤ (ਤਰਜਮਾ ਸੁਖਮਨੀ ਸਾਹਿਬ) ਦਿੱਲੀ।

ਬਅਜ਼-ਨਾਮਾ-ਹਮੀਦ ਉਲਾ, ਇਹ ਬਨਹਾਲ ਪ੍ਰਗਣੇ ਦਾ ਰਹਿਣ ਵਾਲਾ ਸੀ। ਇਸ ਨੇ ਸਿੱਖ ਹਕੂਮਤ (ਕਸ਼ਮੀਰ) ਨੂੰ ਖ਼ੂਬ ਨਿੰਦਣ ਦਾ ਅਭਿਆਸ ਕੀਤਾ। ਇਸ ਨੇ ਮਾਲ੍ਹ ਵਿਭਾਗ ਦੇ ਕਰਮਚਾਰੀਆਂ ਨੂੰ 'ਰੁਸਵਤ ਬਾਬਾ' ਪਟਵਾਰੀ ਲਈ 'ਅਦਾਲਤ ਕੌਲ) ਫ਼ਾਸਟ ਬੱਟ (ਹਰਕਾਰਾ), ਗੁਰੇਜ਼ ਸਿੰਘ (ਮੀਰ ਸ਼ਮਸ਼ੀਰ) ਅਦਬਰ ਸਿੰਘ (ਮੀਰ-ਬਖ਼ਸ਼ੀ), ਸ਼ਾਮਤ ਸਿੰਘ (ਚੀਫ਼ ਪੁਲਿਸ ਮੁੱਖੀ), ਤਾਵਨ ਕੌਲ (ਮੁਨੰਸਫ਼), ਦੀਵਾਲੀ ਦਾਸ (ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਸਟੋਰ ਕੀਪਰ) ਚੁੱਗਲੀ ਬੇਗ (ਨਾਮਾਨਿਗਾਰ) ਆਦਿ ਸ਼ਬਦਾਵਲੀ ਵਰਤੀ ਹੈ। ਇਸ ਦੀ ਇਕ ਕਾਪੀ ਰਰਲਜਕਸ ਵਿੱਚ ਮੌਜੂਦ ਹੈ।

ਯਾਦਗਾਰ-ਇ-ਬਹਾਦਰੀ-ਬਹਾਦਰ ਸਿੰਘ, ਲਿਖਤੀ, ਇਹ ਹਜ਼ਾਰੀ ਮੱਲ ਦਾ ਸਪੁੱਤਰ ਸੀ। ਸਿੱਖਾਂ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਪੱਤਰੇ 441 'ਤੇ ਆਇਆ ਹੈ। 1294 ਹਿਜਰੀ ਦੀ ਲਿਖਤ ਅੱਜਕੱਲ੍ਹ ਬਮਲਲਣ ਵਿੱਚ ਹੈ।

ਯਾਯਾਖਾਨ-ਮੀਰ ਮੰਨਸ਼ੀ ਆ.ਫ਼ ਫ਼ਰਖ਼ਸੀਅਰ, ਲਿਖਤੀ, 1149 ਹਿਜਰੀ, ਖਕਅ ਅਤੇ ਏਸਕ ਵਿੱਚ ਮੌਜੂਦ ਹੈ।

ਇਸ ਵਿੱਚ ਲੇਖਕ ਵੱਲੋਂ ਅੱਖੀਂ ਡਿੱਠੇ ਹਾਲਾਤ ਦਰਜ ਹਨ। ਜਦੋਂ ਗੁਰਦਾਸਪੁਰ ਦੇ ਘੇਰਾ ਹੋਇਆ, ਬੰਦਾ ਬਹਾਦਰ ਅਤੇ ਸਾਥੀਆਂ ਨੂੰ ਗ੍ਰਿਫ਼ਤਾਰ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਕਲਕੱਤੇ ਵਾਲੀ ਕਾਪੀ ਵਿੱਚ ਸਿੱਖਾਂ ਦੀ ਚੜ੍ਹਤ ਦਾ ਹਾਲ ਵਰਨਣ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ।

ਤਬਸੀਰਾਤ-ਉਨ-ਨਾਜ਼ਰੀਨ-ਲਿਖਤੀ, 1768 ਈ:, ਖਕਅ, ਹਸਲਹ, ਏਸਕ ਵਿੱਚ ਮੌਜੂਦ ਹੈ।

ਇਸ ਵਿੱਚ ਲੋਹਗੜ੍ਹ ਦੀ ਲੜਾਈ ਅਤੇ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਸਾਥੀਆਂ ਸਿੰਘਾਂ ਦੀ ਸ਼ਹਾਦਤ ਬਿਆਨ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ।

ਰਿਸਾਲਾ-ਇ-ਨਾਨਕ ਸ਼ਾਹ-ਬੁੱਧ ਸਿੰਘ ਅਰੋੜਾ, ਲਿਖਤੀ, 1178 ਹਿਜਰੀ, ਬਮਲਲਏ, ਮਯਲਅ, ਖਕਅ ਵਿੱਚ ਮੌਜੂਦ ਹੈ।

ਇਸ ਵਿੱਚ ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਦੀ ਸ਼ੁਰੂਆਤ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ 1178 ਹਿਜਰੀ ਤੱਕ ਅਤੇ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ 1178 ਹਿਜਰੀ ਵਿੱਚ ਅਹਿਮਦ ਸ਼ਾਹ ਅਬਦਾਲੀ ਦੇ ਹਮਲਿਆਂ ਦਾ ਵਰਨਣ ਵੀ ਆਇਆ ਹੈ।

ਰਸਾਲਾ-ਇ-ਸਾਹਿਬਨੁਮਾ, ਤਾਰੀਖ਼-ਇ-ਪੰਜਾਬ-ਗਨੈਸ਼ ਦਾਸ ਬਡੇਰਾ ਗੁਜਰਾਤ, ਲਿਖਤੀ, 1847 ਈ:, ਖਕਅ, ਪਯਲਪ ਵਿੱਚ ਮੌਜੂਦ ਹੈ।

ਖ਼ਾਲਸਾ ਕਾਲਜ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵੱਲੋਂ 1965 ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਤ ਕੀਤੀ ਗਈ ਸੀ। ਇਸ ਵਿੱਚ ਪੰਜਾਬ ਦਾ ਇਤਿਹਾਸ ਸ਼ੁਰੂ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ 1847 ਈ: ਤੱਕ ਦਰਜ ਹੈ।

ਰਾਜ ਦਰਸ਼ਨੀ, ਤਵਾਰੀਖ਼ ਰਾਜਾਗਨ-ਇ-ਜੰਮੂ-ਗਨੈਸ਼ ਦਾਸ ਬਡੇਰਾ, ਲਿਖਤੀ, 1847 ਈ:, ਬਮਲਲਏ ਵਿੱਚ ਮੌਜੂਦ ਹੈ।

ਇਹ ਗੁਜਰਾਤ ਵਿੱਚ ਕਾਨੂੰਨਗੋ ਸੀ, ਰਾਜਾ ਗੁਲਾਬ ਸਿੰਘ ਜੰਮੂ ਲੈ ਗਿਆ ਅਤੇ ਦ.ਫ਼ਤਰ ਰਿਆਸਤ ਵਿੱਚ ਨਿਯੁਕਤ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਇਸ ਵਿੱਚ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਹਮਲਿਆਂ ਆਦਿ 1839-43 ਬਿਕ੍ਰਮੀ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਹੈ।

ਰਾਕਿਮ-ਇ-ਆਲਮਗੀਰੀ-ਲਿਖਤੀ, ਰਸਲਰ ਵਿੱਚ ਮੌਜੂਦ ਹੈ। ਇਸ ਵਿੱਚ ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਆਲਮਗੀਰ ਦੀਆਂ ਚਿੱਠੀਆਂ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਇਕ ਦਾ ਸੰਕੇਤ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਦਸਵੇਂ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਵੱਲ ਹੈ।

ਰੁਖਬਾਰਾ-ਇ-ਪੰਜਾਬ-ਲਿਖਤੀ, 1852-53, ਪਯਲਪ ਵਿੱਚ ਮੌਜੂਦ ਹੈ।

ਰੋਜ਼ਨਾਮਚਾ-ਇ-ਰਣਜੀਤ-ਲਿਖਤੀ,1825, ਨਅਦਨਦ ਵਿੱਚ ਮੌਜੂਦ ਹੈ।

ਰੋਜ਼ਨਾਮਚਾ-ਇ-ਸਰਕਾਰ-ਇ-ਖ਼ਾਲਸਾ-ਲਿਖਤੀ, 1847, ਪਯਲਪ ਵਿੱਚ। ਇਸ ਵਿੱਚ ਲਾਹੌਰ ਦਰਬਾਰ ਦੀ ਡਾਇਰੀ 1847 ਦਰਜ ਹੈ।

ਰੋਜ਼ਨਾਮਚਾ-ਇ-ਮਹਾਰਾਜਾ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ-ਲਿਖਤੀ, ਖਬਲਬਪ।

ਰਹੀਮ ਨਾਮਾ-ਰਹੀਮ ਅਲੀ ਖ਼ਾਨ ਬਿਨ ਹਫ਼ੀਜ਼-ਉਦ-ਦੀਦਖਾਨ, ਲਿਖਤੀ, 1850 ਈ:, ਬਮਲਲਏ ਵਿੱਚ ਮੌਜੂਦ ਹੈ।

ਇਸ ਵਿੱਚ ਰੋਹਤਾਸ ਕਿਲ੍ਹੇ ਦੀ ਤਵਾਰੀਖ਼ ਦਰਜ ਹੈ ਅਤੇ ਮਹਾਰਾਜਾ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਦੇ ਦੇਹਾਂਤ ਬਾਰੇ ਵੀ ਵਰਨਣ ਮਿਲਦਾ ਹੈ।

ਰੁਕਾਤ-ਇ-ਮਿਰਜ਼ਾ ਕਾਤਲ-ਮਿਰਜ਼ਾ ਮੁਹੰਮਦ ਹੁਸੇਨ ਬਿਨ ਦਰਗਈ ਮੱਲ, ਲਿਖਤੀ, ਰਸਲਰ ਵਿੱਚ ਮੌਜੂਦ ਹੈ।

ਇਸ ਵਿੱਚ ਜ਼ਮਾਨ ਸ਼ਾਹ ਦਾ ਪੰਜਾਬ ਵੱਲ ਕੂਚ ਅਤੇ ਸਿੱਖਾਂ ਵੱਲੋਂ ਉਸ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਲਈ ਤਿਆਰੀ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਹੈ।

ਵਾਕਿਆ-ਇ-ਤਸਾਲਾਤ-ਇ-ਸਾਹਿਬਾਨ-ਇ-ਅੰਗਰੇਜ਼ ਬਹਾਦਰ ਦਰ ਮੁਲਕ-ਇ-ਮੀਆਂ ਦੋਆਬ-ਮੁਨਸ਼ੀ ਦੁਨੰਕਲ ਸਿੰਘ, ਲਿਖਤੀ, 1234 ਹਿਜਰੀ (1819 ਈ:), ਸਿੱਖਾਂ ਅਤੇ ਮਹਾਰਾਜਾ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਦਾ ਵਰਨਣ ਹੈ।

ਵਾਕਿਆਤ-ਇ-ਸ਼ਾਹ ਸ਼ੁਜਾਹ-ਮਜ਼ਮਾ-ਉਲ-ਬਹਿਰੀਨ ਪ੍ਰੈਸ, ਲੁਧਿਆਣਾ ਵਿੱਚ ਜੂਨ 1864 ਵਿੱਚ ਛਪੀ।

ਪਪਲਲ ਵਿੱਚ ਕਾਪੀ ਮੌਜੂਦ ਹੈ। ਇਸ ਵਿੱਚ ਕੋਹਿਨੂਰ, ਸ਼ਾਹ ਸ਼ੁਜਾਹ ਨੇ ਮਹਾਰਾਜਾ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਭੇਟਾ ਕਰਨ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ, ਮਹਾਰਾਜੇ ਦੀਆਂ ਸੰਧੀਆਂ ਦਾ ਵੀ ਵਰਨਣ ਮਿਲਦਾ ਹੈ।

ਵਾਕਿਆਤ-ਇ-ਜੰਗ-ਇ-ਸਿੱਖਾਂ-ਦੀਵਾਨ ਅਯੁੱਧਿਆ ਪ੍ਰਸਾਦ, ਲਿਖਤੀ, ਖਕਅ ਵਿੱਚ ਪਈ ਹੈ। ਇਸ ਵਿੱਚ ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼-ਸਿੱਖ ਲੜਾਈਆਂ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਹੈ। ਪਯਲਲ ਵਿੱਚ ਵੀ ਕਾਪੀ ਪਈ ਹੈ।

ਵਾਕਿਆਤ-ਇ-ਜ਼ਮਾਨ ਸ਼ਾਹੀ-ਮਿਰਜ਼ਾ ਖਾਨ, ਲਿਖਤੀ, ਖਕਅ ਦੇ ਸਿੱਖ ਇਤਿਹਾਸ ਵਿਭਾਗ ਵਿੱਚ ਨੰਬਰ 432 ਹੇਠ ਦਰਜ ਹੈ।

ਇਸ ਵਿੱਚ ਅਹਿਮਦ ਖਾਨ ਬਾਸ਼ੀ ਦੀ ਸਿੱਖਾਂ ਹੱਥੋਂ ਹਾਰ ਦਾ ਖ਼ੂਬ ਵਰਨਣ ਹੈ।

ਵਾਜਿਜ਼-ਆਲ-ਤਵਾਰੀਖ਼-ਮੁਲਾ ਗੁਲਾਮ ਮੁਹੰਮਦ ਨੱਬੀ, ਨਾਬਸ਼ਾਹ ਸਪੁੱਤਰ ਮੁਲਾ ਮੁਹੰਮਦ ਅਨਵਰ, ਖਾਨਿਆਰ, ਸ੍ਰੀ ਨਗਰ (ਕਸ਼ਮੀਰ) ਦੋ ਕਾਪੀਆਂ ਰਰਲਜਕਸ ਵਿੱਚ ਨੰਬਰ 1948 ਅਤੇ 532 ਹੇਠ ਪਈਆਂ ਹਨ। ਇਹ 1274 ਹਿਜਰੀ, 1857 ਈ: ਦੀ ਲਿਖਤ ਹੈ। ਕਸ਼ਮੀਰ ਦਾ ਇਤਿਹਾਸ ਮੁੱਢ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ 1901 ਈ: ਤੱਕ ਦਰਜ ਹੈ। ਪਰ ਕਸ਼ਮੀਰ ਦੇ ਸਿੱਖਾਂ ਅਤੇ ਸਿੱਖ ਰਾਜ ਦਾ ਵਰਨਣ ਵੀ ਹੋਇਆ ਹੈ।

ਤਬਸੀਰਾਤ-ਅਨ-ਨਾਜ਼ੀਰਨ-ਲਿਖਤੀ, 1768 ਈ:, ਖਕਅ, ਹਸਲਹ, ਇਸਕ ਵਿੱਚ ਕਾਪੀਆਂ ਮੌਜੂਦ ਹਨ। ਇਸ ਵਿੱਚ ਲੋਹਗੜ੍ਹ ਦੀ ਲੜਾਈ ਅਤੇ ਬੰਦਾ ਬਹਾਦਰ ਤੇ ਸਾਥੀ ਸਿੰਘਾਂ ਦੀ ਸ਼ਹਾਦਤ ਦਾ ਵਰਨਣ ਆਇਆ ਹੈ।

ਲੁੱਬ-ਉੱਤ-ਤਵਾਰੀਖ਼-ਲਿਖਤੀ, ਬਮਲਲਏ ਅਤੇ ਨਲਕ ਵਿੱਚ ਮੌਜੂਦ ਹੈ।

ਇਸ ਵਿੱਚ ਸਿੱਖਾਂ ਦਾ ਇਤਿਹਾਸ 1234 ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ 1262 ਹਿਜਰੀ ਤੱਕ ਦਰਜ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ।

ਇਨ੍ਹਾਂ ਫ਼ਾਰਸੀ ਸਰੋਤਾਂ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਉਰਦੂ ਦੇ ਵੀ ਕਈ ਮੁੱਢਲੇ ਸਰੋਤ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਬਾਰੇ ਜ਼ਿਕਰ ਅੱਗੇ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ।

ਸਿੱਖ ਇਤਿਹਾਸ ਦੇ
ਮੁੱਢਲੇ ਉਰਦੂ ਸਰੋਤ

ਸਿੱਖ ਇਤਿਹਾਸ ਦੇ ਮੁੱਢਲੇ ਉਰਦੂ ਸਰੋਤ

ਓਮਦਾ-ਉ-ਤਵਾਰੀਖ-ਲਿਖਤੀ, 1266 ਹਿਜਰੀ, ਅਸਾਫ਼ੀਆਂ, ਤਾਰੀਖ ਉਰਦੂ, ਇਸ ਦਾ ਪੰਜਾਬੀ ਅਨੁਵਾਦ ਅਮਰਵੰਤ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਸੰਪਾਦਨ ਜੇ.ਐਸ. ਗਰੇਵਾਲ, ਇੰਦੂ ਬਾਂਗਾ, ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ, 2001 ਵਿੱਚ ਛਪਿਆ ਹੈ।

ਅਖਬਾਰ-ਇ-ਹਸਨ-ਲਿਖਤੀ, ਬਮਲਲਏ

ਗੌਇਲਾ-ਸਿੱਖ ਜਦੋ ਜਹਿਦ ਦਾ ਵਰਨਣ ਹੈ।

ਅੱਲਾ ਲੋਗ-ਅਖ਼ਤਰ ਹੁਸੈਨ ਸ਼ੇਖਖ, ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ, ਤਾਰਹੀਮ ਪਬਲੀਕੇਸ਼ਨਜ਼ ਹਾਸਲਪੁਰ ਲਾਹੌਰ।

ਇਸ ਵਿੱਚ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਸਾਹਿਬ ਵਲੋਂ ਦਰਬਾਰ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਬੁਨਿਆਦ ਰੱਖਣ ਦੀ ਘਟਨਾ, ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਸ਼ਹਾਦਤ, ਚੰਦੂ ਦੇ ਰੋਲ, ਚੰਦੂ ਦੀ ਸਜ਼ਾ ਦਾ ਹਾਲ, ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ, ਸਿੱਖਾਂ ਤੇ ਅਬਦੁਲ ਸਮਦ ਖਾਂ ਅਤੇ ਜ਼ਕਰੀਆ ਖਾਨ ਨਾਲ ਲੜਾਈਆਂ ਦਾ ਵਰਨਣ ਹੈ।

ਅਹਿਵਾਲ-ਇ-ਕੰਵਰ ਹਿੰਮਤ ਸਿੰਘ-ਲਿਖਤੀ

ਫੂਲਕੀਆ ਪ੍ਰਵਾਰ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਆਇਆ ਹੈ।

ਅਹਿਵਾਲ-ਇ-ਲਛਮਨ ਦਾਸ ਉਰਫ਼ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਚੇਲਾ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਸਾਹਿਬ-ਹਾਕਮ ਰਾਇ

ਇਸ ਵਿੱਚ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਦੀ ਜੀਵਨੀ ਦਰਜ ਹੈ।

ਅਹਿਵਾਲ-ਇ-ਖਾਨਦਾਨ-ਇ-ਸਰਕਾਰ ਪਟਿਆਲਾ-ਗੁਪਾਲ ਸਿੰਘ

ਦੀਵਾਨ ਤੇ ਕੰਵਰ ਹਿਮਤ ਸਿੰਘ, ਲਿਖਤੀ

ਆਮ ਰਿਵਾਜ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ-ਐਡਵਰਡ ਅਗਸਤੁੱਸ, ਪੰਜਾਬ ਸਰਕਾਰੀ ਲਾਹੌਰ, ਪਪਲਲ,

ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਦਾ ਕਾਨੂੰਨ ਅਤੇ ਰਿਵਾਜ ਦਰਜ ਹਨ।

ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਮਹਾਤਮ-ਸੰਗਤ ਪ੍ਰਸ਼ਾਦ।

ਅਰਾਇਸ਼-ਇ-ਮਹਿਫ਼ਲ-ਸ਼ੇਰ ਅਲੀ ਅਫ਼ਰੋਜ਼, ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਕ, ਕਲਕੱਤਾ, 1808

ਇਹ ਫਾਰਸੀ ਦੀ ਲਿਖਤ 'ਖੁਲਾਸ-ਉਤ-ਤਵਾਰੀਖ' ਦਾ ਉਰਦੂ ਅਨੁਵਾਦ ਹੈ।

ਆਇਨ-ਇ-ਅਕਬਰੀ-ਫ਼ਿਦਾ ਅਲੀ ਮੁਹੰਮਦ (ਅਨੁਵਾਦਕ)

ਸਰਕਾਰੀ ਪ੍ਰੈਸ, ਹੈਦਰਾਬਾਦ (ਦੱਖਣ), 1839-39, ਤਿੰਨ ਭਾਗ

ਆਇਨ-ਇ-ਤਿਰਹੁਦ-ਬਿਹਾਰੀ ਲਾਲ ਫ਼ਿਤਰਤ, 1880

ਇਸ ਵਿੱਚ ਉਥੋਂ ਦੇ ਸਿੱਖਾਂ ਦਾ ਵਰਨਣ ਹੈ।

ਆਇਨਾਂ-ਇ-ਬਰਾੜ ਬੰਸ, ਤਾਰੀਖ-ਇ-ਖਾਨਦਾਨ-ਇ-ਫਰੀਦਕੋਟ-ਬਲਬੀਰ ਪ੍ਰੈਸ, ਮਿਤੀ ਰਹਿਤ, ਫ਼ਰੀਦਕੋਟ

ਇਸ ਵਿੱਚ ਫਰੀਦਕੋਟ ਦਾ ਇਤਿਹਾਸ, ਕਪੂਰ ਸਿੰਘ ਕਪੂਰਾ, ਗੁਰੂ ਹਰਿ ਰਾਇ ਸਾਹਿਬ, ਪੰਜ ਗਰੀਆਂ, ਕਪੂਰੇ ਦੇ ਘਰ ਵਿੱਚ,

ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ਾਂ ਨੇ ਪੰਜਾਬ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਲਿਆ-ਭਾਈ ਸੇਵਾ ਸਿੰਘ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ

ਇਬਰਤ ਖਾਲਸਾ-ਭਾਈ ਦਿਆ ਸਿੰਘ, ਲਾਹੌਰ, 1958 ਬਿ.

ਇਨਸਾਬ-ਇ-ਰੂਸਾ-ਇ-ਡੇਰਾ ਇਸਮਾਇਲ ਖਾਨ-ਸ਼ੇਰ ਮੁਹੰਮਦ ਇਬਨ ਮਿਹਰਦਾਦ ਖਾਨ ਵਾਲਦ ਅਜ਼ਾਦ ਖਾਨ, ਲਿਖਤੀ, ਪਜਲਪ,

ਸਿੱਖਾਂ ਦੀਆਂ ਪਹਿਲੀਆਂ ਜਿੱਤਾਂ ਅਤੇ ਮਹਾਰਾਜਾ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਉਸ ਦੇ ਉੱਤਰ ਅਧਿਕਾਰੀਆਂ ਦਾ ਵਰਨਣ ਹੈ।

ਇੰਕਸ਼ਾਫ਼-ਇ-ਹਕੀਕਤ-ਗੰਡਾ ਸਿੰਘ, ਸਿੱਖ ਟ੍ਰੈਕਟ ਸੁਸਾਇਟੀ, ਲਾਹੌਰ, ਟ੍ਰੈਕਟ ਨੰ: 67, ਮਈ, ਜੂਨ, ਜੁਲਾਈ, 1926

ਸਵਾਮੀ ਦਇਆ ਨੰਦ ਦੀ ਪੁਸਤਕ 'ਸਤਿਆਰਥ ਪ੍ਰਕਾਸ਼' ਦੇ ਜਵਾਬ ਵਿੱਚ ਲਿਖੀ ਪੁਸਤਕ ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਸਵਾਮੀ ਨੇ ਸਿੱਖ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਪ੍ਰਤੀ ਕਈ ਦੂਸ਼ਨ ਲਾਏ ਸਨ।

ਏਕ ਰਾਜਾ ਔਰ ਉਸ ਕਾ ਦੌਰਾ-ਬਲਬੀਰ ਸਿੰਘ ਰਾਜਾ

ਫ਼ਰੀਫਕੋਟ, ਬਲਬੀਰ ਪ੍ਰੈਸ, ਫ਼ਰੀਦਕੋਟ, ਅਪ੍ਰੈਲ 1901

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਜੀ ਕੀ ਸਵਾਨ੍ਹਿ-ਉਮਰੀ-ਦਵਾਰਕਾ ਪ੍ਰਸਾਦ ਉਫ਼ਕ, ਇਸਲਾਮੀਆ ਸਟੀਮ ਪ੍ਰੈਸ, ਲਾਹੌਰ, ਮਿਤੀ ਰਹਿਤ

ਇਸ ਵਿੱਚ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਜੀਵਨੀ ਦਰਜ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ।

ਸੀਮਾ-ਇ-ਜ਼ਫ਼ਰ, ਤਾਰੀਖ-ਇ-ਰਿਆਸਤ-ਇ-ਸੰਗਰੂਰ-ਅਬਦੁਲ ਹੱਕ,

ਲਿਖਤੀ, 1885, ਪਪਲਲ

ਇਸ ਵਿੱਚ ਸੰਗਰੂਰ ਰਿਆਸਤ ਦਾ ਇਤਿਹਾਸ ਦਰਜ ਹੈ।

ਸ਼ੇਰੇ-ਇ-ਪੰਜਾਬ ਮਹਾਰਾਜਾ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ-ਅਹਿਮਦ ਦੀਨ, ਹਕੀਮ ਰਾਮ ਕਿਸ਼ਨ, ਲਾਹੌਰੀ ਗੇਟ, ਲਾਹੌਰ, 1926

ਸਫ਼ਰਨਾਮਾ-ਇ-ਅਮੀਨ ਚੰਦ-ਅਮੀਨ ਚੰਦ, ਰੂਪ ਪ੍ਰੈਸ ਲਾਹੌਰ, ਭਾਗ ਪਹਿਲਾ 1854, ਭਾਗ ਦੂਜਾ 1859

ਇਸ ਵਿੱਚ ਸਰਹਿੰਦ, ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਦੇ ਛੋਟੇ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦਿਆਂ ਦੀ ਸ਼ਹੀਦੀ, ਵੱਡਾ ਘੱਲੂਘਾਰਾ, ਸਿੱਖਾਂ ਵਲੋਂ ਜਲੰਧਰ ਦੁਆਬ ਫ਼ਤਹਿ ਕਰਨਾ, ਸ੍ਰ: ਲਹਿਣਾ ਸਿੰਘ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ, ਸਿੱਖ ਗੁਰੂਆਂ, ਮਿਸਲਾਂ, ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼-ਸਿੱਖ ਲੜਾਈਆਂ ਆਦਿ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ।

ਸਰਦਾਰ ਹਰੀ ਸਿੰਘ ਨਲਵਾ ਕੀ ਬਹਾਦਰਾਨਾ ਸਵਾਨੀ ਉਮਰੀ-ਈਸ਼ਰ ਦਾਸ, ਹਕੀਮ ਰਾਮ ਕਿਸ਼ਨ ਲਾਹੌਰ, 1927

ਇਸ ਵਿੱਚ ਸ੍ਰ: ਹਰੀ ਸਿੰਘ ਨਲਵਾ ਦੇ ਜੀਵਨ ਦੇ ਕਈ ਪਹਿਲੂ ਅੰਕਿਤ ਕੀਤੇ ਗਏ ਹਨ।

ਸਿੱਖ ਔਰ ਗੁਰਦੁਆਰੇ-ਭਾਈ ਸੇਵਾ ਸਿੰਘ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ, ਮਿਤੀ ਰਹਿਤ

ਸਿੱਖਾਂ, ਗੁਰਦੁਆਰਿਆਂ, ਸ੍ਰ: ਬਘੇਲ ਸਿੰਘ ਦੀ ਜੀਵਨੀ, ਸਿੱਖ ਗੁਰਦੁਆਰਿਆਂ ਲਈ ਦਿੱਲੀ ਵਿੱਚ ਕੁਰਬਾਨੀ, ਮਹਾਰਾਜਾ ਰਣਬੀਰ ਸਿੰਘ ਜੀ, ਸੀਸ ਗੰਜ ਆਦਿ ਦਾ ਵਰਨਣ ਹੈ।

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਕੇ ਨੌ-ਨਿਹਾਲ-ਸ਼ਮਸ਼ੇਰ ਸਿੰਘ, ਪੁਸਤਕ ਭੰਡਾਰ, ਲਾਹੌਰ, 1924

ਇਸ ਵਿੱਚ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਚਾਰ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦਿਆਂ ਦੀ ਸ਼ਹਾਦਤ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਆਇਆ ਹੈ।

ਸਿੱਖੋਂ ਕਾ ਓਰੂਜ਼-ਵਾ-ਗਰੂਬ-ਸ਼ਿਵ ਪ੍ਰਸਾਦ ਰਾਜਾ, ਨਵਲ ਕਿਸ਼ੋਰ ਪ੍ਰੈਸ, ਲਖਨਊ, 1818

ਇਸ ਵਿੱਚ ਸਿੱਖਾਂ ਦੀ ਚੜ੍ਹਤ ਅਤੇ ਅਚੜ੍ਹਤ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਹੈ।

ਸ਼ਾਨ-ਇ-ਪੁਲੀਸ-ਸੁਨਾਮੀ ਸ਼ਿਭ ਚੰਦਪੁਰੀ, ਪਟਿਆਲਾ, 1932 ਈ:, 1989 ਬਿ.

ਇਸ ਵਿੱਚ ਪੰਜਾਬ ਪੁਲੀਸ ਦੀ ਕਹਾਣੀ ਦਰਜ ਹੈ ਅਤੇ ਲੇਖਕ ਦੀਆਂ

ਸੇਵਾਵਾਂ ਵੀ ਅੰਕਿਤ ਹਨ ਜੋ ਰਿਆਸਤ ਪਟਿਆਲਾ ਦਾ ਪੁਲੀਸ ਮੁੱਖੀ ਰਹਿ ਚੁੱਕਾ ਹੈ।

ਸਿਅਹਤ-ਇ-ਹਿੰਦ-ਰਫ਼ਾ-ਇ-ਆਮ-ਹਫੀਜ਼ ਅਬੱਦਰ ਰਹਿਮਾਨ, ਸਟੀਮ ਪ੍ਰੈਸ, ਲਾਹੌਰ, 1909

ਇਸ ਵਿੱਚ ਕੂਕਾ ਨੇਤਾ ਬਾਬਾ ਰਾਮ ਸਿੰਘ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ, ਲਾਹੌਰ ਅਤੇ ਗੁਜਰਾਂਵਾਲਾ ਦਾ ਵਰਨਣ ਹੈ।

ਸਿੱਖ ਕੌਮ-ਹਸਨ ਨਿਜ਼ਾਮੀ, ਖਵਾਜਾ ਪ੍ਰੈਸ, ਬਟਾਲਾ, 1922

ਇਸ ਵਿੱਚ ਸਿੱਖਾਂ ਬਾਰੇ ਤਫ਼ਸੀਲੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦਰਜ ਹੈ।

ਸ਼ੌਕਤ-ਇ-ਖਾਲਸਾ-ਗੰਡਾ ਸਿੰਘ ਮਸ਼ਰਕੀ ਮੁਨਸ਼ੀ, ਭਾਈ ਦਿਆ ਸਿੰਘ ਐਂਡ ਸੰਨਜ਼, ਲਾਹੌਰ, ਮਿਤੀ ਰਹਿਤ

ਸ਼ੇਰੇ-ਪੰਜਾਬ ਮਹਾਰਾਜਾ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ-ਗੁਲਾਮ ਅਲੀ ਖਾਨ, ਜੇ.ਐਸ. ਸੰਤ ਸਿੰਘ ਐਂਡ ਸੰਨਜ਼, ਲਾਹੌਰ, 1909

ਸ਼ਹੀਦਾਨੇ-ਨਨਕਾਣਾ-ਗੁਰਮੁੱਖ ਸਿੰਘ, ਉਂਕਾਰ ਪ੍ਰੈਸ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ, 1930

ਇਸ ਵਿੱਚ ਨਨਕਾਣਾ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਸ਼ਹੀਦਾਂ, 1921, ਅਕਾਲੀ ਜਦੋਜਹਿਦ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਹੈ।

ਸਵਾਨ੍ਹਿ-ਉਮਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ-ਲਾਲਾ ਦੌਲਤ ਰਾਏ, ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ

ਸਵਾਨ੍ਹਿ-ਉਮਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ-ਦੋਲਤ ਰਾਇ, ਜੇ.ਐਸ.ਸੰਤ ਸਿੰਘ ਐਂਡ ਸੰਨਜ਼, ਲਾਹੌਰ, 1910

ਸ਼ਹੀਦ-ਉਲ-ਖਾਲਸਾ ਬੰਦਾ ਬਹਾਦਰ-ਦੋਲਤ ਰਾਇ, ਜੇ.ਐਸ.ਸੰਤ ਸਿੰਘ ਐਂਡ ਸੰਨਜ਼, ਲਾਹੌਰ, ਮਿਤੀ ਰਹਿਤ

ਸ਼ੇਰੇ ਪੰਜਾਬ ਮਹਾਰਾਜਾ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ-ਮੁਹੰਮਦ ਦੀਨ ਫ਼ੋਕ ਮੁਨਸ਼ੀ, ਰਾਜਪੂਤ ਪ੍ਰਿੰਟਿੰਗ ਪ੍ਰੈਸ ਲਾਹੌਰ, 1905

ਸਰਗਜ਼ਸ਼ਤਇ-ਨਵਾਬ ਨਜੀਬੁੱਦੌਲਾ-ਮੁਹੰਮਦ ਅਬਦੁਲ ਸਾਲਮ ਮੁੰਤਜ਼ਰ ਉਮਰਖੇਲ, ਮੁਸਲਿਮ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਅਲੀਗੜ੍ਹ ਪ੍ਰੈਸ, 1924

ਇਸ ਵਿੱਚ 18ਵੀਂ ਸਦੀ ਦੀ ਮਹੱਤਵਪੂਰਣ ਜਾਣਕਾਰੀ, ਰੋਹਿਲਾ-ਸਿੱਖ ਸੰਬੰਧਾਂ ਦਾ ਵਰਨਣ ਦਰਜ ਹੈ।

ਸਵਾਨੀ-ਹਜ਼ਰਤ ਸੱਯਦ ਅਹਿਮਦ ਬਰੇਲਵੀ-ਮੁਹੰਮਦ ਜਾਫ਼ਰ ਥਾਨਸਰੀ,

ਸੂਫ਼ੀ ਪ੍ਰਿੰਟਿੰਗ ਐਂਡ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਕ ਕਾਹੋ, ਪਿੰਡੀ ਬਾਹੋਦੀਨ।

1826 ਤੋਂ 1831 ਤੱਕ ਬਰੇਲਵੀ ਦੀ ਸਿੱਖਾਂ ਖਿਲਾਫ਼ ਜਦੋਂ ਜਹਿਦ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ।

ਸੁਲਾਤ-ਇ-ਅਫ਼ਗਾਨੀ-ਹਾਜੀ ਮੁਹੰਮਦ ਜ਼ਰਦਾਰ ਖਾਨ, ਨਵੱਲ ਕਿਸ਼ੋਰ ਪ੍ਰੈਸ, ਕੋਵਨਪੁਰ, 1876

ਇਸ ਵਿੱਚ ਅਬਦਾਲੀ ਅਤੇ ਸਿੱਖਾਂ, ਮਹਾਰਾਜਾ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ, ਸਿੱਖਾਂ ਵਲੋਂ ਮੁਰਾਦ ਖਾਨ ਨੂੰ ਹਾਰ, ਕੁਪਰਹੀੜਾ (ਦੂਜਾ ਘਲੂਘਾਰਾ) ਦੀ ਜੰਗ ਦਾ ਵਰਨਣ ਹੈ।

ਸ਼ਹੀਦਾਨਿ ਵਫ਼ਾ-ਅਲ੍ਹਾਯਾਰ ਖਾਂ ਜੋਗੀ, ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਕ, ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਭਾਗ ਪੰਜਾਬ, ਪਟਿਆਲਾ, ਕਈ ਛਾਪਾਂ

ਸਰਹਿੰਦ-ਪਟਿਆਲਾ ਦਾ ਰਿਕਾਰਡ ਹੈ, ਭਾਈ ਬੁੱਢਾ ਸਿੰਘ ਸਰਹਿੰਦ ਅਰਦਾਸ ਕਰਾਈ, ਲਿਖਤੀ

ਹਾਲ-ਇ-ਜੰਗ-ਇ-ਕਾਬੁਲ-ਸਈਦ ਫ਼ਿਦਾ ਹੁਸੈਨ (ਨੱਬੀ ਬਖਸ਼ ਬੁਖਾਰੀ) ਲਿਖਤੀ, 1851, ਬਮਲਲਏ।

ਇਸ ਵਿੱਚ ਮਹਾਰਾਜਾ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਲਾਰਡ ਆਕਲੈਂਡ ਬਾਰੇ ਜ਼ਿਕਰ ਆਉਂਦਾ ਹੈ।

ਹਯਾਤ-ਏ-ਤੱਯਿਬ-ਮੁਲਾਨਾ ਸ਼ਾਹ ਮੁਹੰਮਦ ਇਸਮਾਇਲ ਕੀ ਸਵਾਨੀ ਉਮਰੀ-ਹੈਰਾਤ ਦਹਿਲਵੀ, ਮੌਲਾਨਾ ਮਿਰਜ਼ਾ, ਨਾਜ਼ਮੀ ਪ੍ਰੈਸ, ਦਿੱਲੀ, ਮਿਤੀ ਰਹਿਤ,

ਇਸ ਵਿੱਚ ਸੱਯਿਦ ਅਹਿਮਦ ਬਰੇਲਵੀ ਦੀ ਸਿੱਖਾਂ ਖਿਲਾਫ਼ ਜਹਾਦ 1826-31, ਸਿੱਖਾਂ ਅਤੇ ਵਾਹਬੀਆਂ ਵਿੱਚਕਾਰ ਜੰਗਾਂ ਦਾ ਵਰਨਣ ਹੈ।

ਹਰੀ ਸਿੰਘ ਨਲਵਾ, ਸਰਦਾਰ-ਰਾਮ ਕਿਸ਼ਨ ਲਾਹੌਰੀ ਗੇਟ, ਲਾਹੌਰ, 1927

ਹਿਆਤ-ਇ-ਰਣਜੀਤ-ਮਹਾਰਾਜਾ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਸਾਹਿਬ ਵਾਲੀ-ਇ-ਪੰਜਾਬ ਕੀ ਸਵਾਨੀ ਉਮਰੀ, ਲਾਹੌਰ, 1905

ਹਿਆਤ-ਇ-ਅਲੀ-ਸਵਾਨੀ ਉਮਰੀ ਮਹਾਰਾਜਾ ਹੀਰਾ ਸਿੰਘ-ਭਗਤ ਸਿੰਘ ਬੇਦੀ, ਮੇਰਸੈਂਟਲ ਪ੍ਰੈਸ, ਲਾਹੌਰ, 1925

ਹਿਆਤ-ਇ-ਅਫ਼ਗਾਨੀ-ਮੁਹੰਮਦ ਹਿਆਤ ਖਾਨ ਵਲਦ ਕਰਮਖਾਨ, ਵਾਹ ਨਜ਼ਦੀਕ ਹਸਨ ਅਬਦਾਲ (ਰਾਵਲਪਿੰਡੀ), ਸੰਕਲਨ 1862-65

ਇਸ ਵਿੱਚ ਅਹਿਮਦਸ਼ਾਹ ਅਬਦਾਲੀ ਅਤੇ ਸਿੱਖਾਂ, ਮਲੇਰਕੋਟਲਾ, ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ, ਮਹਾਰਾਜਾ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ, ਸਿੱਖਾਂ ਦੀ ਪਿਸ਼ੌਵਰ ਤੇ ਜਿੱਤ, ਹਰੀ ਸਿੰਘ, ਸਿੱਖਾਂ ਦਾ ਕਤਲੇਆਮ ਤੈਮੂਰ ਸ਼ਾਹ ਸਮੇਂ, ਸਿੱਖਾਂ ਅਤੇ ਅਫ਼ਗਾਨਾਂ ਦਾ ਵਿਸਥਾਰ ਨਾਲ ਵਰਨਣ ਆਇਆ ਹੈ।

ਹੱਕ-ਜੂ-ਯਾ-ਕੁੱਲੀਯਾਤ ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ-ਮਨਜ਼ੂਰ ਹਸਨ ਦਿਹਲਵੀ, ਲੇਖਕ, ਸੰਗਰੂਰ, 1930

ਕੈਫ਼ੀਆਤ-ਇ-ਸਰਦਾਰਾਨ ਅਹਿਲੂਵਾਲਾ-ਅਹਿਲੂਵਾਲਾਜ਼, ਲਿਖਤੀ, ਪਯਲਪ,

ਇਸ ਵਿੱਚ ਆਹਲੂਵਾਲੀਆ ਸਰਦਾਰਾਂ ਬਾਰੇ ਫਾਰਸੀ ਲਿਖਤਾਂ ਤੋਂ ਜਾਣਕਾਰੀ ਇਕੱਠੀ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਨਵਾਬ ਜੱਸਾ ਸਿੰਘ, ਸ੍ਰ: ਨਿਹਾਲ ਸਿੰਘ, ਸ੍ਰ: ਫਤਹਿ ਸਿੰਘ, ਮਹਾਰਾਜਾ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ, ਸ੍ਰ: ਜੱਸਾ ਸਿੰਘ ਰਾਮਗੜ੍ਹੀਆ, ਸ੍ਰ: ਜੋਧ ਸਿੰਘ ਰਾਮਗੜ੍ਹੀਆ ਆਦਿ ਸਰਦਾਰਾਂ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਮਿਲਦਾ ਹੈ।

ਕੈਫ਼ੀਅਤ ਮੁਤਲਿਕ ਜ਼ਾਤ-ਇ-ਖਾਸ ਬਾਬਾ ਖੇਮ ਸਿੰਘ ਸਾਹਿਬ-ਵਾ-ਬਾਬਾ ਸੰਪੂਰਣ ਸਿੰਘ-ਮੁਨਸ਼ੀ ਸੰਤ ਸਿੰਘ, ਲਿਖਤੀ, ਮਈ 1865, ਪਯਲਪ,

ਇਸ ਵਿੱਚ ਬਾਬਾ ਖੇਮ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਸੰਪੂਰਣ ਸਿੰਘ ਦੀਆਂ ਜੀਵਨੀਆਂ ਦਰਜ ਹਨ।

ਕੇਸ-ਭਾਈ ਸੇਵਾ ਸਿੰਘ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ, 1923

ਇਸ ਵਿੱਚ ਵਿਸਥਾਰ ਨਾਲ ਕੇਸਾਂ ਦੀ ਮਹੱਤਤਾ ਅਤੇ ਧਾਰਮਿਕ ਨੁਕਤੇ-ਨਿਗਾਹ ਤੋਂ ਚਾਨਣਾ ਪਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ।

ਕਿਤਾਬ-ਸੈਰ-ਇ-ਪੰਜਾਬ-ਕਾਜੀ ਰਾਇ, ਪਟਿਆਲਾ, ਦੋ ਭਾਗ

ਇਸ ਦਾ ਪੰਜਾਬੀ ਅਨੁਵਾਦ ਗਿ: ਲਾਲ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਸੰਪਾਦਨਾ ਫੌਜਾ ਸਿੰਘ ਨੇ ਕੀਤੀ ਹੈ ਅਤੇ ਪੰਜਾਬੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਪਟਿਆਲਾ ਨੇ 1971 ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਕੀਤੀ।

ਕੈਫੀਆਤ-ਇ-ਮਵਾਜ-ਇ-ਸਰਦਾਰਾਂ-ਇ-ਮਾਲਵਾ, ਲਿਖਤੀ

ਮਾਲਵਾ ਜ਼ਿਲ੍ਹੇ ਦੇ ਸਿੱਖ ਸਰਦਾਰਾਂ ਦੇ ਰਸਮੋ-ਰਿਵਾਜ ਦਰਜ ਹਨ।

ਕਾਰਨਾਮਾ-ਇ-ਨਲਵਾ-ਗੁਪਾਲ ਦਾਸ ਭੰਡਾਰੀ, ਸੂਰਜ ਮਲ ਐਂਡ ਕੋਟੇ, ਅੰਬਾਲਾ ਸ਼ਹਿਰ, 1902

ਇਸ ਵਿੱਚ ਸ੍ਰ: ਹਰੀ ਸਿੰਘ ਨਲਵਾ ਦੀ ਜੀਵਨੀ ਅਤੇ ਕਾਰਨਾਮੇ ਦਰਜ ਹਨ।

ਕਾਰਨਾਮਾ-ਇ-ਨਲਵਾ-ਘਸੀਟਾ ਰਾਮ, ਕੁਤੱਬ ਖਾਨਾ-ਏ-ਟੀ.ਸੀ. ਗੁਜਰਾਤੀ, ਲਾਹੌਰ, 1907

ਕਿਤਾਬ-ਸੇਰ-ਇ-ਪੰਜਾਬ-ਤੁਲਸੀ ਰਾਮ, ਨਵੱਲ ਕਿਸ਼ੋਰ ਪ੍ਰੈਸ, ਲਖਨਹੋ, 1872, ਪਪਲਲ

ਇਸ ਵਿੱਚ ਸਿੱਖ ਗੁਰੂਆਂ, ਗੁਰਦੁਆਰਿਆਂ, ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ, ਐਂਗਲੋ-ਸਿੱਖ ਲੜਾਈਆਂ, ਸਿੱਖ ਮਿਸਲਾਂ ਆਦਿ ਦਾ ਵਿਸਥਾਰ ਨਾਲ ਵਰਨਣ ਹੈ।

ਕਿਸਾ-ਇ-ਹਿੰਦ-ਮਾਸਟਰ ਪਿਆਰੇ ਲਾਲ, ਗੌਵਰਮੈਂਟ ਪ੍ਰੈਸ, ਲਾਹੌਰ, 1878, ਤਿੰਨ ਹਿੱਸੇ,

ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ, ਸਿੱਖ ਲੜਾਈਆਂ, ਗਦਰ ਵਿੱਚ ਸਿੱਖਾਂ ਵਲੋਂ ਨਿਭਾਈ ਭੂਮਿਕਾ ਦੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦਿੱਤੀ ਹੈ।

ਕੈਫ਼ੀਆਤ-ਇ-ਬੁਲੰਦ ਸ਼ਹਿਰ-ਕੰਵਰ ਲਛਮਣ ਸਿੰਘ, ਮਸਦਰ-ਉਲ-ਨਵਾਦਾਰ ਪ੍ਰੈਸ, ਆਗਾ, 1876

ਇਸ ਵਿੱਚ ਨਜੀ-ਬੁੱਦੋਲਾ, ਸਾਲਬੱਤ ਖਾਨ ਅਤੇ ਸਿੱਖਾਂ ਦਾ ਵਰਨਣ ਹੈ।

ਖਿਦਮਤ-ਇ-ਸਰਕਾਰ-ਪਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਖੇਮਕਰਨੀ, ਲਿਖਤੀ, ਪਟਿਆਲਾ, ਮਿਤੀ-ਹੀਨ,

ਇਸ ਵਿੱਚ ਐਂਗਲੋ-ਸਿੱਖ ਲੜਾਈ, 1857-58 ਦਾ ਗਦਰ ਅਤੇ ਕੂਕਾ ਲਹਿਰ 1872 ਦਾ ਵਰਨਣ ਹੈ।

ਖੁਲਾਸਾ-ਇ-ਅਹਿਵਾਲ-ਇ-ਖਾਨਦਾਨ-ਇ-ਰਾਜਾ-ਇ-ਕਿਸ਼ਤਵਾਰ, ਪੰਡਤ ਸੀਤਾ ਰਾਮ, ਲਿਖਤੀ, ਪਯਲਪ

ਸਿੱਖਾਂ ਦੀਆਂ ਪਹਿਲੀਆਂ ਜਿੱਤਾਂ, ਸ੍ਰ: ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਜੰਮੂ ਖਾਨਦਾਨਾਂ ਖਾਸਕਰ ਰਾਜਾ ਗੁਲਾਬ ਸਿੰਘ ਡੋਗਰਾ ਦਾ ਵਰਨਣ ਹੈ।

ਖੁਰਸ਼ੀਦ ਖਾਲਸਾ-ਨਿਹਾਲ ਸਿੰਘ ਗੁਰਮੁੱਖ ਸਿੰਘ ਬਾਵਾ, ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ, ਲਾਹੌਰ ਅਤੇ ਜਲੰਧਰ, 1892

ਇਸ ਵਿੱਚ ਸਿੱਖ ਇਤਿਹਾਸ; ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਆਧੁਨਿਕ ਸਮੇਂ ਤੱਕ, ਖਾਲਸਾ ਪੰਥ, ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ, ਬੁੱਢਾ ਦਲ, ਬਾਰਾਂ ਮਿਸਲਾਂ, ਮਹਾਰਾਜਾ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਉੱਤਰ ਅਧਿਕਾਰੀ, ਪੰਜਾਬ ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ਾਂ ਹੇਠ, ਨਾਮਧਾਰੀ (ਕੂਕਾ) ਲਹਿਰ।

ਗੋਸ਼ਾ-ਇ-ਪੰਜਾਬ-ਰਾਧਾ ਕਿਸ਼ਨ, ਪੰਜਾਬੀ ਪ੍ਰੈਸ, ਲਾਹੌਰ, 1861

ਇਸ ਵਿੱਚ ਸਿੱਖ ਗੁਰੂਆਂ, ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ, ਚਮਕੌਰ ਦੀ ਜੰਗ, ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦਿਆਂ ਦੀ ਸ਼ਹਾਦਤ, ਬੰਦਾ ਬਹਾਦਰ ਵਲੋਂ ਸਰਹਿੰਦ ਤੇ ਫ਼ਤਹਿ, ਸਿੱਖਾਂ ਦੀਆਂ ਪਹਿਲੀਆਂ ਜਿੱਤਾਂ, ਥਨੇਸਰ ਦੇ ਸਰਦਾਰ, ਕਾਲਸੀਆ, ਪਟਿਆਲਾ, ਨਾਭਾ ਅਤੇ ਜੀਂਦ, ਸਰਦਾਰਾਂ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਵਿਸਥਾਰ ਨਾਲ ਆਇਆ ਹੈ।

ਗੁਲਸ਼ਨ-ਇ-ਪੰਜਾਬ-ਸਈਦ ਮੁਹੰਮਦ ਲਤੀਫ਼, ਲਿਖਤੀ, ਪਪਲਲ

ਗੰਜ-ਇ-ਸ਼ਹੀਦਾਂ-ਅਲ੍ਹਾ ਯਾਰ ਖਾਨ ਜੋਗੀ ਰਹਿਮਾਨੀ, ਸਕੱਤਰ ਮੁਮਮਤ ਫੰਡ, ਚਮਕੌਰ ਸਾਹਿਬ, ਚਮਕੌਰ

ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਵੱਡੇ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦਿਆਂ ਬਾਬਾ ਅਜੀਤ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਬਾਬਾ ਜੁਝਾਰ ਸਿੰਘ ਦੀ ਚਮਕੌਰ ਦੇ ਯੁੱਧ ਵਿੱਚ ਸ਼ਹਾਦਤ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ।

ਗੁਰ ਪ੍ਰਕਾਸ਼-ਅਰਜਨ ਸਿੰਘ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ, 1910

ਇਸ ਵਿੱਚ ਸਿੱਖ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ 'ਤੇ ਚਾਨਣਾ ਪਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ।

ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਮਹਿਰਾਜ ਦੀ ਸਵਾਨੀ ਉਮਰੀ-ਇਕ ਸਿੱਖ, ਨਵਲ ਕਿਸ਼ੋਰ ਪ੍ਰੈਸ ਲਾਹੌਰ, 1904

ਗੁਲਦਸਤਾ-ਇ-ਕਸ਼ਮੀਰ-ਹਰਗੋਪਾਲ ਕੌਲ ਖਾਸਤਾ, ਆਰੀਆ ਪ੍ਰੈਸ ਲਾਹੌਰ, 1883, ਤਿੰਨ ਭਾਗ

ਇਸ ਵਿੱਚ ਸ਼ੁਰੂ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਅਖ਼ੀਰ ਤੱਕ ਕਸ਼ਮੀਰ ਦਾ ਇਤਿਹਾਸ ਦਰਜ ਹੈ। ਸਿੱਖ ਰਾਜ ਦਾ ਵਿਸਥਾਰ ਅਤੇ ਕਸ਼ਮੀਰ ਦੇ ਰਸਤਿਆਂ ਦੀ ਨਿਸ਼ਾਨ ਦਹੀ ਵੀ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ।

ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਰਕਾਬ ਗੰਜ ਦਿੱਲੀ ਕੇ ਖ਼ਤਰਨਾਕ ਹਾਲਾਤ-ਰਈਸ ਹਰਚੰਦ ਸਿੰਘ ਲਾਇਲਪੁਰੀ, ਬ੍ਰਹਮਣ ਸਟੀਮ ਪ੍ਰੈਸ, ਲਾਹੌਰ, 1914

ਇਸ ਵਿੱਚ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਰਕਾਬ ਗੰਜ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਇਤਿਹਾਸ ਅਤੇ ਹਾਲਾਤ ਦਰਜ ਹਨ।

ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਖਾਸ-ਦਿਆ ਸਿੰਘ ਐਂਡ ਸੰਨਜ਼, ਲਾਹੌਰ, ਮਿਤੀ ਰਹਿਤ

ਇਸ ਵਿੱਚ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਦੇ ਸਾਰੇ ਗੁਰਦੁਆਰਿਆਂ ਦੀ ਤਵਾਰੀਖ ਦਰਜ ਹੈ।

ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਕੀ ਜੀਵਨ ਚਰਿੱਤਰ-ਗੁਰਮੁੱਖ ਸਿੰਘ, ਪਿੰਡੀ ਦਾਸ ਪੁਸਤਕ ਭੰਡਾਰ, ਲਾਹੌਰ, 1903

ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਕੀ ਸਵਾਨੀ ਉਮਰੀ-ਹਕੀਮ ਰਾਮ ਕਿਸ਼ਨ, ਲਾਹੌਰ, 1919

ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਔਰ ਵੇਦ-ਪ੍ਰੋ: ਜੋਧ ਸਿੰਘ, ਵਜੀਰ-ਇ-ਹਿੰਦ ਪ੍ਰੈਸ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ।

ਇਹ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਦਾ ਵੇਦਾਂ ਪ੍ਰਤੀ ਨਜ਼ਰੀਏ ਦਾ ਸ਼ੋਧ ਪ੍ਰਬੰਧ ਹੈ।

ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਕਾ ਜੀਵਨ ਚਰਿੱਤਰ-ਤੇਗ਼ ਬਹਾਦਰ, ਪੁਸਤਕ ਭੰਡਾਰ, ਲਾਹੌਰ, 1903

ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਕੀ ਸਵਾਨ੍ਹਿ ਉਮਰੀ-ਦਿਆ ਰਾਮ, ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ, ਹਕੀਮ ਰਾਮ ਕਿਸ਼ਨ, ਲਾਹੌਰ, ਮਿਤੀ ਰਹਿਤ

ਚੰਮਨ-ਇ-ਸ਼ਹਾਦਤ ਕੀ ਚੰਦ ਕਲੀਆਂ-ਮਾਸਟਰ ਗੁਰਬਖ਼ਸ਼ ਸਿੰਘ (ਰੋਪੜ), ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਕ ਲੇਖਕ, ਦਸੰਬਰ, 1922

ਇਸ ਵਿੱਚ 'ਗੁਰੂ ਕੇ ਬਾਗ' ਦੇ ਹਾਲਾਤ ਦਰਜ ਹਨ।

ਜੱਸਾ ਸਿੰਘ (ਆਹਲੂਵਾਲੀਆ)-ਬਿਨੋਦ, ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ, ਗਨਯਅ

ਜੱਜਮੈਂਟ ਇਨ ਦੀ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸ਼ਾਹੀ ਗੰਜ, ਲਾਹੌਰ ਕੇਸ, 1936

ਜਪੁਜੀ, ਜਨਮਸਾਖੀ-ਵਾ-ਗੁਰ-ਬਿਲਾਸ ਹਰ ਸੁੱਖ ਰਾਇ, ਗੋਬਿੰਦ ਸਹਾਏ ਮਨੈਸ਼ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਪ੍ਰੈਸ, ਲਾਹੌਰ, ਮਿਤੀ ਰਹਿਤ

ਇਸ ਵਿੱਚ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਅਤੇ ਹੋਰ ਗੁਰੂਆਂ ਬਾਰੇ ਵਰਨਣ ਹੈ। ਜਪੁਜੀ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਅਨੁਵਾਦ ਵੀ ਦਰਜ ਹੈ।

ਜੰਗਨਾਮਾ ਲਾਹੌਰ ਸਿੰਘਾਂ-ਵਾ-ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ਾਂ-ਕਾਨ੍ਹ ਸਿੰਘ ਬੰਗਾ (ਜਲੰਧਰ) ਲਿਖਤੀ, ਪਯਲਪ,

ਇਸ ਵਿੱਚ ਪਹਿਲੀ ਐਂਗਲੋ-ਸਿੱਖ ਜੰਗ ਦਾ ਵਰਨਣ ਹੈ।

ਜਪੁਜੀ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਉਰਦੂ ਤਰਜਮਾ-ਗੰਡਾ ਸਿੰਘ, ਮਸ਼ਰਕੀ ਮੁਨਸ਼ੀ, ਭਾਈ ਦਿਆ ਸਿੰਘ ਐਂਡ ਸਨਜ਼, ਲਾਹੌਰ, ਮਿਤੀ ਰਹਿਤ,

ਜੁਗਰਾਫ਼ੀਆ ਪਟਿਆਲਾ-ਗਨੇਸ਼ ਲਾਲ, ਲਾਹੌਰ, 1881

ਜਲੰਧਰ ਐਂਡ ਕਾਂਗੜਾ-ਲਿਖਤੀ, ਬਮਲਲਏ

ਕਾਂਗੜਾ ਅਤੇ ਜਲੰਧਰ ਦਾ ਇਤਿਹਾਸ ਅੰਕਿਤ ਹੈ।

ਜਨਰਲ ਹਰੀ ਸਿੰਘ ਨਲਵਾ-ਨਰੈਣ ਦਾਸ, ਮੁਫਿਦ-ਇ-ਆਮ ਪ੍ਰੈਸ, ਲਾਹੌਰ, ਮਿਤੀ ਰਹਿਤ

ਜਪੁਜੀ (ਅਨੁਵਾਦ)-ਮਧੂ ਸੂਦਨ ਸਿੰਘ, ਦਿਹਾਤੀ ਪ੍ਰੈਸ, ਹੰਗੋਲੀ

ਜਨਮ ਸਾਖੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ-ਹਕੀਮ ਰਾਮ ਕਿਸ਼ਨ, ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਸਟੀਮ ਪ੍ਰੈਸ, ਲਾਹੌਰ, 1919

ਜੱਟ ਇਤਿਹਾਸ-ਚੌਧਰੀ ਰਾਮ ਲਾਲ, ਜਾਟ ਮਹਾਂ ਸਭਾ, ਲੁਧਿਆਣਾ, 1941

ਤਵਾਰੀਖ-ਇ-ਰਾਜਗਾਨ-ਇ-ਹੰਦੂਰ (ਸਿੱਖ ਨਾਮਾ)-ਰਾਜਾ ਉਜਾਗਰ ਸਿੰਘ, ਲਿਖਤੀ, 1867, ਪਜਲਪ

ਸਿੱਖਾਂ ਨੇ ਪਹਾੜੀ ਇਲਾਕੇ ਹਿੰਡੋਰ, ਕਾਂਗੜਾ, ਨਾਲਾਗੜ੍ਹ, ਰੋਪੜ ਆਦਿ ਨੂੰ ਫ਼ਤਹਿ ਕੀਤਾ।

ਤਾਰੀਖ਼-ਇ-ਦਰਬਾਰ ਸਾਹਿਬ-ਊਧਮ ਸਿੰਘ, ਪੈਸਾ ਅਖਬਾਰ ਪ੍ਰੈਸ, ਲਾਹੌਰ, 1920

ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਦੇ ਦਰਬਾਰ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਵਰਨਣ ਹੈ।

ਤਾਰੀਖ-ਇ-ਸਿਆਲਕੋਟ-ਅਮੀਨ ਚੰਦ, ਪੰਜਾਬ ਸਰਕਾਰ, ਕੋਹਿ-ਨੂਰ ਪ੍ਰੈਸ, ਬ੍ਰਾਂਚ ਕਾਂਗੜਾ, 1867

ਅਫ਼ਗਾਨਾਂ ਨੂੰ 1785 ਈ: ਵਿੱਚ, ਸਿੱਖਾਂ ਨੇ ਸਿਆਲਕੋਟ ਤੋਂ ਕੱਢਿਆ, ਮਹਾਰਾਜਾ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਦੀ ਭੰਗੀ ਸਰਦਾਰਾਂ ਨਾਲ ਲੜਾਈ, ਸ੍ਰ: ਚੜ੍ਹਤ ਸਿੰਘ (ਦਾਦਾ ਸ੍ਰ: ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ) ਦੀ ਖਾਹੀਪੁਰ 'ਚ ਸਮਾਧ ਆਦਿ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਹੈ।

ਤਾਰੀਖ-ਇ-ਅਫ਼ਗਾਨਿਸਤਾਨ-ਓ-ਸਿੰਧ-ਅਸ਼ਰਫ਼ ਅਲੀ, ਫਜ਼ਲ-ਓ-ਦੀਨ ਕਸ਼ਮੀਰ ਪ੍ਰੈਸ, ਬੰਬਈ, 1845, ਲਿਖਤੀ, ਹਸਲਹ

ਇਸ ਵਿੱਚ ਮਹਾਰਾਜਾ ਸ਼ੇਰ ਸਿੰਘ, ਦੇਹਾਂਤ, ਹੀਰਾ ਸਿੰਘ ਆਦਿ ਬਾਰੇ ਅੰਕਿਤ ਹੈ।

ਤਾਰੀਖ਼-ਇ-ਅਫ਼ਗਨ੍ਹਾ-ਸੱਯਦ ਜ਼ਹੂਰੁਲਹਸਨ ਮੋਸਵੀ, ਮਿਤੀ ਹੀਨ, ਕੌਮੀ ਪ੍ਰੈਸ ਦੇਹਲੀ ਛੱਤਾ ਲਾਲ ਮੀਆਂ, ਇਸ ਵਿੱਚ ਸਿੱਖਾਂ ਅਤੇ ਅਬਦਾਲੀ ਦੇ ਹਾਲਤ ਦਰਜ ਹਨ। ਤੁਆਸਬ ਵਿੱਚ ਡੁੱਬ ਕੇ ਲਿੱਖੀ ਹੈ ਕਿਤਾਬ।

ਤਾਰੀਖ-ਇ-ਸਿਧੂ ਬਰਾੜਾਂ ਖਾਨਦਾਨ-ਇ-ਫੂਲ ਵਾਰ-ਵਾ-ਰੁਸਾਹ-ਇ-ਇਨ-ਰੂਹ-ਇ-ਸਤਲੁਜ-ਅਤਰ ਸਿੰਘ (ਰਾਈਸ ਆਫ਼ ਬਹਾਦਰ), ਲਿਖਤੀ, ਪਪਲਲ

ਇਸ ਵਿੱਚ ਸਿੱਧੂ ਬਰਾੜਾਂ, ਫੂਲਕੀਆ ਖਾਨਦਾਨ, ਪਟਿਆਲਾ, ਨਾਭਾ, ਜੀਂਦ, ਫਰੀਦਕੋਟ ਆਦਿ ਸਿੱਖ ਸਰਦਾਰਾਂ ਦਾ ਵਰਨਣ ਹੈ।

ਤਾਰੀਖ-ਇ-ਗੁਜਰਾਤ-ਮਿਰਜ਼ਾ ਮੁਹੰਮਦ ਅਜ਼ੀਮ ਬੈਗ, ਪੰਜਾਬ ਸਰਕਾਰ, ਵਿਕਟੋਰੀਆ ਪ੍ਰੈਸ, ਲਾਹੌਰ, 1870, ਪਪਲਲ

ਇਸ ਵਿੱਚ ਅਫ਼ਗਾਨ ਅਤੇ ਸਿੱਖਾਂ ਵਿਚਕਾਰ 1764 ਤੋਂ 1799 ਈ: ਤੱਕ ਹੋਈਆਂ ਲੜਾਈਆਂ, ਦੂਜੀ, ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼-ਸਿੱਖ ਜੰਗ, ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਹੇਠ ਗੁਜਰਾਤ, ਚੜ੍ਹਤ ਸਿੰਘ 1849, ਸ੍ਰ: ਗੁੱਜਰ ਸਿੰਘ, ਚੜ੍ਹਤ ਸਿੰਘ, ਮਹਾਂ ਸਿੰਘ, ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ, ਜੋਧ ਸਿੰਘ ਆਦਿ ਦਾ ਵਰਨਣ ਹੈ।

ਤਾਰੀਖ-ਇ-ਹਜ਼ਾਰਾ-ਮਿਰਜ਼ਾ ਮੁਹੰਮਦ ਅਜ਼ੀਮ ਬੈਗ, ਪੰਜਾਬ ਸਰਕਾਰ, ਵਿਕਟੋਰੀਆ ਪ੍ਰੈਸ ਲਾਹੌਰ, 1874, ਪਪਲਲ

ਇਸ ਵਿੱਚ ਮਹਾਰਾਜਾ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ, ਸ੍ਰ: ਮੱਖਣ ਸਿੰਘ, ਅਟਕ ਅਤੇ ਕਸ਼ਮੀਰ ਦੀ ਫ਼ਤਹਿ, ਸ੍ਰ: ਹੁਕਮਾ ਸਿੰਘ ਚਿਮਨੀ, ਸ੍ਰ: ਅਮਰ ਸਿੰਘ ਮਜੀਠੀਆ, ਸ੍ਰ: ਹਰੀ ਸਿੰਘ ਨਲਵਾ ਅਤੇ ਉਸ ਦੀਆਂ ਲੜਾਈਆਂ, ਜਮਰੌਦ ਦੀ ਲੜਾਈ, ਸ੍ਰ: ਮਹਾਂ ਸਿੰਘ, ਸ੍ਰ: ਲਹਿਣਾ ਸਿੰਘ ਸੰਧੇਵਾਲੀਆ, ਸ੍ਰ: ਤੇਜਾ ਸਿੰਘ, ਮਹਾਰਾਜਾ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਦਾ ਦੇਹਾਂਤ, ਮਹਾਰਾਜਾ ਸ਼ੇਰ ਸਿੰਘ, ਕੰਵਰ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ, ਮਹਾਰਾਜਾ ਦਲੀਪ ਸਿੰਘ, ਦੂਜੀ ਸਿੱਖ ਲੜਾਈ, ਸਈਦ ਅਹਿਮਦ ਸ਼ਾਹ ਦਾ ਸਿੱਖਾਂ ਖਿਲਾਫ਼ ਜਹਾਦ ਆਦਿ ਦਾ ਬਾਖੂਬੀ ਵਰਨਣ ਹੈ।

ਤਾਰੀਖ-ਇ-ਜਿਹਲਮ-ਮਿਰਜ਼ਾ ਮੁਹੰਮਦ ਅਜ਼ੀਮ ਬੈਗ, ਪੰਜਾਬ ਸਰਕਾਰ, ਆਰੀਆ ਪ੍ਰੈਸ ਲਾਹੌਰ, 1870

ਇਸ ਵਿੱਚ ਜ਼ਿਲਾ ਜਿਹਲਮ ਅਤੇ ਉਥੋਂ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਇਤਿਹਾਸ ਦਰਜ ਹੈ।

ਤਾਰੀਖ਼ ਦਸਾਂ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ-ਗਿਆਨੀ ਸੰਤ ਸਿੰਘ, ਚੱਤਰ ਸਿੰਘ, ਜੀਵਨ ਸਿੰਘ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ, ਮਿਤੀ ਰਹਿਤ

ਇਸ ਵਿੱਚ ਦਸ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਦਾ ਇਤਿਹਾਸ ਦਰਜ ਹੈ।

ਤਹਿਕੀਕ-ਇ-ਸਿੱਖਾਂ-ਵਾ-ਦਸਤੂਰ-ਉਲ-ਅਮਾਨ-ਇ-ਮੁਮਾਲਿਕ ਮਾਫ਼ੂਜ਼ਾ-ਸਰੂਪ ਲਾਲ ਕਾਨੂੰਨਗੋ, ਲਿਖਤੀ, 1865, ਖਕਅ, ਪਪਲਲ,

ਇਸ ਵਿੱਚ ਸਿੱਖ ਇਤਿਹਾਸ, ਮਿਸਲਾਂ ਦਾ ਸਮਾਂ, ਰਹੁ-ਰੀਤਾਂ, ਸਿੱਖ ਸਿਆਸਤ 1833 ਤੋਂ 1864 ਤੱਕ, ਇਹ ਬਹੁਤ ਹੀ ਮਹੱਤਵਪੂਰਣ ਲਿਖਤ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਲਾਸਾਨੀ ਸਾਮਿਗਰੀ ਹੈ ਜੋ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਲਿਖਤ ਵਿੱਚ ਨਹੀਂ। ਕਪੂਰਥਲਾ ਰਿਆਸਤ,

ਸ੍ਰ: ਜੱਸਾ ਸਿੰਘ ਆਹਲੂਵਾਲੀਆ, ਡਲੇਵਾਲੀਆ ਮਿਸਲ, ਨਿਸ਼ਾਨਵਾਲੀਆ ਮਿਸਲ, ਭੰਗੀ ਮਿਸਲ, ਸ੍ਰ: ਗੰਡਾ ਸਿੰਘ, ਫੂਲ ਪ੍ਰਵਾਰ ਪਟਿਆਲਾ, ਨਾਭਾ, ਜੀਂਦ, ਕੈਥਲ, ਸਨਦਾਂ ਅਤੇ ਪ੍ਰਵਾਨੇ, ਰਹੁ-ਰੀਤਾਂ ਆਦਿ ਦਰਜ ਹਨ।

ਤਵਾਰੀਖ ਮਜ਼ਮੂਆ-ਇ-ਰਿਆਸਤ-ਹਾਇ-ਕੋਹਸਤਾਨ-ਇ-ਪੰਜਾਬ-ਹਰਦਿਆਲ ਸਿੰਘ, ਵਿਦਿਆ ਭੂਸ਼ਨ ਪ੍ਰੈਸ, ਮੁਰਾਦਾਬਾਦ, 1886

ਇਸ ਦੇ ਤਿੰਨ ਭਾਗ ਹਨ। ਪਹਿਲੇ ਭਾਗ ਵਿੱਚ ਦੇਸਾ ਸਿੰਘਾ ਮਜੀਠੀਆ, ਮਹਾਰਾਜਾ ਸ਼ੇਰ ਸਿੰਘ, ਦੂਜੇ ਵਿੱਚ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਮੰਡੀ, ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਹਮਲੇ, ਪਹਿਲੀ ਐਂਗਲੋ-ਸਿੱਖ ਲੜਾਈ, ਰਣਜੋਧ ਸਿੰਘ ਮਜੀਠੀਆ, ਤੀਜੇ ਭਾਗ ਵਿੱਚ ਸਿੱਖਾਂ ਦਾ ਕੁਲੂ ਤੇ ਹਮਲਾ, ਲਹਿਣਾ ਸਿੰਘ ਮਜੀਠੀਆ, ਰਾਜਾ ਠਾਕਰ ਸਿੰਘ, ਮਹਾਰਾਜਾ ਸ਼ੇਰ ਸਿੰਘ, ਐਂਗਲੋ-ਸਿੱਖ ਲੜਾਈ ਆਦਿ ਦਾ ਵਰਨਣ ਹੈ।

ਤਵਾਰੀਖ-ਇ-ਵਾਕਾਰੀ-ਗੁਲਾਮ ਭਿੱਖ ਜਲੰਧਰੀ, ਲਿਖਤੀ, 1882 ਈ:, ਭਾਗ ਪਹਿਲਾ, ਪਵਪਪ

ਇਸ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਗਨਿਆਂ ਦਾ ਇਤਿਹਾਸ, ਸਿੱਖਾਂ ਅਤੇ ਮਹਾਰਾਜਾ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਦਾ ਵਰਨਣ ਹੈ।

ਤਾਰੀਖ-ਇ-ਝੱਝਰ-ਗੁਲਾਮ ਨੱਬੀ ਮੁਨਸ਼ੀ (ਤਹਿਸੀਲਦਾਰ), ਫੈਜ਼ ਅਹਿਮਦੀ ਪ੍ਰੈਸ, ਝੱਝਰ, ਜੁਲਾਈ 1866

ਇਸ ਵਿੱਚ ਸਿੱਖ ਗੁਰੂਆਂ, ਬੰਦਾ ਬਹਾਦਰ ਅਤੇ ਸਾਥੀਆਂ ਦੀ ਗ੍ਰਿਫਤਾਰੀ ਅਤੇ ਸ਼ਹਾਦਤ, ਸਿੱਖਾਂ ਦਾ ਝੱਝਰ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਵੇਸ਼, ਸ੍ਰ: ਰਤਨ ਸਿੰਘ, ਗੁਰਦਿੱਤ ਸਿੰਘ, ਭੰਗਾ ਸਿੰਘ ਆਦਿ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਹੈ।

ਤਜ਼ਕਰਾ-ਇ-ਜਨਾਬ ਬਾਬਾ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ-ਗੁਲਾਮ ਕਾਸਮ ਸੂਫ਼ੀ, ਰੋਜ਼ ਬਾਜ਼ਾਰ ਪ੍ਰੈਸ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ,1342 ਹਿਜਰੀ

ਤਾਰੀਖ-ਇ-ਮਖ਼ਜ਼ਨ-ਇ-ਪੰਜਾਬ, ਮੁਫ਼ਸਲ ਤਾਰੀਖ-ਇ-ਪੰਜਾਬ-ਮੁਫ਼ਤੀ ਗੁਲਾਮ ਸਰਵਰ, ਲਾਹੌਰੀ, ਨੱਵਲ ਕਿਸ਼ੋਰ ਪ੍ਰੈਸ, 1877, ਖਕਅ, ਪਜਲਪ,

ਤਵਾਰੀਖ਼ ਗੁਰੂ ਖਾਲਸਾ-ਗਿਆਨੀ ਗਿਆਨ ਸਿੰਘ, ਖਾਲਸਾ ਟ੍ਰੈਕਟ ਸੁਸਾਇਟੀ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ, ਤਿੰਨ ਭਾਗ, ਮਿਤੀ ਹੀਨ,

ਇਸ ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਭਾਗ ਵਿੱਚ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਤੱਕ, ਦੂਜੇ ਭਾਗ 'ਸ਼ਮਸ਼ੇਰ-ਖਾਲਸਾ' ਹੈ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਜ਼ਮਾਨ, ਸ਼ਾਹ ਦੁਰਾਨੀ ਦਾ ਵਰਨਣ ਹੈ। ਤੀਜੇ ਭਾਗ ਵਿੱਚ 'ਰਾਜ ਖਾਲਸਾ' ਮਿਸਲਾਂ

ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਹੈ। ਫੂਲਕੀਆ ਅਤੇ ਆਹਲੂਵਾਲੀਆ ਇਸ ਦੇ ਦੂਜੇ ਖੰਡ ਵਿੱਚ ਦਰਜ ਹਨ।

ਤਵਾਰੀਖ ਸ੍ਰੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ-ਗਿਆਨੀ ਗਿਆਨ ਸਿੰਘ, ਭੁਪਿੰਦਰਾ ਸਟੇਟ ਪ੍ਰੈਸ, ਪਟਿਆਲਾ, 1976 ਬਿ:

ਇਸ ਵਿੱਚ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਅਤੇ ਹੋਰ ਗੁਰਦੁਆਰਿਆਂ ਦਾ ਵਿਸਥਾਰ ਨਾਲ ਵਰਨਣ ਹੈ।

ਤਾਰੀਖ-ਇ-ਪਿਸ਼ਾਵਰ-ਮੁਨਸ਼ੀ ਗੁਪਾਲ ਦਾਸ, ਪੰਜਾਬ ਸਰਕਾਰ, ਕੋਹਿਨੂਰ ਪ੍ਰੈਸ, ਲਾਹੌਰ, 1874, ਪਪਲਲ

ਇਸ ਵਿੱਚ ਅਫ਼ਗਾਨ-ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਸਬੰਧ ਅਤੇ ਜੰਗਾਂ, ਸਿੱਖ ਸਰਕਾਰ ਕੰਵਰ ਨੌਨਿਹਾਲ ਸਿੰਘ ਹੇਠ, ਸ੍ਰ: ਸ਼ੇਰ ਸਿੰਘ ਅਟਾਰੀਵਾਲਾ, ਮਹਾਰਾਜਾ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ, ਸ੍ਰ: ਹਰੀ ਸਿੰਘ, ਸ੍ਰ: ਮਹਾਂ ਸਿੰਘ ਆਦਿ ਸਿੱਖਾਂ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਹੈ।

ਤਵਾਰੀਖ-ਇ-ਕਸ਼ਮੀਰ-ਹਸਨ ਮੱਲਕ, ਲਿਖਤੀ, ਪਮਸਕ,

ਕਸ਼ਮੀਰ ਦਾ ਇਤਿਹਾਸ ਮਹਾਰਾਜਾ ਗੁਲਾਬ ਸਿੰਘ ਦੇ ਅਹਿਦ ਤੱਕ ਦਰਜ ਹੈ।

ਤਾਰੀਖ-ਇ-ਬਲੋਚਿਸਤਾਨ-ਰਾਏ ਬਹਾਦਰ ਹਿਤੂ ਰਾਮ, ਨਵਲ ਕਿਸ਼ੌਰ ਪ੍ਰੈਸ, ਲਾਹੌਰ, 1907

ਬਲੋਚਿਸਤਾਨ ਦਾ ਇਤਿਹਾਸ, ਸਿੱਖਾਂ ਦਾ ਇਸ ਇਲਾਕੇ ਤੇ ਰਾਜ ਕਰਨ ਦੀ ਖ਼ੁਹਾਇਸ਼ ਵਰਨਣ ਹੈ।

ਤਵਾਰੀਖ-ਇ-ਜ਼ਿਲਾ-ਇ-ਮੁਲਤਾਨ-ਮੁਨਸ਼ੀ ਹਾਕਮ ਚੰਦ, ਪੰਜਾਬ ਸਰਕਾਰ, ਨਯੁ ਇੰਮਪੀਰੀਅਲ ਪ੍ਰੈਸ ਲਾਹੌਰ, 1884

ਇਸ ਵਿੱਚ ਤਫ਼ਸੀਲ ਨਾਲ ਮਹਾਰਾਜਾ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ, ਸ੍ਰ: ਝੰਡਾ ਸਿੰਘ, ਸ੍ਰ: ਗੰਡਾ ਸਿੰਘ ਭੰਗੀ, ਮਹਾਰਾਜਾ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਦੀ ਮੁਲਤਾਨ ਫ਼ਤਹਿ, ਭੰਗੀਆਂ ਆਦਿ ਸਰਦਾਰਾਂ ਦਾ ਵਰਨਣ ਹੈ।

ਤਵਾਰੀਖ-ਇ-ਜ਼ਿਲਾ-ਇ-ਡੇਰਾ ਗਾਜ਼ੀ ਖਾਨ-ਮੁਨਸ਼ੀ ਹਾਕਮ ਚੰਦ, ਪੰਜਾਬ ਸਰਕਾਰ, ਵਿਕਟੋਰੀਆ ਪ੍ਰੈਸ ਲਾਹੌਰ, 1876

ਡੇਰਾ ਗਾਜ਼ੀ ਖਾਨ ਦੀਆਂ ਜਾਤੀਆਂ ਦਾ ਸਿੱਖਾਂ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧ, ਮਹਾਰਾਜਾ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਹੇਠ ਡੇਰੇ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਹੋਇਆ ਹੈ।

ਤਾਰੀਖ-ਇ-ਰਾਜਗਾਨ ਜੰਮੂ-ਵਾ-ਕਸ਼ਮੀਰ-ਕਾਹਨ ਸਿੰਘ, ਲਾਹੌਰ,

1929, ਦੋ ਭਾਗ

ਪਹਿਲੇ ਭਾਗ ਵਿੱਚ ਜੰਮੂ ਕਸ਼ਮੀਰ ਦੇ ਰਾਜੇ-ਮਹਾਰਾਜਿਆਂ ਦਾ ਵਰਨਣ ਹੈ। ਦੂਜੇ ਭਾਗ ਵਿੱਚ ਸਿੱਖ ਰਾਜ ਅਤੇ ਸਰਦਾਰਾਂ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਹੈ।

ਤਾਰੀਖ-ਇ-ਪੰਜਾਬ-ਲਾਲਾ ਕਨ੍ਹਿਆ ਲਾਲ, ਰਾਇ ਬਹਾਦਰ, ਵਿਕਟੋਰੀਆ ਪ੍ਰੈਸ ਲਾਹੌਰ, 1881

ਸਿੱਖ ਗੁਰੂਆਂ, ਸਿੱਖ ਮਿਸਲਾਂ, ਮਹਾਰਾਜਾ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ, ਮਹਾਰਾਜਾ ਖੜਕ ਸਿੰਘ, ਕੰਵਰ ਨੌਨਿਹਾਲ ਸਿੰਘ, ਮਹਾਰਾਜਾ ਸ਼ੇਰ ਸਿੰਘ, ਮਹਾਰਾਜਾ ਦਲੀਪ ਸਿੰਘ, ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ਾਂ ਹੇਠ ਪੰਜਾਬ, ਜੰਮੂ ਕਸ਼ਮੀਰ ਰਿਆਸਤ ਦਾ ਵਰਨਣ ਹੈ।

ਇਸ ਪੁਸਤਕ ਦਾ ਪੰਜਾਬੀ ਅਨੁਵਾਦ ਜੀਤ ਸਿੰਘ ਸੀਤਲ, ਪੰਜਾਬੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਪਟਿਆਲਾ, ਜਨਵਰੀ 1968 ਵਿੱਚ ਕੀਤਾ ਹੈ।

ਤਾਰੀਖ਼-ਇ-ਗੁਜਰਾਂਵਾਲਾ-ਮੁਸ਼ਨੀ ਗੁਪਾਲ ਦਾਸ, ਪੰਜਾਬ ਸਰਕਾਰ, ਕੋਹਿਨੂਰ ਪ੍ਰੈਸ, ਲਾਹੌਰ, 1872, ਪਪਲਲ

ਇਸ ਵਿੱਚ ਸ੍ਰ: ਆਲਾ ਸਿੰਘ ਦੀ ਅਹਿਮਦਸ਼ਾਹ ਦੁਰਾਨੀ ਨੂੰ ਮਦਦ, ਅਦੀਨਾ ਬੇਗ ਦੀ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਮਦਦ, ਸਿੱਖਾਂ ਦੀ ਤੈਮੂਰ ਨੂੰ ਸ਼ਿਕਸਤ, ਗੁਜਰ ਸਿੰਘ ਭੰਗੀ, ਰਾਮ ਕੌਰ, ਚੜ੍ਹਤ ਸਿੰਘ, ਜੋਧ ਸਿੰਘ ਵੜੈਚ, ਭਾਗ ਸਿੰਘ ਵਿਰਕ, ਸਿੱਖਾਂ ਦਾ ਮੁੱਢ, ਮਹਾਰਾਜਾ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ, ਲਾਹੌਰ ਦੀ ਫਤਹਿ, ਸ੍ਰ: ਹਰੀ ਸਿੰਘ ਨਲਵਾ, ਸ੍ਰ: ਫਤਹਿ ਸਿੰਘ ਮਾਨ, ਰਾਜਾ ਹਰਬੰਸ ਸਿੰਘ, ਸ੍ਰ: ਝੰਡਾ ਸਿੰਘ ਬੁਟਾਲੀਆ ਆਦਿ ਸਰਦਾਰਾਂ ਅਤੇ ਮੁੱਖੀਆਂ ਦਾ ਵਰਨਣ ਆਉਂਦਾ ਹੈ।

ਤਵਾਰੀਖ ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਡੇਰਾ ਇਸਮਾਇਲ ਖਾਨ-ਚਰਨਜੀਤ ਲਾਲ, ਪੰਜਾਬ ਸਰਕਾਰ, ਸੈਂਟ੍ਰਲ ਜੇਲ੍ਹ ਪ੍ਰੈਸ, ਲਾਹੌਰ, 1882

ਇਸ ਵਿੱਚ ਭੰਗੀ ਸਰਦਾਰਾਂ ਦੀਆਂ ਪਹਿਲੀਆਂ ਜਿੱਤਾਂ, ਮਹਾਰਾਜਾ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ, ਸਿੱਖ ਰਾਜ ਹੇਠ ਇਲਾਕਿਆਂ ਦਾ ਵਿਸਥਾਰ ਨਾਲ ਜ਼ਿਕਰ ਆਇਆ ਹੈ।

ਤਾਰੀਖ-ਇ-ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ-ਮੁਨਸ਼ੀ ਜ਼ਾਕਾ ਉਲਾ, ਦਿਹੱਲਵੀ, ਮੁਰਤਜ਼ਵੀ ਪ੍ਰੈਸ ਦਿੱਲੀ, 1915-17, ਅਲੀਗੜ੍ਹ ਇਨਸਟੀਚੂਟ ਪ੍ਰੈਸ, ਅਲੀਗੜ੍ਹ, 1919

ਸਮੁੱਚੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਇਸ ਵਿੱਚ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਦੀ ਤਵਾਰੀਖ ਹੈ ਪਰ ਨੌਵੇਂ ਅਧਿਆਇ ਵਿੱਚ ਸਿੱਖ ਇਤਿਹਾਸ, 18ਵੀਂ ਸਦੀ ਦੀ ਜਦੋ ਜਹਿਦ ਅੰਕਿਤ ਹੈ।

ਤਾਰੀਖ-ਇ-ਦਰਬਾਰ ਸਾਹਿਬ-ਲਿਖਤੀ, 1869 ਈ:, ਪਯਲਪ

ਤਾਰੀਖ-ਇ-ਸਿੱਖਾਂ-ਲਿਖਤੀ, 1295 ਹਿਜਰੀ, ਸਰ ਸਾਲਰ ਬਹਾਦਰ ਤੁਲਕਦਾਰ, ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਨੰਦੇੜ, ਸਜਲਹਦ

ਤਾਰੀਖ-ਇ-ਇਜ਼ਲਾ-ਇਨ-ਰੂਹ-ਇ-ਸਤਲੁਜ-ਤੁਲਸੀ ਰਾਮ, ਲਿਖਤੀ, 1856, ਪਪਲਲ

ਇਸ ਵਿੱਚ ਸਿੱਖ ਮਿਸਲਾਂ ਦੀਆਂ ਜਿੱਤਾਂ, ਸਿੱਖ ਸਰਦਾਰਾਂ ਵਲੋਂ ਸ਼ੁਰੂ ਸਿੱਖ ਸਿਕਿਆਂ, ਸਿੱਖ ਸਰਦਾਰਾਂ ਦੇ ਹਾਲਾਤ, ਪਹਿਲੀ ਐਂਗਲੋ-ਸਿੱਖ ਲੜਾਈ, ਪਟਿਆਲਾ, ਨਾਭਾ ਅਤੇ ਜੀਂਦ ਦਾ ਇਤਿਹਾਸ, ਸਿੱਖ ਧਰਮ, ਗੁਰਦੁਆਰਿਆਂ ਆਦਿ ਦਾ ਵਰਨਣ ਦਰਜ ਹੈ।

ਤਾਰੀਖ-ਇ-ਗੁਲਸ਼ਨ-ਇ-ਪੰਜਾਬ-ਪੰਡਤ ਦੇਬੀ ਪ੍ਰਸਾਦ, ਨੱਵਲ ਕਿਸ਼ੋਰ ਪ੍ਰੈਸ, ਲਖਨਯੋ, 1850 ਅਤੇ 1872, ਬਮਲਲਏ

ਇਸ ਦਾ ਪੰਜਾਬੀ ਅਨੁਵਾਦ ਹਰਮਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਕੋਹਲੀ ਅਤੇ ਸੰਪਾਦਨਾ ਡਾ: ਫੌਜਾ ਸਿੰਘ ਨੇ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਪੰਜਾਬੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਪਟਿਆਲਾ, 1979 ਵਿੱਚ ਛੱਪ ਚੁੱਕੀ ਹੈ।

ਤਾਰੀਖ-ਇ-ਪੰਜਾਬ-ਦੀਨ ਮੁਹੰਮਦ, ਲਿਖਤੀ, 1849, ਖਕਅ

ਤਾਰੀਖ-ਇ-ਜੀਂਦ-ਮੁਸ਼ਨੀ, ਦੂਨੀ ਚੰਦ, 1920

ਤਵਾਰੀਖ ਪਰਗਾਨਾ-ਇ-ਮੁਕਤਸਰ-ਵਾ-ਮਮਦੋਤ-ਸਈਦ ਅਲੀ ਨਾਸਰ, ਪੰਜਾਬ ਸਰਕਾਰ, ਵਿਕਟੋਰੀਆ ਪ੍ਰੈਸ, ਲਾਹੌਰ, 1876

ਇਸ ਵਿੱਚ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦਾ ਮੁਕਤਸਰ ਵਿੱਚ ਕਦਮ, ਸ਼ਹਿਰ ਦਾ ਮੁੱਢ, ਮਹਾਰਾਜਾ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਦੀ ਸਰਕਾਰ, ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਗੁਰਦੁਆਰੇ, ਬਾਬਾ ਬਾਲਕ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਕੂਕਾ ਲਹਿਰ, ਤਹਿਵਾਰ, ਮਾਨ ਜੱਟਾਂ, ਸੋਢੀਆਂ, ਭਾਈ ਗੁਰਬਖ਼ਸ਼ ਸਿੰਘ ਆਦਿ ਦਾ ਵਰਨਣ ਹੈ।

ਤਾਰੀਖ-ਇ-ਪੰਜਾਬ-ਟੀ.ਪ੍ਰਿੰਸਪ, ਮੋਤੀ ਲਾਲ ਪ੍ਰੈਸ, ਦਿੱਲੀ, 1846

ਇਸ ਵਿੱਚ ਪੰਜਾਬ ਦਾ ਇਤਿਹਾਸ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਪਹਿਲੀ ਐਂਗਲੋ-ਸਿੱਖ ਲੜਾਈ, ਜੰਮੂ ਕਸ਼ਮੀਰ ਨੂੰ ਮਹਾਰਾਜਾ ਗੁਲਾਬ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਦਿੱਤੇ ਜਾਣ ਦਾ ਵਿਸਥਾਰ ਹੈ।

ਤਾਰੀਖ-ਇ-ਪੰਜਾਬ-ਭਾਈ ਪਰਮਾਨੰਦ, ਲਾਜਪਤਿ ਰਾਇ ਐਂਡ ਸਨਜ਼, ਲਾਹੌਰ

ਤਾਰੀਖ-ਇ-ਜ਼ਿਲਾ-ਇ-ਮਿੰਟਗੁਮਰੀ-ਬਖਤਾਵਰ ਲਾਲ (ਰਾਇ ਬਹਾਦਰ ਮੁਨਸ਼ੀ) ਰਾਇ ਕਿਰਪਾ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਪ੍ਰੈਸ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ, 1874, ਦੋ ਭਾਗ

ਇਸ ਵਿੱਚ ਨਕਈ ਸਰਦਾਰਾਂ ਦੀਆਂ ਜਿੱਤਾਂ, ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਹੇਠ ਇਲਾਕੇ, ਬਾਬਾ ਫ਼ਰੀਦ, ਭੂੰਮਣਸ਼ਾਹ ਗੁਰਦੁਆਰਾ, ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਦਾ ਭੂੰਮਣਸ਼ਾਹ ਨੂੰ ਅਸ਼ੀਰਵਾਦ, ਮਹਾਰਾਜਾ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਦੀ ਸਲਤਨਤ, ਰੀਤੀ-ਰਿਵਾਜ ਆਦਿ ਦਾ ਇਤਿਹਾਸ ਅੰਕਿਤ ਹੈ।

ਤਾਰੀਖ-ਇ-ਮੁਲਤਾਨ-ਬਾਲ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਬਤਰਾ, ਲੇਖਕ, ਮੁਲਤਾਨ, 1925

ਇਸ ਵਿੱਚ ਦੀਵਾਨ ਕੌੜਾ ਮਲ, ਸ੍ਰ: ਜੱਸਾ ਸਿੰਘ ਆਹਲੂਵਾਲੀਆ, ਸਿੱਖਾਂ ਅਤੇ ਅਫ਼ਗਾਨਾਂ ਦੀਆਂ ਜੰਗਾਂ, ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਦੇ ਹਮਲੇ, ਦੂਜੀ ਐਂਗਲੋ ਸਿੱਖ ਲੜਾਈ, 1857 ਦਾ ਗਦਰ, ਗੁਰਦੁਆਰਿਆਂ ਦਾ ਵਰਨਣ ਹੈ।

ਤਵਾਰੀਖ-ਤਹਿਸੀਲ ਬੰਗਲਾ ਫਾਜ਼ਲਕਾ-ਮੁਹੰਮਦ ਅਲਮ-ਉਲਾ, ਪੰਜਾਬ ਸਰਕਾਰ, ਵਿਕਟੋਰੀਆ ਪ੍ਰੈਸ, ਲਾਹੌਰ, 1889

ਇਸ ਵਿੱਚ ਸ੍ਰ: ਟੇਕ ਸਿੰਘ, ਭਾਈ ਰਣ ਸਿੰਘ, ਸ੍ਰ: ਫੌਜਦਾਰ ਸਿੰਘ, ਸ੍ਰ: ਮੇਹਰ ਸਿੰਘ, ਭਾਈ ਸੁੱਖਾ ਸਿੰਘ, ਲਾਲ ਸਿੰਘ, ਸਿਧੂ ਬਰਾੜ ਜੱਟ ਸਿੱਖਾਂ ਅਤੇ ਮਾਨ ਜਟਾਂ ਦਾ ਵਰਨਣ ਹੈ।

ਤਾਰੀਖ-ਇ-ਪੰਜਾਬ-ਸਈਦ ਮੁਹੰਮਦ ਲਤੀਫ਼

ਤਾਰੀਖ਼-ਇ-ਪੰਜਾਬ-ਅਹਿਮਦ ਸ਼ਾਹ ਬਟਾਲਵੀ

ਪੰਜਾਬੀ ਅਨੁਵਾਦ ਗੁਰਬਖ਼ਸ਼ ਸਿੰਘ, ਪੰਜਾਬੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਪਟਿਆਲਾ, 1969

ਤਵਾਰੀਖ-ਇ-ਕਪੂਰਥਲਾ-ਦੀਵਾਨ ਰਾਮ ਜਸ, ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਪ੍ਰੈਸ ਲਾਹੌਰ, 1897, ਦੋ ਭਾਗ

ਪਹਿਲੇ ਭਾਗ ਵਿੱਚ ਸ੍ਰ: ਜੱਸਾ ਸਿੰਘ ਆਹਲੂਵਾਲੀਆ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਮਹਾਰਾਜਾ ਨੌਨਿਹਾਲ ਸਿੰਘ ਦੇ ਦੇਹਾਂਤ (1852) ਦੀ ਤਵਾਰੀਖ ਦਰਜ ਹੈ। ਦੂਜੇ ਭਾਗ ਵਿੱਚ ਮਹਾਰਾਜਾ ਰਣਧੀਰ ਸਿੰਘ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਮਹਾਰਾਜਾ ਜਗਤਜੀਤ ਸਿੰਘ ਦਾ ਵਰਨਣ ਹੈ।

ਤਾਰੀਖ਼-ਇ-ਖਾਨਦਾਨ ਆਲੀਸ਼ਾਨ ਸਰਕਾਰ ਆਲੂਵਾਲੀਆ ਵਾਲੀ-ਇ-ਕਪੂਰਥਲਾ-ਰਾਮ ਜਸ, ਲਿਖਤੀ, 1865 ਈ:

ਤਾਰੀਖ-ਇ-ਕਦੀਮ ਜੀਂਦ-ਰਾਮ ਸਰੂਪ ਸ਼ਰਮਾ, ਬਾਜਰਾ,

ਸਨਾਤਮ ਸਭਾ ਜੀਂਦ, ਰਾਮ ਪ੍ਰੈਸ ਜੀਂਦ, 1946

ਤਮੀਜ਼-ਖਾਲਸਾ-ਰਾਮ ਕਿਸ਼ਨ ਸਿੰਘ, ਭਾਈ ਦਿਆ ਸਿੰਘ, ਲਾਹੌਰ, ਮਿਤੀ ਹੀਨ

ਤਮਹੀਦ-ਖਾਲਸਾ-ਰਾਮ ਕਿਸ਼ਨ ਸਿੰਘ, ਭਾਈ ਦਿਆ ਸਿੰਘ, ਲਾਹੌਰ, 1900

ਤਜ਼ਕਰਾ-ਇ-ਰਅਸ-ਇ-ਪੰਜਾਬ-ਸਈਦ ਨਿਵਾਜ਼ਸ਼ ਅਲੀ, (ਉਰਦੂ ਅਨੁਵਾਦ) ਨਵਲ ਕਿਸ਼ੋਰ ਲਾਹੌਰ, 1911

ਤੁਹਿਆ-ਇ-ਪਰਮਾਨੰਦੀ (ਗਹਿਰੀ ਤਹਿਕੀਕ)-ਲਾਲਾ ਪਰਮਾਨੰਦ, ਗੋਪਾਲ ਕਿਸ਼ਨ ਐਂਡ ਕੋ, ਮੁਲਤਾਨ, 1937

ਇਸ ਵਿੱਚ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਬਾਰੇ ਲੇਖ ਦਰਜ ਹਨ।

ਤਾਰੀਖ-ਇ-ਪੰਜਾਬ, ਸਈਦ ਸ਼ਾਹ ਮੁਸਾਫ਼ਰ ਭੀਖਾ, ਹਾਦੂ ਪ੍ਰੈਸ, ਦਿੱਲੀ, 1898

ਤਾਰੀਖ-ਲਾਹੌਰ-ਕਰਨਲ ਭੋਲਾ ਨਾਥ, ਸਾਰੰਗ ਆਫ਼ਿਸ, ਲਾਹੌਰ, 1933

ਤਾਰੀਖ-ਇ-ਅਕਵਾਮ ਕਸ਼ਮੀਰ-ਮੁਨਸ਼ੀ ਮੁਹੰਮਦ ਦੀਨ ਫੋਕ, ਜ਼ਫ਼ਰ ਬਰਦਰਜ਼ ਲਾਹੌਰ, 1934

ਇਸ ਵਿੱਚ ਜੰਮੂ ਕਸ਼ਮੀਰ ਦੇ ਹਿੰਦੂਆਂ, ਸਿੱਖਾਂ, ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ, ਡੋਗਰਿਆਂ ਅਤੇ ਰਾਜਪੂਤਾਂ ਦੀਆਂ ਤਕਰੀਬਨ 500 ਜਾਤਾਂ/ਗੋਤਾਂ ਦੀਆਂ ਬੰਸਾਵਲੀਆਂ ਦਿੱਤੀਆਂ ਹਨ। ਜਨਗਣਨਾ, ਕਾਰੋਬਾਰ, ਸਭਿਆਚਾਰ ਅਤੇ ਸਮਾਜਿਕ ਪੱਖਾਂ ਨੂੰ ਇਤਿਹਾਸਕ ਨੁਕਤੇ-ਨਿਗਾਹ ਤੋਂ ਸਾਂਭਿਆ ਗਿਆ ਹੈ।

ਤਾਰੀਖ-ਇ-ਅਕਵਾਮੇ ਪੁਣਛ-ਮੁਸ਼ਨੀ ਮੁਹੰਮਦ ਦੀਨ ਫ਼ੋਕ, ਜ਼ਫ਼ਰ ਬ੍ਰਦਰਜ਼, ਲਾਹੌਰ, 1941

ਇਸ ਵਿੱਚ ਪੁਣਛ ਵਿੱਚ ਰਹਿ ਰਹੇ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਇਤਿਹਾਸ, ਰਾਜੇ-ਮਹਾਰਾਜਿਆਂ ਦੇ ਖਾਨਦਾਨ ਅਤੇ ਸਿੱਖਾਂ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਹੈ।

ਤਾਰੀਖ ਕਾ ਰੋਸ਼ਨ ਪਹਿਲੂ-ਮੁਸ਼ਨੀ ਮੁਹੰਮਦ ਦੀਨ ਫ਼ੋਕ, ਜ਼ਫ਼ਰ ਬ੍ਰਦਰਜ਼, ਲਾਹੌਰ, ਮਿਤੀ ਹੀਨ

ਤਾਰੀਖ-ਇ-ਕਸ਼ਮੀਰ ਦਰ ਅਹਿਦ-ਇ-ਸਿੱਖਾਂ-ਮੁਨਸ਼ੀ ਮੁਹੰਮਦ ਦੀਨ ਫੋਕ, ਲਾਹੌਰ, ਮਿਤੀ ਹੀਨ।

ਕਸ਼ਮੀਰ ਵਿੱਚ ਸਿੱਖ ਰਾਜ ਦਾ ਵਿਸਥਾਰ ਨਾਲ ਵਰਨਣ ਕੀਤਾ ਹੈ।

ਤਾਰੀਖ-ਇ-ਚਿਤਰਾਲ-ਮੁਹੰਮਦ ਅਜ਼ੀਜ-ੳ-ਦੀਨ, ਆਗਰਾ, ਮੁਫਿਦਾ-

ਏ-ਆਮ ਪ੍ਰੈਸ, 1897

ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਚਿਤਰਾਲ ਤੇ ਹਮਲਿਆਂ ਦਾ ਵਰਨਣ ਹੈ।

ਤਾਰੀਖ-ਇ-ਜ਼ਿਲਾ-ਇ-ਰੋਹਤਕ-ਪੰਡਿਤ ਮਹਾਰਾਜ ਕਿਸ਼ਨ, ਰਾਏ ਬਹਾਦਰ, ਪੰਜਾਬ ਸਰਕਾਰ, ਵਿਕਟੋਰੀਆ ਪ੍ਰੈਸ ਲਾਹੌਰ, 1884

ਇਸ ਵਿੱਚ ਸਿੱਖਾਂ ਅਤੇ ਜਾਰਜ਼ ਥਾਮਸ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ, ਸ੍ਰ: ਬਘੇਲ ਸਿੰਘ, ਭਾਈ ਲਾਲ ਸਿੰਘ, ਸ੍ਰ: ਭਾਗ ਸਿੰਘ (ਜੀਂਦ) ਦਾ ਵਰਨਣ ਹੈ।

ਤਾਰੀਖ-ਇ-ਪਟਿਆਲਾ-ਮੁਹੰਮਦ ਹਸਨ ਖਾਨ, ਸਈਦ ਖਲੀਫਾ, ਸਾਫ਼ਿਰ-ਏ-ਹਿੰਦ ਪ੍ਰੈਸ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ, 1878

ਤਵਾਰੀਖ-ਗੁਰੂ ਖਾਲਸਾ-ਸੁੰਦਰ ਸਿੰਘ, ਗੁਰਦਿਆਲ ਸਿੰਘ ਐਂਡ ਸਨਜ਼, ਲਾਹੌਰ, ਮਿਤੀ ਹੀਨ,

ਇਸ ਵਿੱਚ ਸ਼ੁਰੂ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਅੰਤ ਤੱਕ ਸਿੱਖਾਂ ਦਾ ਇਤਿਹਾਸ ਦਰਜ ਹੈ।

ਦਰਬਾਰ ਪਟਿਆਲਾ-ਮੁਨਸ਼ੀ ਜਸਵੰਤ ਰਾਇ, ਲਿਖਤੀ ਉਰਦੂ ਅਤੇ ਫ਼ਾਰਸੀ, ਲਾਇਬ੍ਰੇਰੀ ਆਫ਼ ਮੁਨਸ਼ੀ ਭਗਵੰਤ ਰਾਇ, ਪਟਿਆਲਾ, ਮਿਤੀ ਹੀਨ

ਦਰਬਾਰ ਸਾਹਿਬ-ਦਸਤੂਰ-ਉਲ-ਅਮਾਲ ਸ੍ਰੀ ਦਰਬਾਰ ਸਾਹਿਬ

12 ਸਤੰਬਰ, 1859, ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਕ ਸੀ ਕਨੋਕਸ, ਡਿਪਟੀ ਕਮਿਸ਼ਨਰ, ਸ੍ਰੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਪ੍ਰੈਸ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ, 1883

ਦਰਬਾਰ ਸਾਹਿਬ-ਆਇਨ-ਇ-ਦਰਬਾਰ ਸਾਹਿਬ, ਚਿੱਤਰਸ਼ਾਲਾ ਪ੍ਰੈਸ, ਪੂਨਾ ਸ਼ਹਿਰ, ਮਿਤੀ ਹੀਨ

ਦਰਬਾਰ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਸੰਖੇਫ਼ ਤਵਾਰੀਖ, ਸਿੱਖ ਧਾਰਮਕ ਰਹੁ-ਰੀਤਾਂ, ਰਿਸਮੋ-ਰਿਵਾਜ਼, ਮੈਨੇਜ਼ਰ ਸ੍ਰ: ਬਹਾਦਰ ਅਰੂੜ ਸਿੰਘ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਅਤੇ ਬਾਅਦ ਦੇ ਹਾਲਾਤ ਦਰਜ ਹਨ।

ਨਾਨਕ ਜੋਗ-ਸ਼ਿਵ ਬਰਾਤ ਲਾਲ, ਰਾਧਾ ਸਵਾਮੀ, ਜਨਰਲ ਲਿਟਿਰੇਰੀ ਸੁਸਾਇਟੀ, ਲਾਹੌਰ, 1919

ਇਸ ਵਿੱਚ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਫ਼ਿਲਾਸਫੀ ਦਿੱਤੀ ਹੈ।

ਨਾਨਕ-ਕਾਜ਼ੀ ਮੁਹੰਮਦ ਅਬਦੁੱਲਾ, ਮੁੰਤਜ਼ਰ, ਗੁਜਰਾਂਵਾਲਾ, 1940

ਨਾਨਕ ਪ੍ਰਕਾਸ਼-ਦੀਵਾਨ ਗੁਰਮੁਖ ਸਿੰਘ, ਪਟਿਆਲਾ, ਆਫ਼ਤਾਬ-ਇ-

ਪੰਜਾਬ ਪ੍ਰੈਸ, ਲਾਹੌਰ, 1890, ਖਕਅ, ਪਯਲਪ,

ਇਸ ਵਿੱਚ ਰਿਆਸਤ ਪਟਿਆਲਾ, ਮਹਾਰਾਜਾ ਆਲਾ ਸਿੰਘ, ਸਾਹਿਬ ਸਿੰਘ, ਕਰਮ ਸਿੰਘ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਰਾਜਿੰਦਰ ਸਿੰਘ, ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੀ ਜੀਵਨੀ, ਜਪੁਜੀ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਉਰਦੂ-ਅਨੁਵਾਦ ਦਰਜ ਹੈ।

ਨਾਨਕ ਚਿੱਤਰਾ-ਸਵਾਨ੍ਹਿ-ਉਮਰੀ। ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ-ਮੁਲਕ ਰਾਜ ਭੱਲਾ, ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ, ਲੇਖਕ, ਚੁੰਕਮੁੱਟੀ ਲਾਹੌਰ, 1961 ਬਿਕਰਮੀ

ਨਾਇਰੰਗ-ਇ-ਅਫ਼ਗਾਨ-ਸਈਦ ਮੁਹੰਮਦ ਹੁਸੈਨ ਅਗਲਾਬ ਮੋਹਾਨੀ, ਸ਼ਾਮ ਅਵਾਦ ਪ੍ਰੈਸ, ਲਖਨਹੋ, 1904

ਇਸ ਵਿੱਚ ਮਹਾਰਾਜਾ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਸ਼ਾਹ ਸੁਜ਼ਾਹ ਵਿਚਕਾਰ 12 ਮਾਰਚ, 1834 ਦੀ ਸੰਧੀ ਦਾ ਵਰਨਣ ਹੈ।

ਨਿਗਾਰਸਤਾਨ-ਇ-ਕਸ਼ਮੀਰ-ਕੇ.ਜੈਡ.ਐਚ.ਸੂਹਰਵੀ, ਦਿੱਲੀ, ਬਰੱਕੀ ਪ੍ਰੈਸ, 1934

ਇਸ ਵਿੱਚ ਮਹਾਰਾਜਾ ਹਰੀ ਸਿੰਘ ਦੇ ਰਾਜ ਦਾ ਵਰਨਣ ਹੈ। ਕਸ਼ਮੀਰ ਦੇ ਧਾਰਮਿਕ ਅਤੇ ਸਿਆਸੀ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਅਤੇ ਕਸ਼ਮੀਰ ਵਿੱਚ ਸਿੱਖ ਰਾਜ ਦੀ ਤਫ਼ਸੀਲ ਦਰਜ ਕੀਤੀ ਹੈ।

ਪੰਜਾਬ ਔਰ ਸਿੱਖ, ਸਿਖੋਂ ਕਾ ਰਾਜ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਗਿਆ-ਭਾਈ ਸੇਵਾ ਸਿੰਘ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ, 1921 ਅਤੇ 1924

ਪੰਜਾਬੀ ਸੂਰਮਾ-ਸ਼ਿਵ ਬਰਾਤ ਲਾਲ, ਭਾਰਤ ਲਿਟਿਰੇਰੀ ਕਵੋ, ਲਾਹੌਰ, ਦੋ ਭਾਗ

ਪਹਿਲੇ ਭਾਗ ਵਿੱਚ ਸੰਖੇਫ਼ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਦੀਆਂ ਜੀਵਨੀਆਂ ਅੰਕਿਤ ਹਨ ਅਤੇ ਦੂਜੇ ਭਾਗ ਵਿੱਚ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ, ਭਾਈ ਤਾਰਾ ਸਿੰਘ, ਭਾਈ ਮਨੀ ਸਿੰਘ, ਭਾਈ ਮਹਿਤਾਬ ਸਿੰਘ, ਸੁੱਖਾ ਸਿੰਘ, ਭਾਈ ਬੋਤਾ ਸਿੰਘ, ਭਾਈ ਰਾਮ ਸਿੰਘ, ਦਿਆ ਸਿੰਘ, ਭਾਈ ਤਾਰੂ ਸਿੰਘ, ਸ਼ਹਿਬਾਗ ਸਿੰਘ, ਸ਼ਾਹਬਾਜ਼ ਸਿੰਘ, ਹਕੀਕਤ ਰਾਇ, ਭਾਈ ਮਹਿਤਾਬ ਸਿੰਘ, ਲਖਪਤਿ ਰਾਇ, ਰੋੜੀ ਸਾਹਿਬ, ਰਾਮਗੜ੍ਹ ਕਿਲ੍ਹਾ, ਅਹਿਮਦਸ਼ਾਹ ਅਬਦਾਲੀ ਅਤੇ ਸਿੱਖ, ਬਾਰਾਂ ਮਿਸਲਾਂ ਆਦਿ ਦਾ ਵਿਸਥਾਰ ਨਾਲ ਵਰਨਣ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ।

ਫੱਯਾਜ਼-ਨਾਮਾ ਤਵਾਰੀਖ ਹਿਜ਼ ਹਾਈਨੈਸ ਮਹਾਰਾਜਾ ਸਰ ਰਣਬੀਰ ਸਿੰਘ ਆਫ਼ ਜੀਂਦ-ਬਿਰਜ ਨਾਰਾਇਣ ਵਰਮਾ ਰਾਇ, ਮੁਫਿਕ-ਇ-ਆਮ ਪ੍ਰੈਸ,

ਲਾਹੌਰ, 1914

ਇਸ ਵਿੱਚ ਫੂਲ ਪ੍ਰਵਾਰ ਪਟਿਆਲਾ, ਸ:ਸੁਖਚੈਨ ਸਿੰਘ, ਸ: ਗਜਪੱਤ ਸਿੰਘ, ਸਰਹਿੰਦ ਦੀ ਫ਼ਤਹਿ, ਮਹਾਰਾਜਾ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਦਾ ਜਨਮ, ਮਹਾਰਾਜਾ ਭਾਗ ਸਿੰਘ, ਮਹਾਰਾਜਾ ਸਰੂਪ ਸਿੰਘ, ਪਹਿਲੀ ਐਂਗਲੋ-ਸਿੱਖ ਲੜਾਈ, ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ਾਂ ਹੇਠ ਪੰਜਾਬ, ਹਿੰਦੁਸਤਾਨੀ ਗਦਰ ਆਦਿ ਦਾ ਵਰਨਣ ਹੈ।

ਬੰਦਾ ਕੌਨ ਥਾ?-ਸ: ਕਰਮ ਸਿੰਘ (ਹਿਸਟੋਰੀਅਨ), ਅਕਾਲੀ ਏਜੰਸੀ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ, ਮਿਤੀ ਹੀਨ,

ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਬਾਰੇ ਹਵਾਲੇ ਦੇ ਕੇ ਸਪੱਸ਼ਟ ਕੀਤਾ ਹੈ ਕਿ ਬੰਦਾ ਹਿੰਦੂ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਇਕ ਸਿੱਖ ਸੀ।

ਬੰਦਾ ਬਹਾਦਰ, ਤਜ਼ਕਰਾ-ਇ-ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਸ਼ਹੀਦ-ਗੰਡਾ ਸਿੰਘ, ਸਿੱਖ ਯੂਥ ਲੀਗ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ, ਜੂਨ 1934

ਬਿਆਨ-ਇ-ਖਾਨਦਾਨ ਕਰਾਮਾਤ ਨਿਸ਼ਾਨ ਬੇਦੀਅਨ ਅਜ਼ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ-ਤਾ-ਬਾਬਾ ਸੁਜਾਨ ਸਿੰਘ ਬੇਦੀ-ਮੁਨਸ਼ੀ ਸੰਤ ਸਿੰਘ, ਲਿਖਤੀ, 1865, ਪਯਲਪ

ਇਸ ਵਿੱਚ ਬੇਦੀ ਖਾਨਦਾਨ ਦਾ ਇਤਿਹਾਸ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਬਾਬਾ ਸੁਜਾਨ ਸਿੰਘ ਬੇਦੀ ਤੱਕ ਦਰਜ ਹੈ।

ਮਹਾਰਾਜਾ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ-ਸੀਤਾ ਰਾਮ ਕੋਹਲੀ, ਹਿੰਦੁਸਤਾਨੀ ਅਕੈਡਮੀ, ਅਲਾਹਬਾਦ, 1933

ਮੁਕਤਸਿਰ ਤਾਰੀਖ-ਇ-ਜੰਮੂ ਰਿਆਸਤ, ਹਾਏ-ਮੁਫ਼ਤਵਾ ਮਹਾਰਾਜਾ ਗੁਲਾਬ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਵਾਲੀ ਜੰਮੂ-ਵਾ-ਕਸ਼ਮੀਰ-ਵਾ-ਅਕਾਸੀ ਤਿੱਬਤ-ਹਸ਼ਮਤ-ਉਲਾ ਖਾਨ, ਅਲੀਗੜ੍ਹ ਮੁਸਲਿਮ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਪ੍ਰੈਸ, ਅਲੀਗੜ੍ਹ, 1936

ਇਸ ਵਿੱਚ ਜੰਮੂ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸ ਤੋਂ ਛੁੱਟ ਮਹਾਰਾਜਾ ਗੁਲਾਬ ਸਿੰਘ ਦੇ ਸਿਆਸੀ ਤਵਾਰੀਖ ਮੰਜਰਨਾਮੇਂ ਦਿੱਤੇ ਹਨ। ਮਹਾਰਾਜਾ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਆਦਿ ਸਰਦਾਰਾਂ ਦਾ ਵਰਨਣ ਵੀ ਆਇਆ ਹੈ।

ਮੁਖ਼ਤਸਰ ਤਾਰੀਖ-ਇ-ਪੰਜਾਬ-ਫੀਰੋਜ਼-ਉ-ਦੀਨ, ਲੇਖਕ, ਛੋਟਾ ਮੁਫ਼ਤੀ ਬਾਜ਼ਾਰ, ਲਾਹੌਰ, ਮਿਤੀ ਹੀਨ,

ਮੀਰਾਤ-ਉਤ-ਤਵਾਰੀਖ-ਇ-ਸਿੱਖਾਂ-ਗੰਡਾ ਸਿੰਘ, ਸਿੱਖ ਹਿਸਟਰੀ ਰਿਸਰਚ ਡਿਪਾਰਟਮੈਂਟ, ਖਾਲਸਾ ਕਾਲਜ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ, ਜਨਵਰੀ 1935

ਇਸ ਵਿੱਚ ਸਿੱਖ ਇਤਿਹਾਸ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਫ਼ਾਰਸੀ ਅਤੇ ਉਰਦੂ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਪੁਸਤਕਾਂ ਦਾ ਵਰਨਣ ਹੈ।

ਮੁਜ਼ਮਹਿਲ-ਉਲ-ਤਵਾਰੀਖ਼, ਕਾਰਨਾਮਾ-ਇ-ਨਵਆਨ, ਦੇਬੀ ਪ੍ਰਸਾਦ ਪੰਡਤ, ਨਵਲ ਕਿਸ਼ੋਰ ਪ੍ਰੈਸ, ਲਖਨਯੋ, 1882

ਇਸ ਵਿੱਚ ਮਹਾਰਾਜਾ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਦੀਆਂ ਮੁਲਾਕਾਤਾਂ, ਦੇਹਾਂਤ, ਸ਼ੇਰ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਹੋਰਾਂ ਦਾ ਦੇਹਾਂਤ, ਪਹਿਲੀ-ਐਂਗਲੋ-ਸਿੱਖ ਲੜਾਈ, ਰਾਣੀ-ਜਿੰਦ ਕੌਰ ਆਦਿ ਦਾ ਵਰਨਣ ਆਉਂਦਾ ਹੈ।

ਮੁਕਦਮਾ-ਇ-ਚਾਹਰਮੈਨ ਸਰਕਾਰ ਪਟਿਆਲਾ-ਚਾਹਰਮੈਨ,

ਪਟਿਆਲਾ ਰਿਆਸਤ ਦਾ ਇਤਿਹਾਸ, ਸਰਹਿੰਦ ਦੀ 1764 ਵਿੱਚ ਫਤਹਿ ਦਾ ਵਰਨਣ ਹੈ।

ਮੁਕਤਸਰ-ਸੈਰ-ਇ-ਗੁਲਸ਼ਨ ਹਿੰਦ-ਬਾਬੂ ਰਾਮ, ਨਵਲ ਕਿਸ਼ੋਰ ਪ੍ਰੈਸ, ਕੋਵਨਪੁਰ, 1878

ਇਸ ਵਿੱਚ ਸਿੱਖਾਂ ਦਾ ਵਰਨਣ, ਮਹਾਰਾਜਾ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਦੇ ਸਮੇਂ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਐਂਗਲੋ-ਸਿੱਖ ਲੜਾਈਆਂ ਦਰਜ ਹਨ।

ਮੁਖਤਸਰ ਤਜ਼ਕਰਾ-ਇ-ਕਾਦਾਮਾਤ-ਮੁਨਸ਼ੀ-ਭਗਵੰਤ ਰਾਇ, ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਕ 1910, ਕੇਵਲ ਨਿੱਜੀ ਸੰਚਾਰ ਲਈ।

ਇਸ ਵਿੱਚ ਪਟਿਆਲਾ ਰਿਆਸਤ ਦਾ ਇਤਿਹਾਸ ਦਰਜ ਹੈ।

ਮੁਕੰਮਲ ਤਾਰੀਖ-ਇ-ਕਸ਼ਮੀਰ-ਮੁਨਸ਼ੀ ਮੁਹੰਮਦ ਦੀਨ ਫ਼ੋਕ, ਲਾਹੌਰ, ਰਫ਼ੀ-ਏ-ਆਮ ਪ੍ਰੈਸ, 1910, ਤਿੰਨ ਭਾਗ

ਤੀਜੇ ਭਾਗ ਵਿੱਚ ਸਿੱਖ ਰਾਜ ਅਤੇ ਉਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਦੇ ਸਮੇਂ ਨੂੰ ਵਿਸਥਾਰ ਨਾਲ ਸੰਕਲਿਤ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਇਸ ਵਿੱਚ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਰੀਤਾਂ-ਰਿਵਾਜ, ਧਰਮਾਂ ਅਤੇ ਸਭਿਆਚਾਰਾਂ ਦਾ ਉਲੇਖ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ।

ਮੁੰਤਖਬ-ਉਲ-ਲੁਬਾਬ-ਮਹਿਮੂਦ ਅਹਿਮਦ ਫ਼ਾਰੂਕੀ, ਇਹ ਕਾਫ਼ੀ-ਖਾਨ ਦੀ ਫ਼ਾਰਸੀ ਪੁਸਤਕ ਦਾ ਉਰਦੂ ਅਨੁਵਾਦ ਹੈ, ਚਾਰ ਭਾਗ, ਨਾਫ਼ਿਸ ਅਕੈਡਮੀ, ਕਰਾਚੀ, ਮਿਤੀ ਹੀਨ।

ਮੁਜ਼ਾਜ਼ੁਲ-ਤਵਾਰੀਖ-ਮੁਹੰਮਦ ਸੈਫ਼-ਉ-ਦੀਨ, ਸ੍ਰੀ ਨਗਰ, 1329 ਹਿਜਰੀ।

ਇਸ ਵਿੱਚ 42 ਰਾਜੇ, ਮਹਾਰਾਜਿਆਂ ਅਤੇ ਗਵਰਨਰਾਂ ਦਾ ਇਤਿਹਾਸ ਅੰਕਿਤ ਹੈ। ਰਾਜਾ ਅਦੀਗੋਨੰਦ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਮਹਾਰਾਜਾ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ 1901 ਈ:

ਤੱਕ ਦਰਜ ਹੈ। ਵੇਰਵੇ ਸੰਨਵਾਰ ਅਤੇ ਬਾਕਾਇਦਗੀ ਨਾਲ ਦਿੱਤੇ ਹਨ। ਸਿੱਖ ਮਹਾਰਾਜਿਆਂ ਅਤੇ ਗਵਰਨਰਾਂ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਵੀ ਆਇਆ ਹੈ।

ਮੁਹੀਤ-ਇ-ਅਜ਼ਮ-ਲਿਖਤੀ, ਪਯਲਪ

ਇਸ ਵਿੱਚ ਸਿੱਖ ਗੁਰੂਆਂ ਦੀ ਤਫ਼ਸੀਲ ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਤੱਕ ਦਰਜ ਹੈ।

ਮੁਰਾਸਲਿਤ-ਵਾ-ਕਾਗਜ਼ਾਤ ਅਜਾਟੀ-ਮੁਤਾਲਿਕਾ ਦਰਬਾਰ ਪਟਿਆਲਾ-ਵਾ-ਨਾਭਾ-ਵਾ-ਜੀਂਦ-ਵਾ-ਕੈਂਥਲ-ਲਿਖਤੀ, ਸਸਅ,

ਮੁਕਤਸਿਰ ਹਾਲਾਤ ਮੁਨਸ਼ੀ-ਸਈਦ ਰਜਬ ਅਲੀ ਖਾਨ ਬਹਾਦਰ ਅਰਸਤੂਜਾਂ-ਲਿਖਤੀ, 1868, ਪਵਪਪ

ਇਸ ਵਿੱਚ ਸਿੱਖਾਂ ਦੀ ਚੜ੍ਹਤ, ਆਲਾ ਸਿੰਘ, ਸ੍ਰ: ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ, ਸ੍ਰ: ਫਤਹਿ ਸਿੰਘ ਆਹਲੂਵਾਲੀਆ, ਤਾਰਾ ਸਿੰਘ ਗੈਬਾ, ਦਲ ਖਾਲਸਾ, ਬੇਦੀ ਸਾਹਿਬ ਸਿੰਘ, ਪਹਿਲੀ ਐਂਗਲੋ-ਸਿੱਖ ਲੜਾਈ, ਸ੍ਰ: ਸ਼ਾਮ ਸਿੰਘ ਅਟਾਰੀਵਾਲਾ ਆਦਿ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਹੈ।

ਰਪਿਰਟ ਬੰਦੋਬਸਤ ਹਿਸਾਰ (1860-64) ਅਮੀਨ ਚੰਦ, ਪੰਜਾਬ ਸਰਕਾਰ

ਸਿੱਖਾਂ ਦੀਆਂ ਮੁੱਢਲੀਆਂ, ਜਿੱਤਾਂ, ਜਮਾਲਪੁਰ, 1754-ਹਿਸਾਰ, 1757-ਟੋਹਣਾ, 1761-ਅਮਰ ਸਿੰਘ (ਪਟਿਆਲਾ), ਗਜਪਤਿ ਸਿੰਘ, ਜੀਂਦ, ਖਾਲਸਾ ਦਲ ਆਦਿ ਦਾ ਵਰਨਣ ਹੈ।

ਰਪਿਰਟ ਆਨ ਕਾਂਗੜਾ-ਜਾਰਜ ਕਾਰਨਿਕ ਬਰਨੀਸ, ਰਾਇ ਪੋਲੋ ਮਲ, ਕੋਹਿਨੂਰ ਪ੍ਰੈਸ ਲਾਹੌਰ, 1871

ਇਸ ਵਿੱਚ ਸਿੱਖਾਂ ਹੇਠ ਮਹਾਰਾਜਾ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਨੇ ਪਹਾੜ ਵਿੱਚ ਗੋਰਖਿਆਂ ਨੂੰ ਹਰਾ ਕੇ ਪਹਾੜੀ ਕਿਲ੍ਹੇ ਫ਼ਤਹਿ ਕੀਤੇ। ਸ੍ਰ: ਲਹਿਣਾ ਸਿੰਘ ਮਜੀਠੀਏ ਆਦਿ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਹੈ।

ਰੂਹ-ਏ-ਮੁਕੱਦਸ-ਆਰ.ਪੀ. ਬਿਸਮਲ, ਲੇਖਕ, ਦਿੱਲੀ

ਇਸ ਵਿੱਚ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਜੀਵਨੀ ਹੈ।

ਰੂਸਾ-ਇ-ਬਾ-ਅਖਤਿਆਰ-ਵਾ-ਨਾਮੀ-ਖਾਨਦਾਨ-ਇ-ਪੰਜਾਬ-ਭਗਵਾਨ ਦਾਸ, ਇਸਲਾਮੀਆ ਪ੍ਰੈਸ ਲਾਹੌਰ, 1894

ਰਵੀ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਤਾਰੀਖ-ਇ-ਖਾਨਦਾਨ-ਇ-ਸ਼ਾਹੀ ਰਿਆਸਤ ਕਲਸੀਆ-ਬਾਬਾ ਭਾਗ ਸਿੰਘ (ਅਤੇ ਠਾਕਰ ਨਗੀਨਾ ਰਾਮ ਪਰਮਾਰ),

ਲਿਖਤੀ, 1930 ਈ:

ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ, ਸ਼ੇਰੇ-ਇ-ਪੰਜਾਬ ਮਹਾਰਾਜਾ-ਸਿਖੋਂ ਕੀ ਸ਼ਮਸ਼ੀਰ-ਇ-ਅੱਬਦਰ-ਜੇ.ਐਸ.ਸੰਤ ਸਿੰਘ ਐਂਡ ਸੰਨਜ਼, ਲਾਹੌਰ, ਮਿਤੀ ਹੀਨ,

ਗੁਲਾਮ ਅਲੀ ਖਾਨ ਨੇ ਉਰਦੂ ਵਿੱਚ ਕਨ੍ਹਿਆ ਲਾਲ ਹਿੰਦੀ ਦੀ 'ਜ਼ਫ਼ਰਨਾਮਾ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ' ਦਾ ਉਰਦੂ ਅਨੁਵਾਦ ਹੈ।

ਰਿਆਸਤ ਫ਼ਰੀਦਕੋਟ ਕੀ ਤਾਰੀਖੀ ਯਾਦ-ਦਾਸ਼ਤੇਂ-ਵਲੀ ਉੱਲਾ, ਬਲਬੀਰ ਪ੍ਰੈਸ, ਫ਼ਰੀਦਕੋਟ, 1900

ਵਾਕਿਆਤ-ਇ-ਖਾਨਦਾਨ-ਇ-ਰਾਜਗਾਨ-ਇ-ਪਟਿਆਲਾ-ਲਿਖਤੀ

ਇਸ ਵਿੱਚ ਪਟਿਆਲਾ ਰਿਆਸਤ ਦੇ ਖਾਨਦਾਨਾਂ ਦਾ ਇਤਿਹਾਸ, ਜੋ ਮਹਾਰਾਜਾ ਸਾਹਿਬ ਸਿੰਘ ਦੇ ਸਮੇਂ ਤੱਕ ਦਰਜ ਹੈ।

ਵਾਕਿਆਤ-ਇ-ਦੁਰਾਨੀ-ਵਾਰਸ ਅਲੀ ਮੀਰ, ਨਾਜ਼ਮੀ ਪ੍ਰੈਸ, ਕੋਵਨਪੁਰ, 1292 ਹਿਜਰੀ, ਇਹ 'ਤਾਰੀਖ-ਇ-ਅਹਿਮਦ' (ਮੁਨਸ਼ੀ ਅਬਦੁਲ ਕਰੀਮ) ਦੀ ਫ਼ਾਰਸੀ ਕਿਤਾਬ ਦਾ ਉਰਦੂ ਅਨੁਵਾਦ ਹੈ।

ਇਸ ਵਿੱਚ ਸਿੱਖਾਂ, ਘਲੂਘਾਰੇ, ਦਰਬਾਰ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਬੇਹੁਰਮਤੀ, ਸਿੱਖਾਂ ਨੇ ਜਲੰਧਰ ਨੇੜੇ ਅਬਦਾਲੀ ਨੂੰ ਸ਼ਿਕਸਤ, ਕੁਪਰਹੀੜਾ ਦੀ ਜੰਗ, ਰਾਜਾ ਅਮਰ ਸਿੰਘ ਪਟਿਆਲਾ, 3000 ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਅਜ਼ਾਦਖਾਨ ਆਫ਼ ਕਸ਼ਮੀਰ ਨੇ ਤੈਮੂਰ ਸ਼ਾਹ ਦੁਰਾਨੀ ਖਿਲਾਫ਼ ਆਪਣੀ ਫੌਜ ਵਿੱਚ ਭਰਤੀ ਕੀਤਾ, ਜਮਾਨ ਸ਼ਾਹ ਦਾ ਸਿੱਖਾਂ ਵਿਰੁੱਧ ਜੰਗ, ਸਿੱਖਾਂ ਵਲੋਂ ਮੁਲਤਾਨ ਨੂੰ ਫਤਹਿ ਕਰਨਾ, ਮਹਾਰਾਜਾ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਆਦਿ ਦਾ ਵਰਨਣ ਆਇਆ ਹੈ।

ਵਿਗਿਆਨ-ਕੋਸ਼-ਗੰਡਾ ਸਿੰਘ (ਸਪੁੱਤਰ ਭਾਈ ਬਿਸ਼ਨ ਸਿੰਘ) ਆਫ਼ਤਾਬ-ਇ-ਪੰਜਾਬ ਪ੍ਰੈਸ, ਲਾਹੌਰ, 1885

ਵਾਕਿਆਤ-ਇ-ਦਾਰੂਲ-ਸਲਤਨਤ-ਇ-ਦਿੱਲੀ-ਬਸ਼ੀਰ-ਉ-ਦੀਨ ਅਹਿਮਦ ਦਿਹਲਵੀ, ਦਿੱਲੀ, ਮਿਤੀ ਹੀਨ

ਇਸ ਦੇ ਤੀਜੇ ਭਾਗ ਵਿੱਚ ਲਾਰਡ ਮਿੰਟੂ ਦੀ ਮਹਾਰਾਜਾ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਵੱਲ ਲਿਖੀ ਚਿੱਠੀ (31 ਅਕਤੂਬਰ, 1806) ਦਰਜ ਹੈ।

ਅੰਤਿਕਾ

- ***ਅਸਰਾਰਿ-ਸਮਦੀ*** (ਅਨੁ) ਪ੍ਰੋ: ਜਨਕ ਸਿੰਘ (ਸੰਸੋ) ਗੁਰਬਖਸ਼ ਸਿੰਘ, ਪੰਜਾਬੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਪਟਿਆਲਾ, 1972
- ***ਅਖਬਾਰ-ਉਲ-ਅਹਿਯਾਰ (ਉਰਦੂ ਅਨੁਵਾਦ)***-ਮੁਲਾਨਾ ਇਖਲਾਕ-ਉ-ਦੀਨ, ਦਾਰੁਲ-ਇਸ਼ਾਇਤ, ਕਰਾਚੀ, 1963
- ***ਸ੍ਰੇਸ਼ਟ ਗੋਸ਼ਟਾਂ (ਖੈਰੁਲ-ਮਜਾਜਿਗ 1354-55 ਈ:)***-(ਅਨੁ) ਪ੍ਰੀਤਮ ਸਿੰਘ, ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ, 1974
- ***ਸਿੱਖ ਇਤਿਹਾਸ ਦੇ ਕੁੱਝ ਇਤਿਹਾਸਕ ਪੱਤਰੇ***-ਡਾ: ਗੰਡਾ ਸਿੰਘ, ਧਰਮ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਮੇਟੀ, ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਕਮੇਟੀ, ਸ੍ਰੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ, 1999
- ***ਸਿੱਖ ਇਤਿਹਾਸ ਸਰੋਤ ਪੁਸਤਕ*** (ਮਾਖੁਜਿ ਤਵਾਰੀਖਾਂ ਸਿੱਖਾਂ) (ਫ਼ਾਰਸੀ ਸੰਪਾਦਕ) ਡਾ: ਗੰਡਾ ਸਿੰਘ, (ਪੰਜਾਬੀ ਅਨੁ, ਸੰਪਾ) ਡਾ: ਹਰਚੰਦ ਸਿੰਘ ਬੇਦੀ, ਖਾਲਸਾ ਕਾਲਜ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ, 2000
- ***ਸਿੱਖ-ਮੁਸਲਿਮ ਤਾਰੀਖ***-ਅਬੁਲ ਅਮੀਨ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰੀ, ਅਦਾਰਿਆ-ਇ-ਸਖਾਫ਼ਤ-ਇ-ਇਸਲਾਮੀਆ, ਲਾਹੌਰ, 1958
- ***ਸਿੱਖੋਂ ਕੇ ਸ਼ੁਜ਼ਾਤ ਕੇ ਕਾਰਨਾਮੇਂ***-ਹਰਬੰਸ ਸਿੰਘ ਸੋਢੀ, ਇੰਡੀਆ-ਹੌਸ, ਕਰੌਲ ਬਾਗ, ਨਵੀਂ ਦਿੱਲੀ
- ***ਸੁਖਮਣੀ ਸਾਹਿਬ***-ਰਾਮ ਪਰਸਾਦ ਬਿਸਮਲ ਦਿਹਲਵੀ, ਦਿੱਲੀ, 1957
- ***ਸ਼ਹੀਦ ਗੰਜ***-ਮੁਲਕ ਰਾਜ ਭਲਾ, ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ, ਲੇਖਕ, ਲਾਹੌਰ
- ***ਸਵਾਨ੍ਹਿ ਉਮਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ***-ਰਾਮ ਦਿੱਤਾ ਮੱਲ
- ***ਹਰੀ ਸਿੰਘ ਨਲੂਵਾ***-ਮੁਨਸ਼ੀ ਪ੍ਰੇਮ ਚੰਦ, ਲਿਖਤੀ
- ***ਕਸ਼ਮੀਰ***-ਸੀ.ਐਚ.ਹਸਰਤ, ਇਤਹਾਦ ਪ੍ਰੈਸ, ਲਾਹੌਰ, 1948
- ***ਕਿਤਾਬ-ਇ-ਤਵਾਰੀਖ ਸਿੰਘਾਂ***-ਜਵਾਹਰ ਸਿੰਘ ਸੋਢੀ, ਲਿਖਤੀ
- ***ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਔਰ ਇਸਲਾਮ***-ਅਬੁਲ ਅਮੀਨ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰੀ, ਅਦਾਰਿਆ-ਇ-ਸਖਾਫ਼ਤ-ਇ-ਇਸਲਾਮੀਆ, ਲਾਹੌਰ, 1960
- ***ਗੁਰੂ ਸਿੰਘ ਇਤਿਹਾਸ***-ਪੰਡਤ ਭਾਨੂ ਦੱਤ ਲਾਹੌਰੀ

- ***ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਫ਼ਾਰਸੀ ਸਰੋਤ***-(ਪੰਜਾਬੀ ਅਨੁ/ਸੰਪਾ) ਡਾ: ਪਿਆਰ ਸਿੰਘ, ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ, 1976
- ***ਗੰਜਿ-ਸ਼ਹੀਦਾਂ***-ਅੱਲ੍ਹਾ ਯਾਰ ਖਾਂ ਜੋਗੀ (ਸੰਪਾ) ਡਾ: ਸੁਖਪ੍ਰੀਤ ਸਿੰਘ ਉਦੋਕੇ, ਭਾਈ ਚਤਰ ਸਿੰਘ ਜੀਵਨ ਸਿੰਘ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ, ਅਗਸਤ, 2002
- ***ਚੌਥੀ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਜੀ ਦੀ ਜਨਮਸਾਖੀ***-ਰਾਮ ਦਿੱਤਾ ਮੱਲ, ਮਿਤੀ ਹੀਨ
- ***ਜ਼ੌਹਰ-ਏ-ਤੇਗ਼***-ਮਿਰਜ਼ਾ ਮੁਹੱਮਦ ਅਬਦੁਲ ਗੁਨੀ, ਪੰਜਾਬੀ ਅਨੁਵਾਦ, ਸੰਪਾਦਕ ਡਾ: ਗੁਰਮੁਖ ਸਿੰਘ, ਚੇਤਨ ਸਿੰਘ ਖਾਲਸਾ, ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਭਾਸ਼ਾ ਅਫ਼ਸਰ, ਹੁਸ਼ਿਆਰਪੁਰ, ਮਿਤੀ ਹੀਨ।
- ***ਤਜ਼ਕਰਾ-ਇ-ਸੂਫ਼ੀਆ-ਇ-ਪੰਜਾਬ***-ਇਜ਼ਾਜ਼-ਉਲ-ਹੱਕ, ਸ਼ਹਿਨਾਨ ਅਕਾਡਮੀ, ਕਰਾਚੀ, 1962
- ***ਤਾਰੀਖ-ਇ-ਰਿਆਸਤ ਜੰਮੂ-ਵਾ-ਕਸ਼ਮੀਰ***-ਹਸਨ ਸ਼ਾਹ, ਕਪੂਰ ਬ੍ਰਦਰਜ਼, ਸ੍ਰੀ ਨਗਰ (ਕਸ਼ਮੀਰ), 1963
- ***ਤਾਰੀਖ-ਇ-ਪੰਜਾਬ***-ਗੁਲਾਮ ਭਿੱਖ, ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਕ, ਮਿਤੀ ਹੀਨ।
- ***ਤੀਸਰੀ ਪਾਤਸ਼ਾਹੀ ਜੀ ਕੀ ਜਨਮ ਸਾਖੀ***-ਰਾਮ ਦਿੱਤਾ ਮੱਲ, ਮਿਤੀ ਹੀਨ।
- ***ਦਰਬਾਰ-ਉ-ਫ਼ਿਰੋਦਗਾਹ-ਇ-ਮਹਾਰਾਜਾ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ***-ਨਵਾਬ ਜ਼ੁਲਫ਼ਕਾਰ ਅਲੀ ਖਾਨ, ਇਹ ਐਸ ਬਰਨ ਦੀ ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ੀ ਪੁਸਤਕ 'ਕੋਰਟ ਐਂਡ ਕੈਂਪ ਆਫ਼ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ' ਦਾ ਉਰਦੂ ਅਨੁਵਾਦ ਹੈ।
- ***ਦੁਨੀਆਂ ਕੇ ਨੌਂ ਮਹਾਂਪੁਰਸ਼***-ਦੀਵਾਨ ਚੰਦ, ਪਿੰਡੀ ਦਾਸ ਪੁਸਤਕ ਭੰਡਾਰ, ਲਾਹੌਰ, ਮਿਤੀ ਹੀਨ। ਇਸ ਵਿੱਚ ਦੁਨੀਆਂ ਦੇ ਨੌਂ ਮਹਾਂਪੁਰਖਾਂ ਸਮੇਤ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦਾ ਵਰਨਣ ਹੈ।
- ***ਦੂਸਰੀ ਪਾਤਸ਼ਾਹੀ ਜੀ ਕੀ ਜਨਮ ਸਾਖੀ***-ਰਾਮ ਦਿੱਤਾ ਮੱਲ, ਮਿਤੀ ਹੀਨ
- ***ਨਾਨਕ ਮਤਾ ਮਹਾਤਮ***-ਨੱਵਲ ਕਿਸ਼ੋਰ ਪ੍ਰੈਸ, ਲਖਨਯੋ
- ***ਨਵਾਬ ਜੱਸਾ ਸਿੰਘ ਸਾਹਿਬ***-ਹਾਰਾ ਸਿੰਘ, ਰਾਮਸੁਖ ਰਾਉ ਦੇ ਪੰਜਾਬੀ ਲਿਖਤ ਦਾ ਉਰਦੂ ਅਨੁਵਾਦ, ਲਿਖਤੀ, 1948
- ***ਪੋਥੀ-ਜਨਮਸਾਖੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸ਼ਾਹ***-ਸੰਗਤ ਪ੍ਰਸਾਦ, ਮਿਤੀ ਹੀਨ
- ***ਪੰਥਕ ਅਦੀਬ***-ਪਟਿਆਲਾ ਯੂਨਿਨ, ਪਟਿਆਲਾ, ਜੁਲਾਈ 1945

- ***ਪੰਚ ਸ਼ਹੀਦ***-ਭਗਵਾਨ ਸਿੰਘ ਆਰਫ਼, ਸਾਧ ਆਸ਼ਰਮ, ਬਲੋਵਾਲ, ਸ਼ਾਹਪੁਰ
- ***ਫੂਲਾ ਸਿੰਘ, ਨੈਨਾ ਸਿੰਘ***-ਲਿਖਤੀ, ਉਰਦੂ ਅਤੇ ਫ਼ਾਰਸੀ
- ***ਬਾਰਾਂ ਮਿਸਲਾਂ***-ਲਿਖਤੀ, ਮਿਤੀ ਹੀਨ
- ***ਬਾਬਾ ਜਵਾਲਾ ਸਿੰਘ***-ਡਾ: ਭਾਗ ਸਿੰਘ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ
- ***ਭਾਈ ਤਾਰੂ ਸਿੰਘ ਸ਼ਹੀਦ***-ਸ੍ਰ: ਕਰਮ ਸਿੰਘ (ਹਿਸਟੋਰੀਅਨ), ਖਾਲਸਾ ਪ੍ਰਚਾਰਕ ਜੱਥਾ, ਨਵੀਂ ਦਿੱਲੀ, ਮਿਤੀ ਹੀਨ।
- ***ਮੁਕਤਿਸਰ ਨਾਨਕ ਸ਼ਾਹੀ ਜੰਤਰੀ***-ਗੰਡਾ ਸਿੰਘ, ਸਿੱਖ ਹਿਸਟਰੀ ਸੁਸਾਇਟੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ, ਜਨਵਰੀ 1949

  ਇਸ ਵਿੱਚ ਤਰਤੀਬਵਾਰ ਨਾਨਕਸ਼ਾਹੀ, ਖਾਲਸਾ, ਬਿਕਰਮੀ, ਇਸਾਈ, ਹਿਜਰੀ, ਸ਼ਾਖਾ ਅਤੇ ਫਾਸਲੀ ਵਰ੍ਹੇ 1469 ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ 1949 ਈ: ਤੱਕ ਦਰਜ ਹਨ।
- ***ਮੁਆਸਿਰਿ ਆਲਮਗੀਰੀ***-ਸਾਕੀ ਮੁਸਤਾਅਦ ਖਾਂ (ਅਨੁ) ਦਰਸ਼ਨ ਸਿੰਘ ਆਵਾਰਾ, (ਸੰਪਾ) ਫੌਜਾ ਸਿੰਘ, ਪੰਜਾਬੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਪਟਿਆਲਾ, ਜੁਲਾਈ 1977, ਇਸ ਦਾ ਪੰਜਾਬੀ ਅਨੁਵਾਦ ਹੈ।
- ***ਮੁੱਢਲੀ ਉਨ੍ਹੀਵੀਂ ਸਦੀ ਦਾ ਪੰਜਾਬ*** (ਗਣੇਸ਼ ਦਾਸ ਦੇ ਚਾਰ ਬਾਗ-ਇ-ਪੰਜਾਬ ਵਿੱਚੋਂ) (ਸੰਪਾ) ਡਾ: ਜੇ.ਐਸ. ਗਰੇਵਾਲ, ਡਾ: ਇੰਦੂ ਬਾਂਗਾ, (ਅਨੁ) ਅਮਰਵੰਤ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਮੋਹਨਜੀਤ ਸਿੰਘ, ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ, ਨਵੰਬਰ, 1974
- ***ਯਾਦਗਾਰ-ਇ-ਜਸ਼ਨ-ਇ-ਹੁਕਮਰਾਨੀ-ਇ-ਰਾਜਾ ਹਰਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਵਾਲੀ ਫ਼ਰੀਦਕੋਟ***-ਮੱਖਣ ਸਿੰਘ
- ***ਵਤਨ ਪ੍ਰਸਤ ਸ਼ਹੀਦੋ ਕੋ ਸ਼ਰਧਾਂਜਲੀ***-ਚਰਨ ਸਿੰਘ, ਲੇਖਕ, 1951 ਈ:

  ਬਡਗਾਮ (ਕਸ਼ਮੀਰ) ਦੇ ਅਕਤੂਬਰ 1947 ਦੇ ਸਿੱਖ ਸ਼ਹੀਦਾਂ ਦਾ ਵਰਨਣ ਹੈ, ਜੋ ਕਬਾਇਲੀਆਂ ਨਾਲ ਲੜੇ ਸਨ।

ਸਹਾਇਕ ਪੁਸਤਕ-ਸੂਚੀ

- ਫ਼ਾਰਸੀ-ਪੰਜਾਬੀ ਕੋਸ਼-ਪੰਜਾਬੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਪਟਿਆਲਾ, 1996
- Encyclopedia of Indian Literature, Vol I, PP 516, New Delhi
- Ganda Singh - ***A Bibliography of the Punjab, Pbi.Uni., Patiala***, 1966, Peprint 1988
- Ganda Singh - ***A select Bibliography of The Sikhs and Sikhism, SGPC, Amritsar,*** 1965
- Grewal J.S., Irfan Habib - ***Sikh History from persian Sources***, New Delhi, 2001
- Kirpal Singh, Dr - ***A Catalogue of persian and Sanskrit Manuscripts***, Khalsa College Amritsar, 1962
- Kirpal Singh, Dr - ***A Catalogue of Punjabi and Urdu Manuscripts in the Sikh History Research Department,***, Khalsa College Amritsar, 1963
- Matto, A.M. - ***A Descriptive Catalogue of Persian Manuscripts***, Srinagar, n.d.
- Sarna, Jasbir Singh, Dr. - ***A select Bibliography of the Kashmir***, Kashmir, 2000
- The New Encyclopedia Britanica, Vol. 22, London, 1986.
- Wani, G.A. - ***Kashmir History and Politics : Annotated Bibliography***, Kashmir, 1986, Reprint 1995

ਡਾ: ਜਸਬੀਰ ਸਿੰਘ ਲਿਖਤ ਪੁਸਤਕਾਂ

ਪੰਜਾਬੀ

- ਸ਼ਬਦਨਾਮਾ (1980)
- ਮੈਨੂੰ ਦੇ ਦਿਓ (1982)
- ਪ੍ਰਤੀਬਿੰਬ (1987)
- ਕੇਸਰ ਦਾ ਫੁੱਲ (1990)
- ਸੱਚ ਕੀ ਕਾਤੀ (1994) ਜੰਮੂ-ਕਸ਼ਮੀਰ ਅਕਾਡਮੀ ਵਲੋਂ ਪਹਿਲਾ ਇਨਾਮ
- ਸਿੱਖ ਚਿੰਤਨ (1994)
- ਜੰਮੂ-ਕਸ਼ਮੀਰ ਦੀ ਸਿੱਖ ਤਵਾਰੀਖ (1997) ਪੰਜਾਬ ਸਰਕਾਰ ਵੱਲੋਂ ਪਹਿਲਾ ਇਨਾਮ
- ਕਸ਼ਮੀਰ ਦੇ ਜੰਗਲੀ ਫੁੱਲ (1998)
- ਬਾਜ਼ਨਾਮਾ (1998, 2000)
- ਸਾਹਿਤਕ ਧਾਰਾ (2001)
- ਇਹ ਮਹਿਕ ਦਾ ਸਫ਼ਰਨਾਮਾ (2001)
- ਤੇਗ਼ਜ਼ਨ ਗੁਰੂ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਸਾਹਿਬ (2001)
- ਗੁਰੂ ਹਰਿ ਰਾਇ ਸਾਹਿਬ (2002)
- ਗੁਰੂ ਹਰਿਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਸਾਹਿਬ (2003)
- ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਇਨਸਾਈਕਲੋਪੀਡੀਆ (ਲਿਖਤੀ)
- ਜੰਮੂ-ਕਸ਼ਮੀਰ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸਕ ਗੁਰਦੁਆਰੇ (2005)
- ਜੰਮੂ-ਕਸ਼ਮੀਰ ਦੇ ਅਨੋਖੇ ਪੰਛੀ ਅਤੇ ਜੰਗਲੀ ਜੀਵ (2007)
- ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿੱਚ ਆਏ ਪਸ਼ੂ-ਪੰਛੀ ਅਤੇ ਬਨਸਪਤੀ ਸੰਕੇਤਾਂ ਦਾ ਕੋਸ਼ (2007)
- ਮੌਲਿਕ ਪੈੜਾਂ ਸਿਰਜਦਾ ਸਿੱਖ ਇਤਿਹਾਸ (2008)

ENGLISH

- Flora and Fauna in Guru Nanak's Bani (1992)
- Sikhs in Kashmir (1993)
- Sikh Shrines in Jammu and Kashmir (1994)
- History of the Sikh Students Federation (1995)
- A Select Bibiliography of the Kashmir (2002)
- World Punjabi Writers Who's Who (2004)

Dr. Jasbir Singh

Sant Niwas
Mian Mir Nagar, Hamdania Colony-4
Bemina, Sri Nagar-190018 (KASHMIR)